ప్రాజ్ఞులకు మాత్రము

శ్రీనాథుని

వీథినాటకము

క్రీడాభిరామము

అనుపేర

వినుకొండ వల్లభరాయకృతిగా

రచితము

వేటూరి-ప్రభాకరశాస్త్రి

సంస్కృతము.

గంటి-సూర్యనారాయణశాస్త్రి

ముద్రితము.

ద్వితీయముద్రణము

500 ప్రతులు.

వెల 10-0-0

పీఠిక

శోధనపత్రము.

పుట	బంతి	తప్పు	ఒప్పు
3	9	మున్నూలు	ఏనూలు
4	3	పది	యిర్వది
19	35	చతి	జతి
25	23	తాలర్థముతోప	త్రా
26	1	పకుఁమో	వకులకర్థము తోఁపకేమో
27	15	లాపిక	లావికి
27	17	కఁచెల	కంచెల
29	5	జాల	రాల
30	4	జాముఁడు	జారుఁడు
32	14	కథద్వర్ణ	కథమీఁదియాదరముచేఁ దద్వర్ణ
37	15	థ్వావృతామ్	నావృతామ్
41	12	ఉపహా	ఉపసంహా
45	10	రచనయుండుటలో	ము
67	21	బగల్చు	బగుల్చు
68	2	త్థాతన	త్థావన
80	9	వీధకెల్ల	వీకెల్ల
81	1	నుదాహరింపఁగా	నుదాహరింపకపోఁగా
92	1	బెద్దబాట	నంగడివీథి
92	14	యెఱుఁగుచున్నాఁడు.	యెఱుఁగున్నాఁడు.
93	14	కల్లఁ	నల్ల
108	3	దిగువను	నెగువను
114	19	జరి	జతి
119	8	గవడ	గవుద
123	9	గాలె?	గాలె? బసవపురాణము
126	7	ముద్రణ	ముద్రణపుఁబ్రతి
,,	,,	యపుఁబ్రదిక్కడి	యక్కడి

అచ్చుతప్పులును, అర్థానుగుణముగాఁ జేయఁబడిన సంస్కారములును.

పుట.	పంక్తి.		
1	6	కవీంద్రుడు	కవీంద్రుఁడు
	8	కృతిపతి	కృతికర్త
	9	అన్యథా	అన్యథా
2	6	నాచంద్ర	మంచన్న
5	16	నమంత్రికి	సుమతుదకు
6	11	వర్యుం	పుత్రుఁ
	16	నిర్వ	నిర్య
౮	16	మల్లన	వల్లభ
12	1	దగ్మ్రవణి	డార్యమణి
	3	త్రిపురాంత	త్రిపురాంతక
	14	పూండి	పూఁడి
14	9	రుపూ	రుఁబూ
	15	జరి	జతి
15	11	శేసి	చేసి
18	14	గొట్టి	గ్రొత్త
19	17	వాఁడవనితకా	పాంథవనితకా
21	5	అనుదిన	అనుదిత
	16	కటకారు	కటకార
22	1	పుఁబి	పుబి
	7	వేణుకా	వైణవ?
	16	యిరుదల	యిరుఁదల
22	19		

24	1	పిన్నట	పిన్నటి
27	17	మఱి...మఱి	మరి...మరి
	20	నోడలఁబెట్టుచు	నోవులఁబెట్టుచు!
28	12	ణిశి	ణిసి
29	14	పన్నిదము	పన్నిదము
30	1	వాకల	వాకుల
32	8	లులికి	లులుకు
	10	తెలిక	తెలికి
	14	తిరుగుఁగ	తిరుగఁగ
38	17	ల్లేరు...లేరు	ల్లేలు...లేలు
42	2	పోలాస	ఁబోలాస
44	1	యగుచుఁ	లగుచుఁ
	5	కునుబో	కుసథ్రో
	15	చటి	జటి
48	8	యుండు	యుడు
	9	కయోనా	కిహోన్నా
	20	దొట్టి	దొట్టె
51	2	కొమరు	కొమగ
55	10	రత్నముఁ	రత్నము
	21	కూచి	కంచి,
59	2	పిల్లి	పెఁడ్లి
	9	,,	,,
62	4	గాంధారి	గాంధర్వ్య
63	9	లంజ	లంజె
	14	రాగిరాజ	రాగరాగ
	17	వేద	వేధ

65	1	గాంధారి	గాంధర్వి
66	17	బిబం	బబిం
67	5	పెదలి	పెదవి
	17	రాలఁ	రాలిఁ
70	7	పర	సాగ
72	1	పద్దు	పద్దుక
	2	ఇరు ేల	ఇరుఁగేల
	10	పగము	సారము
73	9	నీరాటి	నీరాట
74	8	కడిందియు	కడిందిన
75	7	మేషరాజ	మేంఠరాజ
76	9	యుప్పర	యుప్పరం
	10	జిరుదో	జిరుఁదో
	19	కృకాఘూటం	కృకాటం
77	3	కొండొక	కొండుక
	7	చేపాఱ	చేపాగ
78	16	విశాలతదీయ.	తదీయవిశాల
	20	చొక్కుఁపు	చొక్కుపు
79	5	బుట్టుపు	బూట్టువు
80	8	మన	మామ
	13	గడిచి	గడచి
96	10	మేలా	మెల్లన?

పీఠిక.

విషయసూచిక

పుట

క్రీడాభిరామము

విషయసూచిక.

సమాప్తి.

SOME OPINIONS.

J. RAMAYYA PANTULU, B.A., B.L., *Chairman, Telugu Board of Studies of the Andhra University, Founder of the Telugu Academy, Retired Presidency Magistrate and Retired Member of the Legislative Assembly.*

I have gone through a proof copy of the Telugu poem Kridabhiramam edited by Mr. V. Prabhakara Sastry. The edition contains more verses than the one published by Manavelli Ramakrishnakavi some years ago, and also a long preface the bulk of which is devoted to show that the poem is the work of the great poet Srinatha and not of its ostensible author Vinukonda Vallabhamatya. Both the poem and the preface contain verses which are grossly obscene. It is therefore necessary to restrict the circulation of the book so that it may not fall into the hands of those who are likely to abuse it. It appears that the publishers are alive to this and propose to take necessary precautions.

I am not one of those who think that obscene books should be suppressed altogether. Such books sometimes throw much light on the history of a people, literary, cultural and social and Kridabhiramam is one of such books.

12th November, 1928. (Sd.) J. RAMAYYA.

M. VENKATARANGIAH, M.A. L.T., *Principal, R. V. College, Nellore; and Dewan of Vijayanagaram (retired).*

The work entitled Kridabhiramam was written by Srinatha, one of the greatest of the Telugu poets. It is characterised by all those poetic qualities associated with the writings of that prince among poets. But there are in it a very large number of verses which are against the ordinary cannons of decency and good taste and are evidently obscene, on this ground objection may be raised to its publication. It has however to be noted that the book throws a flood of light on social conditions in the great kingdom of Telingana under Prataparudra; and as such its value to students of research and historians is immense. There is no other book which has a similar value to historical scholars. On this ground it deserves publication provided that steps are taken to limit its circulation among scholars only. I am strongly of opinion that no obstacles should be placed in the way of its being published.

31st October, 1928. (Sd.) M. VENKATARANGIAH.

P. CHENCHIAH, B.A., M.L., *Advocate, Author of Telugu Literature of the Heritage of India Series.*

I have glanced thro' the poem and the extremely valuable introduction of Mr. Prabakara Sastri. I think publication of such books as the present is more needed than of poems in the Kavya style which exhibit originality neither in subject nor treatment. The poem is a living chronicle of the social life of the day and gives us authentic information in a more interesting way than dry inscriptions. The obscenity of some of the verses is undeniable but I understand the publishers will take care to restrict the circulation to scholars and persons in whose hands the book will not be a source of danger; and not to make it available for the general public.

(Sd.) P. CHENCHIAH.

P. V. RAJAMANNAR, B.A., B.L., *Editor of the Telugu Journal "Kala."*

Telugu literature abounds so much in stereo-typed Kavyas steeped in an atmosphere of poetic conventions almost entirely unrelated to the actual life of the people that one seizes on a poem like "Kridabhiramam" with pardonable avidity. It portrays for us the actual life in a medieval Telugu City, Ekasila, with a remarkable vividness and intimacy. The poem has also considerable poetic merit being in the matured style of the great Srinatha. The long introduction of Mr. Prabhakara Sastry, one of our ablest literary critics is very valuable and contains new information based on original research. The poem and the introduction no doubt contain verses which are obscene and revolting to modern taste but the publishers have done well in issuing it only for private circulation. And in a scholars edition there is no need for expurgation.

19th November, 1928. (Sd.) P. V. RAJAMANNAR.

A complete edition of *Kridabhiramam* is now published for the first time with a masterly introduction by the well-known Telugu scholar and critic, Mr. V. Prabhakara Sastry of Madras. The Editor has taken much pains to show that the real author of the poem is Srinadha, the great Telugu poet of the medieval times. There is considerable force in his argument which is mainly based on internal evidence, and it is to be trusted that Telugu scholars will duly appreciate it. Meanwhile, it may be stated that literary circles in the Andhra country will be most interested in the poem itself. Whether it is a mere translation of a great sanskrit work by an obscure Telugu poet, or an original production of the great Srinadha, the poem is a unique one. It has much literary merit. Its choice diction, bold metaphors, bristling wit, fun and frolic—all these show that it must be the work of a master poet. It is therefore no wonder the learned editor should come to the conclusion that that the poem was written by the great Telugu poet of the time. But to the modern reader the poem is even more of social than of literary interest. It is a running commentary on contemporaneous social life in the Andhra country.

The poem is a *vidhi*, a species of the Indian Drama which has for its object the presentation of pen-pictures of street scenes. Two young gallants, Manchana and Tittibha, set out on a pleasure trip to Warrangal, the capital of *Andhra Desa*. The one is a cultured fashionble Brahmin youth and the other a shrewd Vysya youngman. The sights and sounds met with on the road-side of the great medieval city are described with great gusto by the Brahmin voluptuary. It is not for nothing that he takes for his companion a Vysya youth. The latter is the purse-keeper of the party and has to find, besides funds for the journey, any missing links of information such as the account he gives of the strange ointment sold in the market ! Here are pictures of the social life of the Andhra country in the middle ages, pertaining to the middle or lower middle class of the community. Tailors and basket-makers, gamblers and venal beauties, sculptures and paintings, pageants in honour of Gods and heroes, the Brahmin Hotel which caters to the best taste

at a rupee a meal, young widows whose austerities have no bearing on personal character, snake-charmers and dancing girls, cock-fights and ram-fights—all these are vividly and unreservedly described in these pages.

I do not know if there is any other Telugu work extant which presents such a graphic picture of life in the middle ages in the Telugu country. Srinadha is the Byron of Telugu Literature. He has the virtues and the vices of the English poet. His poetry is virile, realistic and scholarly. He travelled much and was highly respected in the Courts of the great Andhra Kings. Like Byron he was an incorrigible voluptuary. And finally his poetry also is autobiographical, though not to such a large measure. But the work before us, besides being Byronian, is Chaucerian in its character. The " gat-toothed wife of Bath," the "Miller with the thumb of Gold," the "gentle pardoner" the "somnour with the Cherubrin's face"—all these have their counterparts in this telugu poem. In the middle ages, alike in the East and in the West people did not like to put on much disguise. This accounts for a certain childish grossness in the characters. Extreme superstition co-existed with worst sensuality. And the Telugu poet seems to have fancied that unbridled grossness in real life justified grossness of representation equally unrestrained !

But times have happily changed. Alike the taste of cultured people and the requirements of law demand a more healthy, more respectable poetry. Still it would be a pity if poetry of the type of *Kridabhiramam* were suffered to die on any account. With the precautions the publishers promise, there ought to be no objection to the publication of a scholars' edition of the work. No Englishman would agree to the suppression of any of the " Canterbury Tales " or of the poems of Byron. A work like this is equally dear to the Telugu scholar. If precautions in regard to publication are necessary in the interests of public morality, they must not go the length of stifling what is best in the work of the masters of a past age.

GUNTUR, 28—1—'29. (Sd.) R. VENKATASIVUDU,
Formerly Principal, V.R. College, Nellore.

శ్రీః

శ్రీగురుచరణం శరణమ్.

తొలిపలుకు

విషముష్టివిత్తులు, నాభి, నల్లమందు, ఉల్లిపాషాణము, ఎట్టి చెట్టవస్తువులో యీ క్రీడాభిరామముకూడ నట్టి చెట్టపుస్తకమే యనఁదగును. వస్తుపరిజ్ఞానము చాలనివారు, వాడవలసిన వరుస నెఱుఁగనివారు, దురుద్రేకములకు మురియువారు, ధర్మాభిరతి లేనివారు, బాలురు, పామరులు, ముగుదలు, నట్టి వస్తువులను ముట్టరాదు. ఇట్టి పుస్తకములను గూడఁ జేతఁ బట్టరాదు. అట్టివారి కివి యబ్బెనేని యనర్థములు గల్గినను గల్గవచ్చును. ఇఁక నిట్టి చెట్టతనముగల వస్తువులను, బుస్తకములను జెత్తకుప్పలోఁ జేర్పక యంగళ్ళకుఁ దెచ్చు టేల యచ్చొత్తించు టేల? అని యాక్షేపమేని యిదిగో సమాధానము. అవియు, నివియుఁ, గొంత యపాయకరము లేయయినను నెక్కువగా నారోగ్య వర్ధకములు, నానంద

దాయకములు, సగుచున్నవి. విరుద్ధోపయోగమున విష
ములేకాని యుక్తోపయోగమున నివి యమృతములు.
పండితులావస్తువులను, నీ పుస్తకములను శుద్ధిచేసి
దోషములఁ దొలఁగించి విషవికారము లెసరేఁగకుండు
నట్లును, ఆరోగ్యము నానందము నలవడునట్లును, వాడు
దురు. నాడీశక్తి నష్టమై నీరసించుచున్నరోగుల నెంద
అనో సద్వైద్యులు విషమూష్టివిత్తులు మొదలగు వానిని
వాడఁదగినట్లు వాడి యుత్సాహబలోపేతులఁ గావించి
యుజ్జీవింపఁజేయుచున్నారు. వాని సముచితప్రయోగము
వలన శాస్త్రసిద్ధాంతవిశేషములఁ జాలఁగా గుర్తించు
చున్నారు. వాని వినాశమునకు వైద్యు లంగీకరింపరు.
అట్లే అనుపమాన కవితాహ్లాదమును గల్పించుచు,
ననేక ప్రాచీనచరిత్రవిషయముల నెఱింగించుచు, నింక
ననేకాపూర్వశబ్దార్థరహస్యముల నిరూపించుచు సహృద
యహృదయాహ్లాదకములైన యిట్టి చతురకృతులుగూడఁ
బండితలోకమునకు బహూపకారకములుగా నున్నవి. వీని
నాశపఱుచుటకు సరసులగు విద్వాంసులును సమ్మతింపరు.
అందును నీక్రీడాభిరామము భాషాచరిత్రకవిత్వ విశేష
ముల ననేకముల నెఱిఁగించుచున్నది. విద్వాంసు లీగ్రంథ
మునకై మిక్కిలి వేడుకపడుదురు. ఈ గ్రంథ మిట్టి

యోగ్యత గలదే యనుటకుఁ బ్రఖ్యాతపండితులు పలువురు ప్రమాణము. నేను నిందు ముందు దీని గుణవిశేషములను నిరూపింపనున్నాఁడను.

నాభి, నల్లమందు, మొదలగు వస్తువుల వలనియనర్థమడఁగాఁజుటకై దొరతనమువారు వాని యుత్పత్తిని మిక్కిలి తక్కువగాను, వానివిలువను మిక్కిలి యెక్కువగాను గావించుచున్నారు; కట్టుదిట్టముల నిట్టు గల్పించి యనర్హులచేతికి వాని నందకుండఁజేయుచున్నారు.

అట్లే యీగ్రంథమునుగూడ మున్నాఁడు (మిక్కిలితక్కువ) ప్రతులుమాత్రమే ముద్రించుటకును, ఒక్కొక్కప్రతికిఁ బదిరూపాయలువిలువను (మిక్కిలియెక్కువ) ఉంచుటకును ప్రకాశకు లేర్పాటుచేసికొనిరి. అప్రౌఢులకు, నపండితులకు, నీగ్రంథము నమ్మరాదు. ప్రాజ్ఞులును, పండితులును మాత్రమే దీనిని గొని పఠింపఁదగుదురు. వారును రహస్యముగా నుంచుకొనుటకును, నప్రాజ్ఞుల చేతి కందనియ్యకుండుటకును బూటపడిననే దీనిని బడయఁదగుదురు. ఇట్టి కట్టుదిట్టములకుఁ బ్రకాశకులు భరపడినమీఁదనే దీనిని నేను సంస్కరించి ప్రకటింపనొసఁగితిని. ఈగ్రంథ మిట్టికట్టుదిట్టములతో సురక్షితమై యుండుఁగాక యనియే నేను గోరెదను. ప్రకాశకు లిందుకు

జాగ్రత్తపఱుపురు. దీనిమాతృకతంజావూరిపుస్తకశాలలో నున్నది. బ్రహ్మశ్రీ మా. రామకృష్ణ కవిగారు దానిని బట్టి పదియేండ్లకుముందు దీని నొకతూరి ప్రకటించిరి. ఆముద్రణమున గ్రంథపాతము లెక్కువగా నున్నవి. తునాతునుకలై దురుద్ధరమయియున్న తంజావూరి తాళపత్రప్రతిని బరిశోధించి గ్రంథపాతములను దప్పులను బెక్కింటిని నేను జక్కఁబఱచుకొనియుంటిని. నాదగ్గఱ నున్నపాఠములు పోయెనేని యిఁక నీగ్రంథమును సరిపఱచుట శక్యము కాదనియే నానమ్మకము. తంజావూరి తాళపత్రప్రతి ముక్కలు ముక్కలై మిక్కిలి రూపు చెడియున్నది గాన దానినిబట్టి యిఁకఁ దత్తత్పాఠముల నుద్ధరింపఁ గుదురదు. ప్రత్యంతర మింతవఱ కెక్కడను దొరకలేదు. శ్రీనాథకృతిగా నిరూపిత మగుచున్న యీ చతురకృతి సమసిపోఁగూడ దను నభిమానముచే నాదగ్గఱనున్న పాఠముల నెల్ల సంకలనముచేసి యిట్లు ముద్రణమున కొసఁగితిని. తంజావూరి ప్రతికి మూలప్రతి గూడఁ బెక్కు గ్రంథపాతములు గలది గాఁబోలును, ఆప్రతివ్రాఁతలోనే పెక్కులోపములుగానవచ్చుచున్నవి. అందుఁ గృత్యారంభము గానరాదు. నడుమ నడుమఁ గథాసమన్వయము సరిగా నుండకపోవుట పెక్కుచోట్లఁ

గాననగును. అట్టి పట్టులు గొన్ని ముద్రణమునఁ జూపఁబడినవి. ఇతరగ్రంథములందుఁ గ్రీడాభిరామము లోనివిగా నుదాహృతములయిన పద్యములు గొన్ని యిప్పుడీగ్రంథమునఁ గానరావు. అవి లుప్తగ్రంథభాగములలోని వగు ననుటకు సంశయింపఁ బనిలేదు. మఱియుఁ బెక్కుపద్యము లీగ్రంథములోనివిగా రచనామూలను బట్టి గుర్తింపఁ దగినవి గలవు. వానిని గూడ నుపోద్ఘాతములోఁ జూపుదును. బహుప్రయోజనమైన యీ రసవత్ప్రబంధమునకుఁ బ్రత్యంతరమింక నెక్కడనేని దొరకొనునే నెంతయు సంతోషింపఁదగియుండును. సమగ్ర గ్రంథోపలబ్ధి కాశించుచున్నాఁడను. జాగ్రత్తతో గ్రంథప్రకటనము సలుపఁ బూనిన శృంగారగ్రంథమాలాభిమానులను సంభావించుచున్నాఁడను.

ఉపోద్ఘాతము.

ఈక్రీడాభిరామకృతికర్త వినుకొండవల్లభరాయఁడని కృత్యవతరణికలోఁగలదు. ఆతని వంశవృక్షమిట్టిది:—

విశ్వామిత్రగోత్రము

- మంచెన్న †
  - చంద్రామాత్యుఁడు. కర్ణాటాధీశ్వరుఁడగు పెదబుక్క రాయలకు మంత్రి (భార్య పోచమ్మ)
    - మంచెన (భార్య తిప్పమ)
      - సింగన,
        - చంద్రమంత్రి
      - తిప్పన,
      - మల్లన,
      - చెన్నమంత్రి (భార్య త్రిపురమ)
        - వల్లభ,
          - భైచ, మల్ల, పోచ, తిప్ప,
        - లింగన,
        - తిప్పన,
          - భైచన
          - మల్లన *(వల్లభ?)
          - తిప్పన.
        - సింగన,
        - భైరవ

---

† ఈ వంశవర్ణన మిక్కిలి తప్పులతో అనన్వితముగా నున్నది. జాగ్రత్తగాఁ బరిశోధించి ఉచితవిధమున సంస్కరించితిని. గ్రంథమునఁ జూడఁదగును. నేను సంస్కరించినవిధమున నీ వంశవృక్ష మిక్కడఁ జూపితిని.

* ఈతఁడే కృతికర్త.

ఈ తిప్పయ వల్లభుఁడు తనకు మూఁడు గ్రామములు సర్వాభోగముగాఁ జెల్లఁగా, ములికినాటిలోని మోపూరిఁ బరిపాలించెను. ఈ మోపూరు, ఉదయగిరి సీమలో నున్నది. అక్కడ భైరవుని కొండ యని గుహాలయముగల పర్వత మున్నది. అందు భైరవస్వామి గలఁడు. ఈ వల్లభుఁ డాభైరవస్వామిభక్తుఁడు. క్రీడాభిరామము కృత్యవతరణికలో నా భైరవస్వామి ప్రశంస గలదు గాఁబోలును. కృత్యవతరణిక యిప్పు డీపుస్తకమున లోపించినది. ప్రాయికముగా నాటకములు, ఏవో దేవోత్సవ సమయములందుఁ బ్రదర్శించుటకై రచింపఁబడినట్లు ప్రస్తావనలోఁ జెప్పుట సంప్రదాయసిద్ధము. ఇదికూడ నట్టి దేవోత్సవ సందర్భమునఁ బ్రయోగించుటకై రచింపఁబడినట్లు ప్రస్తావనలోఁ జెప్పఁబడియుండును. ఆదేవోత్సవమీ మోపూరి భైరవుని తిరునాళ్లయియుండును. ఇన్ని విషయములను స్ఫురింపఁజేయునదిగాఁ బ్రబంధరత్నావళిలో వల్లభరాయని వీథినాటకములోనిదని యీక్రిందిపద్య ముదాహృతమై కానవచ్చుచున్నది.

సీ. చంద్రఖండములతోఁ సరివచ్చు ననవచ్చు
విమలదంష్ట్రాప్రరోహములవాని
బవడంపుఁగొనలతోఁ బ్రతివచ్చు ననవచ్చు
కుటిలకోమలజటాచ్ఛటలవాని

నింద్రనీలములతో నెనవచ్చు ననవచ్చు
కమనీయతరదేహకాంతివాని
నుడురాజరుచులతో నొఱవచ్చు ననవచ్చు
చంచన్మదాట్టహాసములవాని

సిగ్గుమాలినమొలవానిఁ జిఱుతవాని
నెల్లకాలంబు ముల్కినాఁ డేలువాని
నర్థి మోపూరి నవతారమైనవాని
భైరవునిఁ గొల్వ వచ్చిరి భక్తవరులు.

ముల్కినాటిలోని భైరవస్వామి యనుగ్రహమిూయుపలబ్ధ గ్రంథభాగమునఁ గూడ రెండుచోట్ల స్మరింపఁబడినది. 'ప్రత్యక్షమొనరించి భైరవస్వామిచే సిద్ధసారస్వత శ్రీ వహించె'నని యవతరణికలోను,

చ. ముదమున ముల్కినాటిపుర మోహనశైలసువర్ణకందరా
సదనుఁడు కాలభైరవుఁడు శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవముల్ గృపసేయుఁ గవీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశమహీరుహంబునకుఁ దిప్పయవల్లభరాయమంత్రికిన్."

అని కృత్యంతమునను గలదు. గ్రంథమధ్యమునఁ గూడఁ గాలభైరవ వర్ణనము గలదు. కృత్యంత పద్యమున భైరవుఁడు ముల్కినాటిపుర మోహనశైలసువర్ణకందరాసదనుఁడని వర్ణితుఁ డయ్యెఁగదా! ఇప్పు డా భైరవుని కొండలోని గుహాలయమును దొరతనమువారు

యుండును. అట్టి శయ్యాసౌభాగ్య మీగ్రంథమున నను పదమును గానవచ్చుచు, శ్రీనాథుని పేరిని బట్టియిచ్చు చున్నది. శ్రీనాథుని యితర గ్రంథములకును గ్రీడాభిరామమునకును గల రచనాసామ్యములఁజూపుచున్నాఁడను.

శా. సారాచారమునన్ వివేకసరణిన్ సౌభాగ్యభాగ్యంబులన్
ధౌరంధర్యమునన్ బ్రతాపగరిమన్ దానంబునన్ సజ్జనా
ధారుం డిప్పనమంత్రివల్లభు నమాత్యగ్రామణిం బోల్పఁగా
వేరీ మంత్రులు సింధువేష్టితమహోర్వీచక్రవాళంబునన్. క్రీడాభి.

శా. వేరీ నిన్నెదిరింపఁగా జగమునన్ వీరుల్ ప్రతాపోద్ధతిన్
ధౌరంధర్యమునన్ బ్రభావమహిమన్ ధైర్యంబునన్ జాపలీ
లారంభంబున సాహసిక్యమున బాహాశక్తి దివ్యాయుధో
దారప్రౌఢిమ దేవదైత్యనరగంధర్వాదిసంఘంబునన్. -హర.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంత మత ముషఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మనఃప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్య మరయఁగ విష్ణుమతము. -క్రీడాభి

గీ. గార్గ్య సిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతి మతంబు
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము
సర్వసిద్ధాంత మభిజిత్తు సమ్మతమగు. -భీమఖండము.

శా. ప్రాలేన్ దిక్కుల భానుభావ్యతికర ప్రక్రీడదర్కోపల
జ్వాలాజాల జటాల జాంగలతటీ వాచాలకోయష్టులై

గోలంబింబులు మూతిముట్టవెలచెఁ గ్రొవ్వేఁడబీరెండలన్
జాలంగ్రాఁగికరంబు వేఁడియగుకాసారాబ్జమైరేయముల్. - క్రీడాభి

శా. మాళిం గోహళి సంఘటించినక్రియన్ మధ్యాహ్నవేళన్ మహా
కాళంబైన నభోవిభాగమున వీఁకం గాసె బీరెండ యా
ప్రాలేయాహిత సంప్రదీప్త కిరణప్రక్రీడ దర్కోపల
జ్వాలాజాలజటాల జాంగలతటీవాచాలకోయష్టియై.

పద్యమునందు ప్రయోగింపఁబడిన ప్రక్రీడ దర్కోప లేత్యాది సమస్తపదసంవిధానము భట్టమురారి ప్రణీత మగు ననర్ఘ్యరాఘవనాటకమందుఁ గలదు. శ్రీనాథునకు భవభూతి భట్టమురారి నాటకములమీఁద నభిమానము మెండు. వారినాటకములలోని రచనలను బెక్కుచోట్ల నాతఁడుపుడికి పుచ్చుకొన్నాఁడు.

శ్లో. ఉద్దామద్యుమణిద్యుతివ్యతికరప్రక్రీడ దర్కోపల
జ్వాలాజాలజటాలజాఙ్గలతటీనిష్కూజకోయష్టయః;
ఛాయామోష్ణ ప్లవమానసూరకిరణ క్రూరప్రకారా దృశో
రాయుష్కర్మ సమాపయన్తి ధిగమూర్మధ్యాహ్నశూన్యాదిశః.

అనర్ఘ్యరాఘవము.

మఱియు,

వ్యామగ్రాహ్యాస్తనీభి శ్శబరయువతిభిః, కౌతుకోదంచదక్షం
కృచ్ఛ్రాద న్వీయమానః క్షణమచలమసౌ చిత్ర కూటం ప్రతస్థే.

అనర్ఘ్యరాఘవము.

శా. ఆమిత్రావరుణాంశసంభవుని వింధ్యాటోపవిధ్వంసి లో
పాముద్రాసహితుం గనుంగొనిరి యుత్పన్నప్రమోదంబునన్
వ్యామగ్రాహ్యపయోధరల్ కుటిలనీలాగ్రాలకల్ తథ్యమి
థ్యామధ్యస్థితమధ్య లాటవిక సేనాధీశసీమంతినుల్.

శా. ఆమోదంబున వేటలాడుదురు నీహారాద్రికాంతారరే
ఖామధ్యంబునఁ జాపటంకృతులతో గంధద్విపశ్రేణులన్
క్షామక్షామమనోజ్ఞమధ్యములు గుంజాభూషణాలంకృతల్
వ్యామగ్రాహ్యపయోధరల్ శబరసేనాధీశసీమంతినుల్!.

కాశీఖండహర విలాసములందలి యీపద్యద్వయము పయిమురారి శ్లోకచ్ఛాయగలది. 'వ్యామగ్రాహ్య' పద ప్రయోగమున శ్రీనాథునకుఁ బ్రీతిమెండు. బహువారము లాతఁడాపదమును బ్రయోగించును.

వ్యామగ్రాహ్యస్తనులగు భామినులు - శృంగారనైషధము

ఇది సరిగా భట్టమురారిప్రయుక్తపదమే.

వ్యామగ్రాహ్యకుచంబు లంటి— శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.

క్రీడాభిరామమునఁ గూడ నీపదము గలదు:

వ్యామగ్రాహ్యనితంబబింబకుచభారాభీలభద్రాకృతుల్:-

వ. టిట్టిభ యదె చూడు వరుణరాజవారాంగనావిలాసదర్పణాను
కారియై యహర్పతి గ్రుంకఁబోయె. క్రీడాభిరామము.

క. చరమాచలశిఖరంబునఁ
దిగనై యొక్కింతదడవు దినకరుఁ డొప్పెన్

వరుణునిశుద్ధాంతంబున
నరవిందాక్షులకు మించుటద్దంబగుచున్. భీమఖండము.

ఇట్టి వింకను గలవు.

వ. వెఱసంజయును మసమసకని చీకటియుం గలసి దిక్సౌధకూట వాటీనికరంబుల క్రేల విడిచినగురువెందపూసలపేరులుంబోలెం బొలుపు మిగిలె. క్రీడాభిరామము.

క. పసుంబాపయొండకొనలును
మసమసకనియిరులుం గలసి మనవులరించెన్
వెసల నలుగిడల గుంజా
విసరంబులసరులు క్రేలవిడిచినభంగిన్. — నైషధము.

వ. సంజకెంజాయయుం గలయబోసి గురువెంద పేరులయందంబు వహించుటయు, నైషధము.

ఇట్టి వింకను గలవు.

గన్నేరుంబూంజాయ కరమొప్ప నీర్కావి
మడుంగుగో పతి పింజెపడుచు కట్టి క్రీడాభి.
గన్నేరుంబూంజాయం గనుపట్టు జిలుంగైన
సలిలకాషాయవస్త్రంబు గట్టి నైషధము.
గొజ్జంగిపూనీరు గులికి మేదించిన
గంగమట్టి లలాటకమునం దీర్చి క్రీడాభి.
గొజ్జంగిపూనీరు గులికి మేదించిన
కమ్మకస్తురి మేనం గలయం గలదు. కాశీ.
నిద్దంపువెలిపట్టునెఱిక దూలినయప్డు
తొడలమించులు వెలిందొంగలింప క్రీడాభి.

అచ్చవెన్నెలచాయ నవఘళింపఁగఁజాలు
నిద్దంపువెలిపట్టునెఱికఁ గట్టి — నైషధము.
చఱిగొన్నవెలిపట్టుజన్నిదంబులలుంగ
యంటులు వాయంగ నఱుతవైచి — క్రీడాభి
చఱిగొన్నవెలిపట్టుజన్నిదంబులతోడ
రత్నాలతారహారము ధరించి — శివరాత్రి.

గంగమట్టియతోడిసాంగత్య మెడలిన — క్రీడాభి.
గంగమట్టి లలాటకమున దీర్చి — క్రీడాభి.
గంగమట్టియమీఁదఁ గస్తూరి సమున — శివ.
తోకచుక్కలఁ బోలు తోఁగంపుఁజెలికన్నులు — క్రీడాభి.
తోకచుక్కలఁ బోలుదృక్తోయజముల — నైషధము.
అదె ముద్దగారు లుసానమ్మనివాసమ్ము — క్రీడాభి.
మోసపోక ముసానమ్మ ముద్దగాలు' — కాశీ.
చరణాంగుళీకుటిలనఖశిఖాకోటికుట్టనమున — క్రీడాభి.
కుటిలచంచూపుటకోటికుట్టనమున — నైషధము.
కుటిలపాటలజటాంకురకుట్టనంబున — కాశీ.

ఇట్టి వింకను బెక్కులు.

కంఠగ్రైవేయఘంటికాటంకారంబులు — క్రీడాభి.
ఆఖండలదిశావేదండకంఠగ్రైవేయఘంటికాటంకారంబునుం
బోలె, — నైషధము.
కరిఘటాగ్రైవేయఘంటికాటంకారంబులం బ్రోదిసేయుచు

ఈ సమాసము, భట్టబాణు నిరచనలోఁ గలదు. శ్రీనాథుఁడు దీని నింకను బెక్కుచోట్ల ననుకరించెను.

చాంపేయకుసుమచ్ఛదచ్ఛాయాదాయాదంబులైన — క్రీడాభి.
కఠోరపాఠీనచ్ఛాయాదాయాదంబులైన   భీమ.
సుకుమారశుకచ్ఛదచ్ఛాయాదాయాదంబులైన

ఇట్టి వింకను బెక్కులు గలవు.

ముఖరవీణాక్వాణపాణింధమంబైన మధురస్వరంబున   క్రీ.
కలమధురవీణాక్వాణపాణింధమంబైన యెలుంగెత్తి   భీమ
కాలకూటచ్ఛాయాపాణింధమంబైన   కాశీ.
గంధఫలహారిపాణింధమంబు   శివ. మా.
సంధ్యారాగంబు నింగి యింగలికంబుగం బెట్టి — క్రీడాభి
నింగియింగలికాన నభ్యంగమాచ్చ-   కాశీఖండము.

ఇట్టి వింకను బెక్కులు గలవు.

ఘ్రాణపుటకుటీరములం గాపురముండం దొడంగె   క్రీడాభి
నాసికాపుటకుటీకుటుంబియగు పక్వాన్నగంధంబు   కాశీఖండము
నాసికాపుటకుటీరకోటరాంతఃకుటుంబితాపాటవమున — నైషధము.

ఇట్టి వింకను గలవు.

శా. పంచారించిననీపయోధరము లాస్ఫాలింతునో తంతబొ
మ్మంచుం గెంజిగురాకుమోవి జిసిధాత్వర్థం బనుష్ఠింతునో
పంచాస్త్రోపనిషత్ప్రహాస్యపరమబ్రహ్మస్వరూపంబు నీ
కాంచీదామపదంబు ముట్టుదునో యోకర్ణాటతాటంకినీ! క్రీడాభి

మర్మజ్ఞు లీపద్యము వినంగనే శ్రీనాథునిరచనమని గుర్తింపం గల్గుదురు. జిసిధాత్వర్థపదప్రయోగమున నాతనికి నభిరుచి హెచ్చు.

గామినీరూపంబు గైకొన్న శంబరా
రాతికాలాయసాస్త్రంబువోలె; శివరాత్రిమా.

అదె దారువనభూమి—
అదె భైరవస్థాన మటమీఁద నల్లదె —క్రీడాభి.

ఇత్యాదిపద్యములు రెండింటిని బోలుపద్యములు:—

అదె సంవేద్యము కోటిపల్లి యదె—ఇత్యాది
అదె పట్టిసస్థానమిత్యాది— భీమఖండము
అదె వియద్వాహిని యదె మణికర్ణిక—
యదె కాశి నిఖిలకల్యాణరాశి—ఇత్యాది కాశీఖండము.

అదె దారువనభూమి—ఇత్యాదిసీస (61 పుట) మును దాని, తర్వాతిది.

తియ్యనివింటిజోదు గని గేని నను గన నొత్తిగిల్లియొ
య్యొయ్యనవంక నిక్కెఁబడ నొత్తెడుఁ జూచితె పుష్పబాణముల్ క్రీడాభి.

ప్రతిభవనభిత్తిభాగంబున జిత్రించిన చిత్తరువులయందుం గొంకక తిన్నత్రిభాగింద్రైకుసుమకంకపత్త్రంబుల వంకలొత్తుచు రతిదేవి వృత్తస్తనంబుఁ మీఁద నత్తమిల్లిన యున్మత్తచిత్తభవు విక్రమ సంపత్తి ప్రకారంబును, బట్టపగలు యోజనగంధ యను గంధగజగమనవ్రతు వదలుంగి వసూచిత్రోత్రుపడు వసిష్ఠపౌత్త్రుని దృష్టిప్రియత్వంబును నాచార్యభార్యయగు తారాదేవిమీఁదఁ దారకోరాజు పఱపు చీటుఁబు వాటంబునేయు లలితకటాక్షవీక్షావిక్షేపమ్ములును, ధృతి మాలిమాలినీ సైకతంబున నేకతంబున గుఱునెందసాదలో చేలుపులంజియకొం జిగురు చవినూచి ... కుసుమకోదండజయడిండిమం బగు విభా... మండలాసక్తియు బృందావనంబునందు

ముకుందుం డొనరించిన నందవ్రజవధూవిహారాడంబరంబును నంబురుహానూతి యోఁడుపట్టిఁబట్టికొనిన పట్టునుం బురుహూతుఁడు గౌతమకళత్రంబుమీఁదఁ గల్పించిన చీకటితప్పును

హరవిలాసము దారువనవిహారము.

'అదె దారువనభూమి' ఇత్యాదిపద్యమున వర్ణితములయినకథలే మఱియు 'తియ్యనివింటిజోదు' ఇత్యాది పద్యమునఁగల రతిమన్మథస్థితియే యీ హరవిలాసవచనమునఁగానవచ్చుచున్నవి. మఱియు స్త్రీక్రీడాభిరామహూరంభ పద్యమున 'మాలినీతీరనిర్మలసైకతములలో మేనకాప్సరసతో మేలమాడె' నను విశ్వామిత్రప్రశంసాసీసచరణమును, పయిహరవిలాసవచనగత విశ్వామిత్ర ప్రశంసయు 'మాలినీతీరసైకతపదాంకితములుగా'నుండుటఁ బరికింపఁ దగును. మఱియుఁ బయిక్రీడాభిరామహరవిలాసచిత్ర రచనావర్ణనారీతులే శృంగారనైషధమునను సమాస రీతితోఁ గలవు.

తే. కొరగించినకడకంటికోలికిఁ జూచి
వాఁడివాలికపూఁదూపువంక దీర్చు
చొరగి రతిదేవి పాలిండ్లనొత్తిగిలిన
యించువిలుకానిఁ వ్రాసినారిడుపునందు.

సీ. అమరవల్లభుఁడు గౌతమునూర్మియిల్లాలుఁ
జీకటితప్పుఁ జేసినవిధంబు

సితభానుఁ డాచార్యుచిగురాకు బోఁడిపైఁ
　　　గన్నువైచిన కన్నెకలుపుమరులు
నక్ట్రేట దాశకన్యకకు నువ్విళులూర
　　　జాలిఁ బొందినపరాశరువిరాళి
గారాపుఁగూఁతుపైఁ గాఁగానిపనిఁ బూను
　　　వనజసంభవుని నెమ్మనము వెలితి

గారువనవీథి శీతాంశుధరుని అంకు
శౌరి గోపాలభామినీచౌర్యకేళి
కామునిసబావములు మించ కానఁబడఁగఁ
దీర్చి యాముపప్రయుంజుఁ బ్రకటించినారు. నైషధము.

జారచోరమహాధూర్తచక్రవర్తి
దేవవేశ్యాభుజంగుండు తెలుఁగుభర్త. క్రీడాభి.

జారచోరాదిధూర్తవిహారభూమి నైషధము.

సంతతము దేవవేశ్యాభుజంగుఁ డతఁడు. భీమఖండము.

కోకిలము పంచమశ్రుతిఁ గొసరినట్లు
కనుమ యవ్వలిదేశఁ బాకరణకాంత. క్రీడాభి.

ఒకదానినొకటి రెట్టించుకొనుచుఁ గోకిలములు కొసరి కొసరి కూయుట యిక్కడ వర్ణితము. ఇది శ్రీనాథ సర్వగ్రంథ సాధారణము.

పంజరంబున శుకప్రబంధగీతి
కనుమ యవ్వలికర్ణాటకమలముఖులు. శివరాత్రి.

ఈ 'కనుమయవ్వలి కర్ణాటకమలముఖుల ప్రస్తావము పూర్వమును ఇతరత్రాదృష్టమును; కనుక నేముదా?

పకు లర్థముతోఁ పకేమో వేఱుపాఠమును సంస్కరించి చేర్చి దీని నధోజ్ఞాపికలో నుంచిరి.

గీ. వాహ్యకుఁ డెక్కి విడిచినవారువంపుఁ
గొదమయునుబోలె రతికేళిమదము డిగ్గి
యలసభావంబుతోఁడఁ గర్ణాటవేశ్య
వచ్చుచున్నది యదె విప్రవర్య! కంటె! — క్రీడాభి.

చండాలకులవరాంగనా వాహ్యాళిం దెక్కి విడిచినవారువంబునుబోలె సంభోగమునం దృప్తించని—శివరాత్రిమాహాత్మ్యము

కద్రూమహాదేవిగారాపుసంతతి
మధుకైటభారాతిమడుఁగుఁబాన్పు — క్రీడాభి.

ఏ యింతులకుఁ బుట్టినిల్లు దుగ్ధాంభోధి
మధుకైటభారాతి మడుఁగుఁబాన్పు - కాశీఖండము

ఈ క్రింది శివరాత్రిమాహాత్మ్యపద్యమున నితరకవ్యసాధారణములగు పదములు గలవు.

చ. స్థితిచెడి మాంసభోజనము చేసి జనంగమువంశభామినీ
రతిఁ బరతంత్రుఁడైనపుడుఁ బ్రత్యహముం ధరియించుచుండు న
ప్పతితుఁడు గంగమట్టియయుఁ బ్రన్నని గిన్నని నీరుకావిదో
వతులును...ములు వంశ్యులయిండ్ల భుజించుచుండెడున్.

'అలరుంబోఁడి జనంగమప్రమద' 'గంగమట్టియతోడి సాంగత్యమెడలిన' 'ప్రన్ననిపట్టుతోఁ గముధరించి' 'గన్నెరుఁబూఁజాయ కరమొప్పనీర్కావిమడుఁగుదోవతి'- — క్రీడాభిరామము.

పై 'ప్రన్నని' పదము శ్రీనాథుని సర్వగ్రంథములందు బహువారములు ప్రయుక్తమయ్యెను.

ప్రన్నఁగాఁ బెనఁగొన్న బ్రహ్మసూత్రంబులు -భీమఖండము.
భానుదీప్తులనీటార్చిపన్న నైక -హరవిలాసము ఇత్యాదులు.
ముక్కుసోణంబుదాఁకను జెక్కుటొకటి -క్రీడాభిరామము.
ధాతపతిముక్కుసోణంబుగాఁగఁగోసె -కాశీఖండము
కటికి హొన్నాళ్ళఁబు గండగత్తెఁగ వట్టి -క్రీడాభి.
హొన్నాళంపుఁగరాచూరి -శివరాత్రి.

ఈ పదమీ రెండు చోట్లఁ దప్పనాకిఁక నెక్కడనుఁ గానరాలేదు.

బ్రాహ్మణకాంతలు తాలఁబోయఁగఁ- క్రీడాభి.
దగ్ధమైన ప్రొవ్వులోఁ తాలఁబోసి. హర విలా.
గొడ్డేలు కఱకపుట్టె- క్రీడాభి.
నీపడ్డపాటు గొడ్డేలుగా- హరవిలా.
కాశీఖండము.

ఈపదము శ్రీనాథుని యవసానకాల పద్యమునను గలదు.

అందుకొనిపుష్పలావికిఁ త్యాగమిచ్చె -క్రీడాభి
దానధర్మంబులొనరించి త్యాగమిచ్చె- శివరాత్రి.
కంచెలాదెగఁ గుట్టిరూఁడు నెలచేడియకుఁ విపరూభిలాషియై క్రీ.

పై వాక్యమందలి కడపటిపదము నశ్లీలార్థమున శ్రీనాథుఁడే పలుదడవలు ప్రయోగించినాఁడు

విష్వక్ [illegible] వస్తురు నైషధము.

ఉ. గండము దప్పె నాంధ్రకవి గానికి చిన్నటిరేఖ పుష్పకో
దండుని వెలఁ గూడకయ తద్దయు నిల్చితిఁగాని యయ్యయో

బండరు వారిపాపికిని బైటిపసారమె కాని యందులోఁ.
బుండట యెల్లవంకఁ జెడిపోడుఁగదా విషయింపఁబోయినన్.

ఈపద్యము శ్రీనాథునిచాటుధారయని సి-పి-బ్రౌను దొరగారు సేకరించిరి.

అయ్యగారికి జోహారులనుచు మ్రొక్కి -క్రీడాభి

అయ్యగారికి నమస్కారంబులని -శివరాత్రి.

వేశ్యాజనంబునకు నావివరుస యొక్కటిది. క్రీడాభి,

వారకాంతాజనమునకు నావిటలకు - హ. విలా.

పులుఁగురాయనిదత్తాత్రుల పుణ్యభూమిక- క్రీడాభి

పొసఁగవడ్డించెఁ దత్తాత్రుల పుణ్యభూమిక -హరవిలా.

పురములోఁ దత్తాత్రుల పుణ్యభూమిక భీమఖండము.

కసటువోవఁగఁదోమి కడిగి బోరగిలంగ -క్రీడాభి

కసటువోఁదెలినీటఁగడిగియాటార్చిన- హ. విలా.

గోధూళిలగ్నంబున నార్యనాటికిఁ బ్రవేశించి క్రీడాభి.

గోధూళిలగ్నంబునంబుఁ బుఁబ్రవేశింపవలయు- భీమఖండము.

శీతకాలంబుగడిమాడ సేయఁగుడుచు

భాగ్యవంతుఁడు జొపాడిపల్లెపట్ల క్రీడాభి.

నడినూకలేనియన్నము

వడఁబోసిన నెయ్యి బుడమువరుగున్ బెరుగున్

గడిమాడసేయఁ బెట్టిన

యడిమాచెలసంబిపడుచునడిగితిననుమా. శ్రీనాథునిచాటుధార.

అప్పసమెవ్వాఁడో యొకండు రాత్రిసురతప్రౌఢిఁ దనుఁదేల్చినన్

వసివాళ్వాడమపచ్చుచున్నయది కన్నాటాంగనం జూచితే.

పప నెవ్వాఁడో యొకండు రాత్రి రతులన్ బల్ గాసి గావించినన్
క్రీడాభిరామము.
లక్ష్య గ్రంథపాఠము

సీ. ఒక చెంప కోఁగా నొనఁగూర్చి దిద్దిన
తురుమున నుండి క్రొవ్విరులు జాఱ
రాత్రి యెవ్వాఁడో బల్ రతుల గాసి యొనర్ప
బడలిక నడుగులు తడఁబడంగ
వింత వారలఁ జూచి వెస నవ్వినను గప్పు
గలదంతముల కాంతి వెలికిఁ దోఁప
చిడిముడి నడచుటఁ జెలరేఁగు గుబ్బల
పైఁ బాఁకి యొక్కింత పైఁట జాఱ
చెమటచేఁ దిరునామంబు చెమ్మగిల్ల
హరి [illegible] చేత పిడియంబు గేలుకొలిపి
గంగపురి రాజవీథిఁ గానంగనయ్యె
నాగుమాదిని [illegible] వైష్ణవవధూటి శ్రీనాథుని చాటుధార.

క్రీడాభిరామములోని వగు నీ క్రిందిపదములు శ్రీనాథుని యితర గ్రంధములందు బహుస్థలములఁ గాన వచ్చును. 'బాలార్కకిరణసంపర్కంబు' 'వీథీవిటంకంబు' 'పదియార్వన్నె పసిండి' 'చెక్కుటద్దములు' 'కోకిలము పంచమశ్రుతిగొసరినట్లు' 'కలకంఠీకలకంఠకోమలకుహూకారంబు తోరంబుగాన్' 'ఘంటాఘణాత్కారముల్' 'కప్పురభోగివంటకము' 'పెసరుఁబప్పు' (శ్రీనాథునకుఁగంది

పప్పు ప్రియముగా దేమో! పెసరుఁబప్పు నేబహువారములు పేర్కొన్నాఁడు.') 'ఓలగండము' 'మిసిమింతుఁడు' 'అల వోక' 'కట్టెజ్జ' 'ఉజ్జాఁతలు' 'కలికిచూపులు' 'సప్తపాతాళ విష్టపములు' 'జంగాళము' 'అహల్యాజారుఁడు' 'ఒసపరి మన్మథుండు' 'చక్రవాకులు' 'పాటపాట' 'వల్లువము' 'పటితాళించు' 'కర్ణాటతాటంకిని' 'ద్యావాపృథ్వ్యవకాశ ముల్' 'దాసనపుఁబువ్వుఁజామ' 'త్రస్తగులు' 'ప్రేమ సంధుక్షణాగర్భంబు' 'కుసుమంబెట్టు' 'జేపాడి'

మఱియు, నాంధ్రభాషోద్ధారకులగు సి-పి-బ్రౌను దొరగారు, క్రీ 1830, కింకను బూర్వకాలముననే సంక లనము చేసినచాటుధారలలో ''మీనవిలోచనంబులును'' (32 పుట చూచునది) ఇత్యాదిపద్యమును, శ్రీనాథుని వీథినాటకములోనిదానిఁగా సేకరించిరి. దొరగారికి వేఱొక వీథినాటకము దొరకలేదు. వారు శ్రీనాథునివీథి నాటకములోనిదిగావిని సేకరించిన పయిపద్యము స్పష్ట ముగాఁ బూర్వోత్తర సందర్భములతో నీ క్రీడాభి రామమున నున్నది.

మఱియు, నిప్పటికే డెనిమిదియేండ్లక్రిందట నేను గుంటూరుమండలమున మోదుకూరను గ్రామమున బల్లెం కనకరాజుగారని పేరుగల బట్రాజుగారియింటఁ

ప్రాచీనతాళపత్రగ్రంథములఁ బరిశోధించుటలో హారి శ్చంద్రనలోపాఖ్యానపుఁదాళపత్రప్రతి ముఖపత్రములందీ క్రింది వ్రాఁతను జూచితిని.

"కాకుళ్లతిరునాళ్లనాడు చెప్పిన శ్రీనాథవీథీనాటకం-
హైమగ్రావనితంబబింబకుచహారాభీలభద్రాకృతుల్
కామాంధల్ (16పుటలోసమగ్ర పద్యముచూడనగును)

చ. కలసిపెనంగుకాలమున గాజులచప్పుడు గాదు కంటి కిం
పలరఁగఁ జూఁబనక్రియకు నడ్డముగా మెపఁద్రాడుగిడుఁ
దలుగుఁ లఁబాఱుచుండుగుసుమాస్త్రగృహంబున వారిపూఁరముల్
వలపులపుట్టినిల్లు విధవల్ జెడనాడిన నోరు పుచ్చదే!

ఈ రెండుపద్యములేకాక నేను చాటుపద్యమణి మంజరి రెండవభాగమునఁ గూర్చినచాటుధారలు ప్రౌఢ దేవరాయలసభలో డిండిమ శ్రీనాథ వివాదసందర్భ మందలి చాటుధారలు పెక్కులు గూడ నక్కడ దొర కెను. శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢరాయలసభలలో బాలా యువతీ ప్రౌఢాలోలలమీఁదఁ జెప్పినపద్యములును నందున్నవి. అవియెల్లననర్ఘరత్నములు! తెనాలితాలూకా మోదు కూరిలోను, రేపల్లెతాలూకా పల్లెకోనలోను విద్వాంసు లగు భట్టురాజులు పూర్వము వెలసియుండిరి. వారు సేక రించిన తాళపత్రగ్రంథములు మంచివి నిన్న నేఁడు మంటిపాలయినవి. ఈ విషయము స్థలాంతరమున వ్రాసి

యుంటిని. కనకరాజుగారి యింటిలోని పయి తాళపత్ర పుస్తకము "పరీధావినామ సం॥ వైశాఖ శుద్ధ ౬ భాను వారం వరకు బల్లెం అమ్మిరాజు వ్రాసినది."

పయిరెండుపద్యములలో మొదటిది యించుక పాఠభేదముతోఁ గ్రీడాభిరామమునఁగలదు. రెండవదియు నందుండవలసినది కాఁదగును. క్రీడాభిరామమునఁ బెక్కు గ్రంథపాతములచే నాపద్యముజాఱిపోయియుండవచ్చును. పయి తాటాకు పుస్తకమునువ్రాసిన కాలమగు పరీధావి వత్సరము, డెబ్బది యైదేండ్ల క్రిందటిదిగాక యంత కఱువది యేండ్లకుఁ బూర్వపుఁ బరీధావి యగును.

శ్రీనాథుఁడు పల్నాటివీరచరిత్ర ద్విపద ప్రబంధ మును రచియించెను. క్రీడాభిరామమున ద్విపద పల్నాటి వీరచరిత్ర ప్రశంసగలదు. మఱియుఁ దత్కథా విశేషవర్ణ నము హెచ్చుగాఁగలదు. తన కాకథ ద్వర్ణనముఁజేసి యుండవచ్చును.

శ్రీనాథుఁడు సాతవాహనసప్తశతిని దెలిఁగించె ననుటకాక్షేపించువారెవ్వరునుండఁగూడదు. 'నూనూఁగు మీసాల నూత్నయౌవనమున సాతవాహన సప్తశతి నొడివితి' నని కాశీఖండమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. ఆ [illegible] విద్వాంసులయదృష్టలోపముచే నా యాంధ్ర

గ్రంథ మీకాలమునఁ గానరాకున్నది. కాని మూలమగు ప్రాకృతగ్రంథము సవ్యాఖ్యముగా ముద్రితమై సమకూరుచున్నది. అందు చతుర్థశతకమున పదునైదవ గాథ యీక్రిందిది:—

ఝఝ్ఝావా ఉత్తణిఏ
ఘరమ్మి రోఊణ ణీసహణిసణ్ణమ్
దావేఇ అ గఅవఇఅం
విజ్జుజ్జోఓ జలహరాణమ్.

దీనికి సంస్కృతచ్ఛాయయిట్లు:—

ఝఝ్ఝావాతోత్తృణితే
గృహే రుదిత్వా నిస్సహనిషణ్ణామ్
దర్శయతి గతపతికాం
విద్యుదుద్ద్యోతో జలధరాణామ్.

క్రీడాభిరామమున నీ క్రింది పద్యమున్నది.

మ. పటుఝంఝాపవనోత్తృణాలయములోఁ భద్రంబునన్ బట్టెకం
కటిపై ముచ్చుముడించి నిర్భరవియోగగ్లాని శోషిల్లి యె
క్కటి నిద్రించుచు నున్న వాడవనితన్ గర్జావచఃప్రౌఢిమన్
దటిదుద్ద్యోతము సూపు నట్టనడురే ధారాధరశ్రేణికిన్.

పయిసాతవాహనసప్తశతీగాథ కీపద్యము సరియయిన తెలుగుచేత యని నిరూపించుట కధిక ప్రయత్నమక్కఱలేదు. ఝంఝా-వాత-ఉత్తృణితే-గృహే

అనుపదములకు - ఝుంఝూ - పవన - ఉత్త్రణ - ఆలయ ములో - అని తెలుఁగుచేఁత. రుదిత్వా-నిస్సహా -నిషణ్ణామ్- అను పదములకు 'భద్రంబునన్ - మొదలు, నిద్రించుచు నున్న-వఱకు శ్రీనాథసంప్రదాయానుగుణమైన విపు. వివరణము - గతపతికాం - వాడ (పాంథ అని పాఠమై యుండును.) వనితన్, గర్జావచః ప్రౌఢిమన్ - శ్రీనాథ రచనా సంప్రదాయానుగుణమైన, యధికగుణసంపాదక మైనయమూలపదమిది. విద్యుదుద్ద్యోతః-తటిదుద్ద్యోతము దర్శయతి - చూపున్ - నట్టనడురే - ఆవశ్యక మయిన గుణసంపాదకమయినయమూలక పదమిది. జలధరాణామ్ ధారాధరశ్రేణికిన్ - ఝుంఝూ- ఉత్త్రణఉద్ద్యోతపదములు మక్కికిమక్కిగాఁ గూడఁగలవు. ఇట్లే తెల్గుపద్యము సాత వాహనసప్తశతీ గాథకుఁ దెలుఁగగుట విస్పష్టమగు చుండఁగా, సాతవాహనసప్తశతిని శ్రీనాథుఁడు తెలిఁ గించుట ప్రఖ్యాతమైయుండఁగా, శ్రీనాథుని కాలముననే క్రీడాభిరామరచనము జరగియుండుట (శ్రీనాథుఁడును వల్లభరాయఁడును సమకాలమువారుగాన) సునిశ్చితమై యుండఁగా, శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణరీతి యీపద్యమునఁ బరిస్ఫుట మగుచుండఁగా, క్రీడాభిరామము ప్రేమాభి రామ మను సంస్కృత రూపమునకు మక్కికిమక్కిగా

దెలుఁగునఁబెట్టఁబడిన ప్రతిబింబము గాదనుట (ఈపద్యఁ మునుబట్టికూడ)యంగీకరించి తీఱవలసినదై యుండఁగా,నీ పద్యముగాని యీ పద్యముగల గ్రంథముగాని శ్రీనాథ రచితము గాదనువాదమున కాదరువుండునా! నేనీపద్యము నకు మూలము నిప్పుడు సాతవాహనసప్తశతి నుండి యెత్తిచూపితినిగాన యిఁక దీనిని ప్రక్షిప్తపద్యముగాఁ బరిగణించి పరిహరింపవలెననువాదము బయల్పడఁబోవు నుగాఁబోలును! వాదమా నీకు వందనము! ఇదివఱకే యిట్టివాద మొకటి పుట్టియున్నది.''ఈగ్రంథములో శ్రీనా థునకు సంబంధముకలదని యంగీకరింపవలసినదేయనియు శ్రీనాథుఁడు వల్లభరాయనియెడఁ గల స్నేహబాంధవ ములకలిమిచే నీగ్రంథరచనమున నాతనికి విశేషముగాఁ దోడ్పడి పెక్కుపద్యములు రచించియిచ్చియుండుననియు, శ్రీనాథవల్లభరాయలయిర్వురగౌరవమునకుఁగూడ నీయభి ప్రాయము నిర్బాధకమైనదనియును-'' 'కవియశోలోభ మున వల్లభరాయఁడు విభవ మొసఁగి శ్రీనాథునిచే స్వకర్తృకముగాఁ జెప్పించుకొనుట నీచపుఁబని గాన వల్లభరాయఁడందుకొడఁబడ'నరాదట! పల్లెగ్రామము లలోరైతులిద్దఱు దగవులాడుకొనుచున్నప్పుడు కరణము కాఁపులు మాధ్యస్థ్యముచేసి యిద్దఱకును కష్టనష్టములు

కలుగకుండఁ గుదుర్చు రాజీపద్ధతియా యిక్కడ యో జింపవలసినది! వల్లభరాయఁడుకవియై గ్రంథకర్తయైయు న్నపుడు కొన్నిపద్యములయినను శ్రీనాథునిచేఁ జెప్పించు కొనుటనీచపుఁబనికాదు గాఁబోలును! గ్రంథమాయూలా గ్రముశ్రీనాథుని పేరినిబట్టి యిచ్చుచున్నదనిగదా నేను జెప్పుచున్నది!

శ్రీనాథుఁ డిట్టి రచన చేయునా?

'క్రీడాభిరామమున' 'సురతభేత్తు' 'కమఠావ తారంబు' 'ఈమరి,' 'పూవుంబోఁడులు' 'వ్యాఘ్రగ్రాహ్యే' త్యాది రచనము లసభ్యములై యున్నవి. మహా కవియగు శ్రీనాథుఁడిట్టి రచనములఁజేయఁబూను ననుట సంగత మగునా యని సందేహము తోఁచును. ఇంచుక విపులముగా విమర్శించినచో నీ సందేహమునకు స్థాన ముండదు. సంస్కృతభాషలో భాణములు, ప్రహసన ములు, వీధులు కావ్యనాటకాదులకంటెఁ గొంత హెచ్చుగాఁ బచ్చిగాఁ గాముకీకాముక వ్యాపార వర్ణన ములతో వెలయుచున్నవన్న విషయము సంస్కృత భాషాపాండిత్యముగల సరసులకుఁ జక్కఁగా నెఱుకకెక్కి యుండునదే. బహుప్రాచీనులగు శూద్రక వరరుచీశ్వర దత్త శ్యామిలకాదులును, శ్రీనాథుని సమకాలమువారగు

డిండిమ వామనభట్టబాణాదులును రచించిన భాణము లందుఁ బచ్చిపచ్చిగాఁ వర్ణనలు హెచ్చుగాఁ గాన వచ్చును. మచ్చునకుఁగొన్ని పద్యము లిచ్చు చున్నాఁడను.

శ్లో. ఆక్షిప్తప్రస్తవస్త్రాం శిథిలితరశనాం ముక్తనీవీం విహస్తాం
హస్తన్యస్త్యాసగుప్తస్తన విశగవలీమధ్యనాభిప్రదేశామ్
లజ్జాదీనోపవిష్టాం నహినహి విసృజేత్యేవమాక్రన్దమానాం
శయ్యామాగోప్యకాన్తాంసుతసముదయస్యాగ్రసస్యంగృహాణ

శూద్రకుని పద్మప్రాభృతకము.

శ్లో. వ్యాక్షేపం కురుతః స్తనౌ న సురతే గాఢోపగూఢస్య తే
రాగఘ్నస్తవ మాసిమాసి సుభగే నైనాస్తవ స్యాగమః
రూపశ్రీనవయౌవనోదయరిపుర్గర్భోఽపి నైవాస్తి తే
త్వా మేవం సుగుణాం విహాస్యతి సచేద్రత్యుత్సవం త్యక్ష్యతి

వగరుచియుభయాభిసారిక.

శ్లో. జాత్యన్ధాం సురతేషు దీనవదనా మంటెర్మ్ముఖాభాషిణీం
హృష్టస్యాపి జనస్య శోకజననీం లజ్జాపటే నావృతామ్
నిర్వ్యాజం స్వయమ ప్యదృష్టజఘనాం స్త్రీరూపబద్ధాంపశుం
కర్తవ్యంఖలునైవభోః కులవధూకారాం ప్రవేష్టుం మనః

ఈశ్వరదత్తుని ధూర్తవిట సంవాదము.

శ్లో. ఆలిఙ్గితోఽపి స మయా పరిచుమ్బితోఽపి
శ్రోణ్యర్పితోఽపి కరజైరుపచోదితోఽపి
ఖిన్నాస్మి దార్వివ యదా స న మా ముపైతి
శయ్యాఙ్గ మేక ముపగూహ్యతతోఽస్మి సుప్తా.

శ్యామిలకుని పాదతాడితకము.

శ్లో. కళ్యాణాగాస్తు వః కామః కారుణ్యా ద్యస్య వాసవః
ఏకం ప్రయుజ్యాహల్యాయాం పున శ్లేభే సహస్రధా!
డిండిమునిరోగానంద ప్రహసనము.

రావిపాటి త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామము గూడ నీ విధముననే యుండియుండును. ప్రేమాభిరామములోని వనఁదగినవి కొన్ని సంస్కృత శ్లోకములు నాకుఁ గానవచ్చినవి. క్రీడాభిరామపద్యములకు మూల ప్రాయములుగా నవి గలవు. ప్రేమాభిరామము ననుసరించిరచించినకగుటచేఁ గ్రీడాభిరామమునఁగూడనట్టిరచనలు చేరి యుండవచ్చును. ఔచితి నెఱింగిన శ్రీనాథ మహాకవి వాని నడఁచిపుచ్చక తెలిఁగించునాయని యాక్షేపించువారీ క్రిందివిషయమును గూడ నారయఁ దగుదురు. ఆచార్యదండి ప్రభృతులుగ్రామ్యతాదోషము క్రిందగణించి గర్హించినరచనములు శ్రీనాథునిసర్వగ్రంథములందును గలవు. శ్రీనాథుఁ డాచార్యదండి ప్రభృతుల యనుశాసనము నెఱుఁగనివాఁడుగాఁడు. నిరంకుశుఁడై స్వతంత్రుఁడై యాతఁడట్టి రచనములఁ జేర్చినాఁడు. ఔచిత్యమును బోషించియు ననౌచిత్యమును బరిహరించియు రచించితినని శ్రీనాథుఁడే చెప్పుకొన్న శృంగారనైషధమున సప్తమాశ్వాసముననూటముప్పదిమూఁడవపద్యము

'యజమానప్రమదావిక స్వరేత్యాదికము' జుగుప్సావ హము. గ్రామ్యతా దోష జుష్టము. మూలమున నుండు నేకాక! మఱియు ''విద్వజ్జనులు నిన్ను విషయించి వత్తురు'' (షష్ఠాశ్వాసము) ఇత్యాదిపద్యమశ్లీలముగాదా? ఆనౌచితిని బరిహరించుటలో నది చేరవలదా! ఇఁక హరవిలాసము. దీనిని దొలుత ముద్రించిన సరస్వతీ పత్రికాధిపతు లనౌచిత్యభీతిచేఁ గొంత గ్రంథభాగమును ముద్రింపకే విడిచిరి. నేఁటికి నాభాగ మట్లే కలదు. పలువురు విద్వాంసు లా శ్రీనాథరచనము పరిహృతమయి నందుకు దురపిల్లుచున్నారు. ఎందఱెందరో విద్వాంసు లాభాగ మెట్లుండునో యెందేని దొరకునోయనికూడ నన్నడిగిరి. బాహాటముగా దాని నాగ్రంథమున ముద్రించుట భావ్యము గాదు. శ్రీనాథుని నిరంకుశత్వ నిరూపణ మునకై దాని నిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను.

హరవిలాసము పంచమాశ్వాసము 57 పద్యము తర్వాత:—

ఇట్లు పరమధూర్తవర్తనంబునం బ్రవర్తిల్లు నయ్యాప్తమూర్తి యిష్టాపూర్తధర్మకర్మాధ్యుల గు నమ్మరపతులం రిన కట్టిన కాపీనంబు దలంగవైచి ప్రాచీనబర్హికుంభి శుండాదండ సన్నిభంబైన మదనధ్వజ దండంబు నిగుడించి యమ్మహనీయ సాధనంబున నమ్మహీసురోత్తముల యుత్తమాంగంబు................

......దకదంత లడంచియుఁ జెవులకొడంక లొత్తియు మొగంబులు మొత్తియు ముక్కులునొక్కియు బరులు వ్రేసియు వీపులు చఱచియుఁ బండ్లు రాల్చియు నురంబులు ఱాచియు............ ...త్రికంబులు దాఁకించియు జంఘలు వొడిచియు జానువులు తాటించియు బడలు వఱచియుఁ దోలి తొప్పలంబెట్టి యార్చి యమ్మహాలింగంబు నింగి దాఁకం బెరిగించుటయు నక్షత్రమండలం(బను) ముత్యాల గొడుగు నకుం బసిండికామభంగి నంగీకరింపజేసి సోమార్కమయ మహా సోపానంబుల డిగ్గు వియద్గంగా ప్రవాహంబు నభిషేకం బాపాదించి బ్రహ్మాండ కర్పరం బప్పళింపజేసి నాగ.....................

క. సురగరుడ ఖచర విద్యా
ధర కిన్నరసిద్ధసాధ్యదానవముఖ్యుల్
పురహరుఁడు చాచిపట్టిన
యురులింగంబునకు మ్రొక్కి రురుతరభక్తిఁ.

సంస్తుతింపఁదొడంగి రప్పుడు బ్రహ్మ బ్రహ్మలోకంబునకు నిగిడిన యమ్మహాలింగంబునకుం గరకమండలంబు తీర్థంబు వారిధారాసహస్రంబుల నభిషేకం బాపాదించి గంధ పుష్ప ధూప దీప నైవేద్య తాంబూలాద్యుపచారంబుల నుపాసించి యథాపూర్వకంబుగా నిట్లు నిస్తుతియించె. దండకము- జయజయశివలింగ జ్యోతిర్మహాలింగ లింగోద్భవ శ్రీమహాలింగ వేదత్రయీలింగ నిర్లింగ సంప.........ద్యక్షుమాలింగ సద్భావలింగస్వభావై....................కాలవ్యవచ్ఛేదరాహిత్య లింగ స్వయంభూమహాలింగ పాతాళలింగ క్రీగాలింగ పంచాక్షరీలింగ పంచ ప్రకారోపదీప్తక్రియాలింగ వారాణసీ క్షేత్ర కేదారసింధూగయా .... నిశోణాచల వ్యాఘ్రపుర్యాది నానావిధ స్థాన సంసిద్ధిలింగ ప్రణామాప్రమేయ ప్రధాలింగ ప్రతిష్ఠా

కళాలింగమా......................నకోణత్రయా గేహగోహ ప్ర
ధాలేఖి కాస్యాతి భిందావపట్ప్రకృరీ నిమ్న టంక్రోద విష్టంభని
ష్కంప శంపాలతాలంఘిత్రబహ్మారంధ్ర ప్రవచ్చాంద్రసాంద్రామృత
స్యందనస్వ .... శూన్యస్వరూపాభిధాలింగ ఖట్వాంగ
లింగాహిలింగాభ్ర గంగాసరిల్లింగిసారంగిలింగాత్మ భూలింగ ఐంలింగ
ఓం లింగి దివ్యాత్మ నానా విరూపాక్షలింగా నమస్తే నమస్తేనమః.

క. అని సంస్తుతించి వెండియు
వనరుహసంభవుఁడు దాను వాగ్భామినియుఁన్
గనకారవిందముల న
గ్చవచేసిరి నీలగళుని సాధనమునఁన్
ఇట్లు పూజించి విరించి కరకమలంబులు మొగిడ్చి.

సీ. ఉపహరింపుము త్రిపురదైత్యధ్వంస
యూర్థ్వాండకర్పరం బొలియకుండ
బింకంబడంపుము సంకల్పసిద్ధి నీ
కుడువీథి గ్రెగ్గోదుపడకయుండ
బిరుసుమాన్పుము జలంధరదైత్యమర్దన
యె..........................కుండ
దర్పంబు సడలింపు తరుణేందుశేఖర
యొరసి యాశాభిత్తు లొలియకుండ
తివియు వేగ మహాదేవ ధిక్కరింపు
ముడుపు మహిరాజుకంకణ యడఁపు రుద్ర
వాల్పు ఖట్వాంగపాణి (పదల్పుమభవ ?)
మోహనంబైన నీమహామేహనంబు.

చ- అనినఁ బ్రసన్నుఁడై కహాకహాధ్వని నవ్వి లలాటనేత్రుఁ డి
ట్లనుభువనంబులెల్ల వినునట్లుగ నోపఁమస్షులారా! యో
యనిమిషులార! తక్కఁగల....................
యనుపమ దివ్యలింగమిది యర్చనకర్హము నేఁట నుండియుఁ౯.

క. లింగార్చనాపరుండగు
మంగళహృదయునకు నేను మక్కువతోఁ౯
సాంగత్యముగృపసేయుదు
నంగీకృత....................తోఁ౯.

వ. అని శంభుండు నిఖిల బ్రహ్మాండ సంభార కుక్షింభరి యగు నిజమహాలింగ స్తంభంబు స్తంభింపం జేసె నప్పుడు ముకులిత హస్తారవిందులై దేవదారు వన దివ్యాశ్రమస్థులగు............బులు జనియించి.........పాహిభూషణుని బహువిధంబుల భక్తివిశేషం బుల భజియించిరి. భోగ మోక్షంబులు గాంచిరి.......వనవిహారంబు..........ఘ.సిద్ధయగును.''

భీమఖండము:—

శా. కాంచీకంకణతారహార కటకగ్రైవేయభూషావళుల్
లంచంబిత్తురు దూతికాతతికి లీలన్ బెంపపూఁదన్ననిన్
బంచాస్త్రోపమఁదారతారకవయన్ బ్రార్థించిలోలోపలన్
బంచారామములందుఁ బల్వేలపురిన్ బ్రౌఢేందు బింబాననల్.

మఱియును:—

సీ. ముదువంగనేర్తురు మూలదాపటికిరాఁ
జికురబంధములీఁగ జీరువాఱఁ

బొన్నపువ్వులఁబోలు పొక్కిళ్లుబయలుగాఁ
గట్టనేర్తురు సీర గటిభరమునఁ
దొడువంగ నేర్తురు నిద్దుర్లేలఁజెవులందు
నవతంసకంబుగా నల్లిపువ్వు
పచరింపనేర్తురు పదియారువన్నియ
పసిఁడిపాదంబులఁ బట్టుచేల
పయ్యెదయునిగ్గు (సిగ్గు) బాలిండ్లఁ బ్రాఁక నీరు
తఱచుపూయుదు గోలగందంబుపసుపు
బందికత్తెలు సురతప్రపంచవేళఁ
గంచియఱవత లసమాస్త్రిఖడ్గలతలు.

ఈ పద్యము కాశీఖండము తృతీయాశ్వాసమున నున్నది. శృంగార ప్రసక్తిలేనివాఁడు భగవదారాధన పరుఁడు నగు శివశర్మయను బ్రాహ్మణుఁడు తీర్థయాత్ర సల్పుచు కాంచీనగరము మీఁదుగాఁబోవుట యక్కడి కథాసందర్భము. సంస్కృత కాశీఖండమున మీఁదనుదా హరింపఁబడిన పద్యమునకు మూలములేదు. పయిపద్య మునకుఁ బూర్వోత్తరపద్యములుమాత్రమే యక్కడ సరసములు సంగతములు మూలానుగుణములును; అట్టి చో నమూలకమయిన పైపద్యము నక్కడ శ్రీనాథుఁడ తకరించుట యనుచితము నసంగతమునుగనున్నది. శ్రీనా థుఁడు కాంచీపురమున కరిగెను. అప్పు డాతఁడు చెప్పి కొన్నచాటుపద్యము విడిగా నున్నఁజెడిపోవునన్న లోభ

ముచే నిందు దూర్చినాఁడనియే నేను దలంచుచున్నాఁడను. సంస్కృతమున లేనిదాని, కథాసందర్భమున కనుచితమైనదాని నీ పద్యమును శ్రీనాథుఁడు చెప్పుటకుఁ గారణ మేమైయుండునో యించుక యోజించువారికి గోచరింపకపోదు.

మఱియుఁ గాశీఖండము సప్తమాశ్వాసమున దక్షాధ్వరధ్వంసకథలో

సీ. శితికంఠునకును నెచ్చెలికాఁడు గాఁడొకో
యటమటీఁడైనయీయక్షభర్త.

ఇత్యాది సీసపద్యముగీతిలో

ఏమిగుడువంగ వచ్చినా రిఁడ్లువిడిచి
హరుని వెలివెట్టినట్టి యీయాగమునకుఁ
బంచవదనుని కను జేవురించెనేని
తత్‌క్షణమునంద తమయాండ్ర త్రాళ్లుదెగవె.

ఇందు శ్రీనాథుని కవనంపుఁ బెంపు, నిరంకుశత, భావోద్రేకము, దైవాఱుచున్నవి. వీరభద్రుఁడు కుబేరుని, అగ్నిని, చంద్రుని, ఇంద్రుని, తిట్టుచున్నాఁడు. 'ఏమి గుడువంగ వచ్చినా' రనుటలో భుజించుటయను నుచితార్థమున్నను వేఱొకయశ్లీలార్థమును వ్యక్తమగుచునేయున్నది. 'ఈయాగమునకు'అనుచో నీ ఆగమునకు' అనికూడ ఛేదమున్నది. 'అల్లారీఆగమూా' అని

నానుడి. 'తమయాంధ్రత్రాళ్లు తెగవె' ఇట్టి పలుకుములు కులు సాధారణకవుల రచనలలో సాగునవిగావు. ఈపద్య ముచదివినప్పుడెల్లఁ శ్రీనాథుఁడు గవి సార్వభౌముఁడై నాకుఁ గన్పట్టుచుండును. 'కుడుచు' ధాతువును భుజించు నర్థమున నీతఁడు ప్రయోగించుటఁ జూపి యిక్కడ నన్నె వ్వరే నాక్షేపింతురు గాఁబోలును! 'ఏమిగుడువంగవచ్చి నా' రనుటలో రెండవయర్థమెంత యశ్లీలమైనను నది వీరభద్రుఁడు దక్షాధ్వర ధ్వంసములోఁ జెలరేఁగి తిట్టెడు తిట్టులలో నిక్కడ సొంపునే సంపాదించుచున్నది. అపుడు వీరభద్రుఁడు సభ్యమైన, సరసమైన, హితోక్తు లాడుటయే యస్వరసమగును.

మఱియు హరవిలాసము సప్తమాశ్వాసమున మాయా కిరాతుఁ డర్జునునిఁ దిట్టుటలో

క. మండెడు బలు నారసమున
గుండియ వగులంగ నేసి కూల్చితి దీనిఁ
బెండి ప్రయోజన మేదీ
రండానుత! దీనిపై శరము నిగుడింపన్.

మఱియు శివరాత్రి మాహాత్మ్యమున:—

గీ. అనుచు విప్రుండు దమకించి యంటుకొనియె!
సమ్మతించియయుండె నా చంద్రవదన

శూకలాశ్వంబు నసరేపఁ జొచ్చినప్పు
డనుమతింపదె యత్తిఱుసైనబడబ.

సీ. గీ. ఎట్లు కనుఁ బ్రామివచ్చునోయింటివారి
నెట్లొ (చీకటి నొం) టి మై నింటి కరుగు
నతివ పగలైన మాపైన నతనితోడ
నిచ్చ నొకసారి గావించు నిధువనంబు.

" యథాయకారాదిపదం రత్యుత్సవనిరూపణే "
అన్న యాచార్యదండి యనుశాసన మిక్కడ నాఁగలేదు. బ్రాహ్మణుఁడు భ్రష్టుఁడై చండాల కన్యతో సంగమించుటను జెప్పు సందర్భమున నీయశ్లీల రచనయుండుటలోఁ గొంత యౌచితిగలదే యగునని తలఁచి నిరంకుశుఁడై శ్రీనాథుఁ డిట్టి రచనఁ జేర్చెను. క్రీడాభిరామమందలి రచనలు నిట్టివే. ఆంధ్రకవులలో శ్రీనాథునకుఁ బూర్వ మిట్టి రచనలను జేసినవారు గానరారు. నన్నిచోడఁడు మాత్రము:—

క. స్మరమందిరమ్ము శోభా
కరముగ మెఱుఁగారుపసిఁడి కంబము లనఁగాఁ
గర మొప్పు నగతనూజకుఁ
గరభోరులు వొలుచు మదనకరికరలీలన్.

గీ. అదిమి పట్టినఁ గరులైనఁ జదియునట్టి
కడిఁది బలులగు మగిలొత్తి గౌఁగిలింపఁ

గుసుమకోమలు లగుసతుల్ గొసరుచునికి
గనియు నెఱుఁగవె విపరీత కామశక్తి.

అని యించుక హద్దుదాటి కుమారసంభవము. రెండు పద్దెములఁ జెప్పెను.

శ్రీనాథుని శీలము.

సత్ప్రబంధములందుఁ గూడ నిట్టిరచనలను సంకోచింపక నిరంకుశముగాఁ జొప్పించుటకు శ్రీనాథుని శీలమెట్టిదై యుండఁదగునో యించుక యోజించిన గోచరించును. శివరాత్రి మాహాత్మ్యమును జెప్పు పవిత్ర గ్రంథమున సంస్కృత మూలమునలేని చండాలాంగనా బ్రాహ్మణ బ్రువసంభోగసంభారము నంత సంపూర్ణముగా వర్ణించియే తీఱవలెనా? కాశీఖండమున ననుచితముగాఁ గంచి యఱవతల ముచ్చటను బచ్చిగా వర్ణింప వలసినదే? హరవిలాసమున శివలింగోత్పత్తి కథ నంతకంటె సభ్యముగా సాగింపఁదగదా! సత్ప్రబంధములందే లేని జంకుఁ గొంకు లింక రసికులకొఱకే రచితమయిన క్రీడాభిరామమునఁ జూడఁబడునా? అనావశ్యకములయిన పట్టులఁగూడ నిట్టి రచనములను హెచ్చుగాఁ జేర్చుటను జేసియు, సరసమయినశృంగారసందర్భములందింపులుసొంపులు పొంపిరి వోవునట్లును క్షుద్రహృదయులుగూడ రసార్ద్రహృదయు

ల్లినను నమృతధారవంటి కవితాధార నలుఁగులు
త్రించుటం జేసియు, జాటుమాటు లేక తన స్వైరవిహార
మునుచాటుధారలలోఁ జాటుటం జేసియు, సర్వాంధ్ర దేశ
మునందును, నందును బల్నాట స్థలని ర్దేశ నామని ర్దేశము
లతోఁగూడ నాతని స్త్రీలౌల్య ప్రఖ్యాపకములయిన కథలు,
పద్యములుగడల్కొనియుండుటం జేసియు, అవియెల్లన ప్రా
మాణికములని యడఁగఁద్రొక్కుటకుఁదగిన వ్యతిరేక
ప్రమాణములు గానరాకపోవుటం జేసియు, శ్రీనాథ
కవీశ్వరునిఁగూర్చి నేను రచియించిన శృంగార
శ్రీనాథమున మిక్కిలి జాగ్రత్తతోనే సూక్ష్మముగా
నాతని స్త్రీలౌల్యమును సూచించితిని. దానిపై నొకరు
పెద్దగా నాక్షేపములఁ బ్రకటించిరి. శ్రీనాథుని స్త్రీలౌల్య
ప్రఖ్యాపకములయిన చాటుధారల నా గ్రంథమునఁ
బ్రకటింప నయితి గాదయ్యెను. అట్టి పద్యములనందు
ప్రకటింపకుండుటయుఁ బెద్దయాక్షేపమే యయ్యెను. ఆప
ద్యములఁ బ్రకటింపకున్నచో వారి యాక్షేపములకుఁజాలి
నంత సమాధానము ఘటిల్లదు గావునను బాహాటముగా
వానిఁ బ్రకటింపఁ దగదు గావునను, నిప్పటివఱకు నే
నా యాక్షేపములకేమియు సమాధానము చెప్పనయి
తిని. పండితులు, కావ్యతత్త్వ పరిశోధకులు, ప్రౌఢులు,

నగువారికే పడయఁదగినది గాన యిం దాపద్యములఁ బొందించుచున్నాఁడను. నా గ్రంథముపై వెల్లివిరిసిన యాక్షేపములపెల్లున కిఁక వేఱొకచోటఁ జల్లఁగా సమాధానములు సాగింపఁ గల్గుదును.

క. బూతుంబద్దెము లిఁకపైఁ
జేతులు పడఁ గాడ మనసు చీఁదఱపడఁగా
గోఁత జనింపఁగఁ గూర్చద
నీతిపరుల్ లోఁ జదువుఁడు నిర్లిప్తులుగాన్.

శ్రీనాథుని చాటుధారలు.

ఉ. హా జలజాక్షి! హా కిసలయాధర! హా హరిమధ్య! హా శర
ద్రాజనిభాస్య! హా సుగత తంత్రకళానిధి! యెందు వోయితే
రాజమహేంద్రవీథిఁ గవిరాజు నను న్గిఱుంచి భర్గకం
ఠాజిరకాలకూటఘుటికాచిత మైనయమాసచీకటిన్.

ఈ పద్యము శ్రీనాథుని చాటుధార యని I కవి లోకచింతామణిని, లక్షణ సార సంగ్రహమునను, బాల బోధచ్ఛందమునను, లక్షణ దీపికను నుదాహృతమై కానవచ్చుచున్నది.

I కవిలోకచింతామణికర్త తాతంభట్టు శ్రీనాథునితర్వాత 100 ఏండ్ల లోనివాఁడు. లక్షణసార సంగ్రహకర్త కూచిమంచితిమ్మకవి. బాలబోధచ్ఛందస్సుకర్త పే రెఱుఁగరాదు. అందు బహు ప్రాచీనములయిన గ్రంథము లుదాహృతము లయ్యెను. అప్పకవికంటెఁ దత్కర్త ప్రాచీనుఁడు గాఁదగును. అది ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోఁ గొంతగలదు. బ్రహ్మశ్రీ-మా-రామకృష్ణకవిగారిదగ్గఱఁ గొంతగలదు. వారు దఱచుగా నక్కడక్కడ నుదాహరించుచువచ్చిన ప్రాచీన పద్యరత్నము లనేకము లందలివి. రత్నఖనియగు నా గ్రంథమును

మఱియు నీపద్యము మోదుకూరిలో బల్లెం కనక రాజుగారియింటి తాళపత్రపుస్తకమునఁ గూడ శ్రీనాథు నిదిగాఁ గలదు. ఇన్నింటిలో నిట్లుదాహృతమయిన పయి పద్యమును శ్రీనాథేతరు లెవ్వరో సృష్టించిరనుటన్యాయ్య ముగాదు. అంతటియావశ్యకత యెవ్వరికి నుండదు. ఇతరులే సృష్టించి చేర్చిరని నిరూపింపఁగల బలవత్ప్రమాణములు చూపినచో జోహారులు! పై చాటుధారలో 'రాజమహేంద్రవీథి' గలదు. 'కవిరాజు' గలఁడు. శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరమునఁ గొన్నాళ్లుండుట సుప్రసిద్ధము. అక్కడఁ జెప్పిన చాటుధార లింకనుగలవు. నేను ప్రకటించిన చాటుపద్యమణిమంజరి I, II భాగముల జూడఁదగును. శ్రీనాథునకు 'కవిరాజు' అని బిరుదు కూడ గలదు. అది 'కవిరాజుకంఠంబు గౌఁగిలించెనుగదా' అను శ్రీనాథునియవసానకాలపద్యమునను "ఘనుఁడైన శ్రీనాథ కవిరాజ రాజు" అని పల్నాటి వీరచరిత్రమునను గలదు.

గూర్చి వేఱుగా నొకవ్యాసము వ్రాయుదును. లక్షణదీపికగూడ నప్పకవికిఁ దర్వాతిదిగాదు. అప్పకవి స్మరించిన లక్షణదీపిక యిదియేని కాఁదగును. ఆనందరంగరాట్ఛందస్సులో రఘునాథీయలక్షణదీపిక యని కలదు. మఱి కొన్నింట వార్తాకవిరఘునాథయ్యగారి లక్షణదీపికయని కలదు. క్రీ 1600 లో నీ రెండు గ్రంథములు వెలసి యుండవచ్చును.

రాజమహేంద్రవరవాస్తవ్యులు నేఁడు నొక కవిరాజు గారుగలరు. మున్నూ తేండ్లకుముం దేయిదిలక్షణగ్రంథము లందు శ్రీనాథుని పేరనే యుదాహృతమయ్యెఁగాన వర్తమానకవిరాజుల కీపద్యపు ముచ్చట వర్తిల్లదు. రాజమహేంద్రవర కవిరాజు వేఱొకఁడు ప్రాచీనుఁడుగాన రాఁడు. ఈపద్యమునుబట్టి శ్రీనాథుని వర్తనమెట్టిదిగాఁ దెలియనగునో తెలుపుటకు ప్రాజ్ఞులు ప్రమాణము. మఱియుఁ గూచిమంచితిమ్మకవి లక్షణ సారసంగ్రహమున 'రంతు' లను పదము సాధురేఫము గలదనుటకు శ్రీనాథునిచాటుధారగా నీక్రింది పద్యము నుదాహరించెను.

ఉ. అంగడివీథిఁ బల్లవుల కాసగ మామిడిపండు లమ్ముచుజ్
జంగమవారిపిన్నది పిసాళితనంబునఁ జూచెఁబో నిశా
తాంగజబాణ కైరవ సితాంబుజమత్తచకోర బాల సా
రంగతటిన్నికాయముల రంతులు సేసెడు వాఁడి చూపులన్.

మఱియు నందే శ్రీనాథునిచాటుధారయని

మత్తేభగామిని వృత్తస్తనంబుల
నెలవంక లేమిట నిలుపువాఁడ

అను చరణ ముదాహరింపఁబడినది. ఈ చరణముగల పద్యమెల్ల నాకన్యత్ర చేకూరినది. తనచేతి వ్రేలి గోరు విఱిగిపోఁగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పుకొన్నచాటు విది.

సీ. నీలాలకాజాలఫాలకస్తూరికా
తిలకంబు నేమిట దిద్దువాఁడ
అంగనాలింగ నానంగ సంగగఘర్మ
శీకరం బేమిటఁ జిమ్మువాఁడ
మత్తేభగామినీవృత్తస్తనంబుల
నెలవంక నేమిట నిల్పువాఁడ
భామామణీకచాభరణ శోభితమైన
పాపట నేమిటఁ బాపువాఁడ
ఇందు సఖులను నే ప్రొద్దుఁ గ్రిందుపఱిచి
కలికి చెంగల్వ ఱేకుల కాంతిఁదనరి
........................అహహా!
పోయెనా గోరు! తనచేతిపోరుమాని.

క్రీ 1830 ప్రాంతములందు 'ఆంధ్రభాషామహా విద్వాంసు' లని 'సర్వజ్ఞు'లని నాఁటి మహావిద్వాంసుల చేతనే కీర్తింపఁబడిన మహనీయులు సి. పి. బ్రౌనుదొర గారు కథావివరణములతో శ్రీనాథుని చాటుధారలను గొన్నింటిని సేకరించిరి. అందుఁ గొన్ని వివరణములు పద్యములు వారిస్వహస్తాక్షరములతో నున్నవి. వాని నిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను.

శ్రీనాథుని వీథినాటకములోనిదని (ములుపాక) బుచ్చయ్యశాస్త్రి ఒక చరణమే చదివినాఁడట!

పయట కొం గిఱుకు గుబ్బలసందిఁ బడి బండి
గురిగింజదండతో సరసమాడ

చున్నది. ఈపద్యమునుబట్టి శ్రీనాథునివర్తన మెట్టిదిగాఁ దలఁపవలెనో తెలుపుటకు సహృదయులు ప్రమాణము. శృంగారశ్రీనాథములో నీ పద్యమునుగూర్చి కొంతవివృతి వ్రాసితిని. దానిపైఁ గొన్ని యాక్షేపములు వెల్వడెను. నిస్సారములు నిరర్థకములును నగు నాయాక్షేపముల ననువదించి సమాధానము చెప్పుట కిప్పుడు పూనుకొనను.

'హా జలజాక్షి' త్యాది పద్యమును రాజమహేంద్రవరమున శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదాని నింతకుముం దుదాహరించితినిగదా! మఱియు శాస్త్రార్థైకప్రవణులగు తర్కవిద్వాంసులు తన్నును దనవిషయలౌల్యమును నుద్దేశించి యాసడింపఁగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదని యీక్రింది పద్యము సర్వాంధ్రదేశమునను వ్యాప్తిగన్నది:—

శా. హంసీయానకుఁ గామికి*న్నధనుగోమాళుల్ నఖఃపుష్పముల్
సంసారద్రుమమూలపల్లవగుళుచ్ఛం బైనయచ్చోటు వి
ద్వాంసుల్ రాజమహేంద్రపట్టణమునన్ ధర్మాసనంబుండి ప్ర
ధ్వంసాభావము ప్రాగభావమనుచున్ దర్కింతు రెల్లప్పుడున్.

ఈ ముదుకపరిహాసమునకుఁ దార్కికులు నాఁటికి నేఁటికిని దలలు వంప వలసినదేకదా! మహావిద్వాం

*ఈసంధి శ్రీనాథప్రయుక్తమే. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునఁ జూడఁదగును. 'కయ్యాధను' అనియేని కవి ప్రయోగము గావచ్చును.

సుఁడయ్యు శ్రీనాథుఁ డిట్టి స్త్రీలౌల్యమునఁ జెడ్డాఁ డని రాజమహేంద్రవరమున సోమయాజులు నిరసింపఁగా శ్రీనాథుఁ డీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనట.

మ. శ్రుతిశాస్త్రస్మృతు లభ్యసించుకొని విప్రుం డంత నానాధ్వర
వ్రతుఁడై పోయి కనుంగొను బురందరు పురారామద్రుమానల్పక
ల్పతరుప్రాంతలతాకుడుంగ సుఖసుప్త ప్రాప్త రంభా భగ
ప్రతిరోమాంకుర పాటన క్రమకళాపాండిత్య శౌండీర్యమున్.

ఆయాక్షేపమును నీసమాధానమును వివేకులు విమర్శించి చూచినచో నిది శ్రీనాథుఁడే చెప్పఁదగిన పద్యమని తప్పకతోఁచును. ఈపద్యముతో రచనాసామ్యముగల పద్యము తిక్కనది గలదు.

*చ. ఉలిమిడి చెక్కుయున్ మిగులనొక్కియుఁ జప్పనిరొట్టెముక్కయున్
మలినపుగుడ్డలున్ నలుకమంచపుఁగుక్కియుఁ జీకటిల్లునుం
దలఁచినరోఁత వచ్చు నొకనాఁటిసుఖంబొకయేఁటిదుఃఖ మీ
పలివెల వారకాంతల యుపస్థలకుం బదివేల దండముల్!

ఈ పద్యము స్త్రీవ్యాధిగ్రస్తుఁడై పలివెల వేశ్యలనుగూర్చి శ్రీనాథుఁడు చెప్పినదిగా బహుస్థలములందు వినఁబడుచున్నది. పలివెల శ్రీనాథునినాఁటి వారకాంతలకుఁ బ్రఖ్యాతిగన్నది. భీమఖండమున

---

* బహుస్థలముల నిది శ్రీనాథకృతిముగా నాకు వినవచ్చెను. శ్రీ దీ. పిచ్చయశాస్త్రిగారు చాటుపద్యరత్నాకరమున శ్రీనాథకృతముగాఁ జేర్చిరి. శ్రీ. బం. తిమ్మయ్యగారు పగటి భాగవతపు వేసగాఁడు చెప్పినదిగాఁ దాము విన్నట్టు వ్రాసిరి. ఏమో!

శా. కాంచీమౌక్తిక తారహార కటకగ్రైవేయ భూషావళుల్
లంచం బిత్తురు దూతికాతతికి లీలన్ బెండపూఁడన్ననిన్
బంచాస్త్రోపమఁ దారతారకవయన్ బ్రార్థించి లోలోపలన్
బంచారామములందుఁ బల్వెలపురిన్ బ్రౌఢేందు బింబాననల్.

అని పద్యముగలదు.

సీ. నగముఁబోలెడుమేను సగముచేసెనుగదా
భగము కాదది మహోరగముగాని,

ఇత్యాది సీసపద్యమును నర్సారావుపేటలో నొక విద్వాంసులు శ్రీనాథుఁడు స్త్రీవ్యాధి గ్రస్తుఁడై చెప్పినది యని చదువ వింటిని.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటరాజధానియగు విద్యానగరమున కరిగినప్పుడు చెప్పిన పద్య మిది సుప్రసిద్ధము:

శా. కుల్లాయుంచితిఁ గోకసుట్టితి మహాకూర్పాసమున్ దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిన్ దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగాఁ
జల్లాయంబలిఁ ద్రావితిన్ రుచులు దోసంబంచుఁబోనాడితిన్
దల్లీ! కన్నడ రాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్.

'విశ్వస్తవడ్డింపు రుచింపలేదు !

ఇప్పటికిఁ బదునైదేండ్లకుఁ బూర్వము శ్రీజయంతి రామయ్య పంతులుగారు మద్రాసులో ప్రసిడెన్సీమేజస్ట్రీటుగా నుండఁగా వారియింటికి విద్యావయోవృద్ధులు ప్రామాణికవిద్వాంసులు బ్రహ్మశ్రీ రామడుగు రామకృష్ణ

శాస్త్రులుగారు విచ్చేసిరి. వారు శ్రీనాథుని పల్నాటి చాటుధారల నాకుఁ జదివి చెప్పిరి. అప్పుడు నే నీక్రింది పద్యములఁ గొన్నింటి వ్రాసికొంటిని. చాటుపద్య మణి మంజరిలోఁ బ్రకటించితిని. అంతకుఁబూర్వ మీపద్యము లెక్కడను బ్రకటితములు గాలేదు.

ఉ. అంగడియూర లేదు; వరియన్నము లేదు; శుచిత్వ మేమి లే,
దంగన లింపులేరు, ప్రియమైన వనంబులు లేవు, నీటికై
భంగపడంగఁ బాల్పడు కృపాపరు లెవ్వరు లేరు, దాత లె
న్నంగను సున్న, గాన పలినాటికి మాటికిఁ బోవ నేటికిన్.

క. గుడిమీఁదఁ గ్రోఁతితోఁడను
గుడిలో పలినంబి వారికోడలితోఁడన్
నడివీథిలం జెతోఁడను
నడిగొప్పులహోరుగాలి నడిగితిననుమీ.

ఈ పైపద్యమునకుఁ గథాసందర్భము లున్నవి. శ్రీనాథుఁ డొకనాఁటిరాత్రి యాయూర ననుభవించిన కష్టసుఖముల నీపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. అడిగొప్పులలో నేఁటికిని దఱచుగా హోరుగాలి వీచుచుండునట !

క. తేలా కాయెను బోనము
పాలాయెను మంచినీళ్లు, పడియుండుటకున్
నేలా కఱవాయె నిసీ !
కాలినగురజాల నిప్టకామేశశివా।

భీతకురంగనేత్రయగు పెండెలనాగికి మర్మజాతసం
ఘాతము లుంచినందుకును గంగిని నల్వారించినందుకుఁ.

అను పద్యములు శ్రీనాథకృతములుగాఁ వినఁబడుచున్నవి. కాని యీ పద్యములు తురగారామకవి గ్రామణివని యీక్రిందిపద్యము నిరూపించుచున్నది.

ఉ. పెండెలనాగి కొవ్వపయిఁ బెద్దికటిస్థలి గంగిగుబ్బచ
న్గొండల నుండు రామకవికుంజరు హస్తము క్రిందు నేసె హా
పండక బంటుపల్లి; యదిపండిన నీకనుమాలధారుణీ
మండలనాథుఁబోలు నొకమానవమాత్రుని వేడఁబోవునే!

మఱియు

ఉ. రాతిరి నేను వస్తు హయరత్నము వస్తు కవీంద్రగాయక
వ్రాతము వస్తు ....

ఇత్యాదిపద్యమునుగూడఁ గొందఱు శ్రీనాథకృతమందురుగాని యదియు రామకవికృతమేయని పలువుర పారంపర్యపు వినుకలి. ప్రతికూల ప్రమాణములుగలవాని నిట్టివానిని విడనాడవచ్చును. కాని శ్రీనాథునివిగా వినఁబడుచున్న చాటుధారల నన్నింటినీ శ్రీనాథశత్రువు లెవ్వరో కల్పించినా రనువారి స్వకల్పితపువాదమునను నేను సంభావింపఁజాలను.

మఱియు "ఎట్టిజారుఁడయినను దనదుశ్చారిత్రమును దానే ప్రకటించుకొనుచుఁ బద్యముల వ్రాయునా?

కావున శ్రీనాథుఁడు జారుఁడను నపవాద మాతని కాలము లో లేక యాతని యనంతరము చాలఁగాలమునకుఁ బుట్టి యుండునని తలఁపవలసియున్నది'' అని యొకయాక్షేప ముగలదు.. ఈ యాక్షేపమునకు లోకజ్ఞత చక్కఁగా సమాధానము నొసఁగఁగలదు. లోకమున విషయవాస నల జయింపగలవారేకాలముననఁగాని యసాధారణ ముగా నుందురు. లౌకికవిషయసముల్లాసముతో నుండువారికి భోగవాంఛలు పొంగారుచుండును. అయిన ను సర్వసౌభాగ్యములు గల్గియుండియు నందుఁ గొంద ఱు సువిరక్తులై, నిర్వికారులై, వీరవ్రతులై, వెలయుచుం దురు. సాధారణముగా ననేకులు స్వాంతము జజ్జువాఱు చున్నను లోకనిందకు వెఱచియు, సంఘమర్యాదకు జంకియు, నింకనుబలుబాధలకు భయపడియు సద్వర్తన మును సాగించుకొనుచుందురు. అట్లు వారు పవిత్ర వర్త నమును బడయుటగూడ నిజముగా భగవదనుగ్రహాయ త్తమే. సన్నివేశములు స్వాధీనములై దుష్ప్రవర్తనము నకుఁ ద్రోవలొసఁగుచున్నను, జిత్తము చిదుకుచున్నను, జిత్రముగా నపాయములకందకపవిత్రవర్తనమునే పడ యఁ గల్గుచుంటభగవదనుగ్రహాయత్తమే కాదా! రహస్యముగాఁ దమవర్తన మెంతేని క్రుళ్లివాఱి దుర్గంధిల

మై రోఁతగొల్పుచున్నను గొందఱు బాహిరముగాఁ బరిశుద్ధులువోలె శిష్టతను నటించుచు శ్రీరంగనీతు లాడుచుందురు. లోనెల్ల నపవిత్రతతోనిండియుఁబయికిఁ బరమవేదాంతములు పలుకుచుఁ గాషాయములఁ దాల్చి సన్యాసివేషములతోఁ గొందఱు పయోముఖ విషకుంభములు వోలె లోకమును మోసగించుచుందురు. తాౘరతి సచ్చరిత్రులయ్యును కొందఱు పయికి దుశ్చరిత్రులువోలెఁ దోఁచునట్లు ప్రవర్తించుచుందురు. తమ సచ్చరిత్రభంగమును జాటుసేయక సంతాపముతో వెల్లడించుకొనుచుఁ గొందఱు కుందుచుందురు. తమ తప్పిదములను దప్పిదములుగాఁ గూడఁదలఁపకకొందఱు కొండాడుకొనుచుందురు. తప్పిదముల బలములుగూడఁ గాలభేదముల బట్టి తారుమారగుచుండును. ఒకకాలమునఁ బ్రబలముగాఁ దలఁపఁబడు తప్పిదము కాలాంతరమున దుర్బలముగాను, ఒప్పిదముగాను గూడఁ దలఁపఁబడుటయుఁ గలదు. లోకమింత వింత తీరులుగలది.

శ్రీనాథుఁడు సుఖదుఃఖములను, లాభనష్టములను, మానావమానములను, తనకుఁ దటస్థించినవానిని జాటుసేయక చాటిచెప్పుకొనుస్వభావము గలవాఁడు. తన గృహచ్ఛిద్రములను, దేశాటన క్లేశములను, దారిద్ర్య

మును, వానివలని యవమానములను నాతఁడు కల కాలము దెలియఁదగునట్లు కవితలో వెలయఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. నేల పన్నీయఁజాలకపోఁగా రాచవారు నగరివాకిట నిలఁబెట్టి భుజముపై నల్లగుండుమోపుటను చేతులకు వెదురుగొడియ వేయుటను, కాళ్లకు నిగళయుగళము దగిలించుటను ఎదురెండలో నూరివీథులఁద్రిప్పుట ను, అవమానములని యడఁచి పుచ్చక చాటి చెప్పుకొన్న జగజెట్టికి, శ్రీనాథునకిఁకఁ దనవలచి వర్తించినశృంగార వర్తనమునుగూర్చియా సిగ్గుపాటు! అతఁడు దానినొక ప్రాభవవిశేషముగానే పరిగణించెను. అతఁడేకాదు; ఆత నినాదరించిన యాకాలపు మంత్రులుగూడ, నట్లే పరిగణించిరి. కాకున్నచో భీమఖండమునఁ "గాంచీమహార్తిక తారహా" రేత్యాదిపద్యమును రచించుటయెట్లు?

కవులు గొందఱిట్టివారు గలరు.

కవికులతిలకమగు కాళిదాసునిఁ గూర్చియు నిటువంటి ప్రతీతి గలదు.

శ్లో. ధన్యాం విలాసినీం మన్యే కాళిదాసో య దేతయా
నిబద్ధ స్స్వగుణై రేవ శకుంత ఇవ పంజరే.

ఇత్యాదిశ్లోకములు తజ్జ్ఞాపకములు గలవు. మేఘదూతమున నాతఁడు:—

"జ్ఞాతాస్వాదో వివృతజఘనాం కో విహాతుం సమర్థః"

అని తన యాస్వాతంత్ర్యజ్ఞతను జాటుకొన్నాఁడు.

కవిశేఖరుఁడగు రాజశేఖరుఁడు:—

శ్లో. కర్ణాటీదశనాఙ్కిత శ్శ్రితమహారాష్ట్రీ కటాక్షాహతః
ప్రౌఢాన్ధ్రీస్తనపీడితః ప్రణయినీభ్రూభఙ్గవిత్రాసితః;
లాటీ బాహువివేష్టితశ్చ మలయస్త్రీతర్జనీతర్జిత
స్సోఽయం సంప్రతి రాజశేఖరకవి ర్వారాణసీం వాఞ్ఛతి.

అని తన నానాదేశవిలాసినీభోగానుభూతిని వెల్లడించుకొన్నాఁడు.

ప్రచండపండితకవియగు జగన్నాథ పండితరాయఁడు:—

శ్లో. యవనీ నవనీతకోమలాఙ్గీ
శయనీయం మమ యాతి చే త్కదాచిత్
అవనీతల మేవ సాధు మన్యే
న వనీ మాఘవనీ వినోదహేతుః.

అని తనయవనీప్రియత్వపు ముచ్చటఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. భామినీవిలాసము తత్ప్రియతాజ్ఞాపకముగా రచిత మయ్యెనని యైతిహ్యమున్నది. కాశీపట్టణమున విద్వాంసులీపండితరాయని బహిష్కరించిరట!

ఇట్టివా రింకను గలరు; వీరు సంస్కృతకవులు; తెలుఁగుఁగవీశ్వరులు నిట్టివారున్నారు. ధూర్జటికవి కాళహస్తీశ్వర శతకమునందు "సంతోషించితిఁ జాలుఁజాలు రతిరాజ ద్వారసౌఖ్యంబులన్" అని తనిసి విసివినాఁడు.

ఈతనికవితామాధుర్యమునకు మెచ్చి శ్రీకృష్ణదేవరాయలవా రొసఁగిన సమస్యయు నేకవియోచేసిన పూరణమును సుప్రఖ్యాతములు.

చ. స్తుతమతియైన యాంధ్రకవిధూర్జటి పల్కుల కేల కల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ; హాఁ తెలిసెఁ జగదేక మోహనో
ద్ధతసుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారసం
తతమధురాధరోదితసుధారసధారలఁ గ్రోలుటంజుమీ!

ఈధూర్జటి మనుమఁడును కృష్ణరాయవిజయప్రబంధకర్తయునగు కుమారధూర్జటికవికూడఁ బై సమస్యను తనగ్రంథమునఁ బ్రశంసించుకొన్నాఁడు!

సాహితీసమరాంగణసార్వభౌముఁడగు మహారాజు విద్వద్గోష్ఠిలో నట్టి సమస్యాపూర్తి జరగినది. అది పూరించిన కవీశ్వరుఁడుగాని, విన్న మహారాజుగాని, అట్టి వర్తనముతో నున్న యాకవీశ్వరుఁడుగాని దానికి నేవగించుకొనువారుగా నందురేని యది సందర్భించునా?

వేయేల? నీతివర్తనవిషయమునఁ భూతకాలముకంటె వర్తమానకాలమే హెచ్చుగాఁ కీర్తనీయమని నానమ్మకము. రాజులకు, రాజమంత్రులకు, రాజాస్థానకవులకు, వేశ్యాప్రియత్వ మొకవిభవముగాఁ

దా మోహాంధకారము? వీరివాక్యములు స్వతఃప్రమా ణములుగాఁబోలును! విజ్ఞానభానూదయమునకు నాహృ దయమునఁగూడ నవకాశము లేకపోయెనట! చేయి సాగినట్లెల్లఁ జెలరేగి వ్రాయుచుండు వ్రాఁతల కిట్టివాని కేమని బదుళ్లు చెప్పవచ్చును?

లాక్షణికోదాహృతులు.

క్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతమేయనుట కింత దాఁకఁ బెక్కుసాధనములఁ జూపితిని. కాని శృంగార శ్రీనాథముపై విమర్శము వెలయించిన విమర్శవిశారదు లింక నొక యాక్షేపమును నిక్షేపించిరి.

"అప్పకవి మొదలయిన యాధునిక లాక్షణికు లొకరిద్దఱు క్రీడాభిరామమందలి పద్యములను శ్రీనాథుని వీధినాటకములోనివని యుదాహరించినను బూర్వలా క్షణికులు పలువురు—అందులో శ్రీనాథున కించుమిం చుగా సమకాలికులగు శ్రీధరాదులుకూడ ఈగ్రంథమం దలి పద్యములను వల్లభరాయని వీధినాటకములోనివ నియే తమలక్షణగ్రంథములలో నుదాహరించియున్నారు. ఈవిషయము శ్రీశాస్త్రిగారి సిద్ధాంతమునకుఁ బ్రబల బాధకముగాఁ గలదు. శాస్త్రిగారీసంగతిని పూర్తిగా విస్మరించి యిందుంగూర్చి యేమియును జర్చింపరయిరి.

శ్రీనాథవల్లభరాయల దొంగతనమును గనిపెట్టు మన పాటి నైపుణ్యము వారికి లేకుండెనో?'' పై వాక్యములు బూటకంపు బూకరింపులబుంగలు. దుర్వివేకధురంధరములు. ఎట్లనఁగా:—క్రీడాభిరామమందలి పద్యములను శ్రీనాథుని వీథినాటకములోనివని యుదాహరించినవారు అప్పకవి మొదలయినవా రొకరిద్దఱుగారు. నలుగురైదుగురు. అప్పకవీయము, లక్షణదీపిక, వీరరాజీయము, లక్షణ సారసంగ్రహము మొదలగు గ్రంథములఁ జూచునది. మఱియు వీథరెల్ల రా ఘునికులు నుగారు. ఆధునికులనుట వీరేశలింగము పంతులుగారు 'ఆధునికకవులు' అని చేసిన కవిచరిత్రవిభాగము ననుసరించినదేని క్రీడాభిరామపద్యములను, శ్రీనాథుని పేర నుదాహరించి వారిలో నొకరిద్దరే యాధునికకవుల లోని వారగుదురు. కాని పలువురు మధ్యకవులలోనివారు. లాక్షణికులు పలువురు క్రీడాభిరామపద్యములను వల్లభరాయని పేర నుదాహరించిరనుట దబ్బఱ. అట్టి లాక్షణికుఁ డొక్కఁడేని నాకుఁ దెలియరాలేదు. అనేకులు లాక్షణికులు శ్రీనాథుని పేరఁ గ్రీడాభిరామపద్యముల నుదాహరింపఁగా నొకరిద్దఱుమాత్రమే యట్లుదాహరించిరనుటయు, నొక్కలాక్షణికుఁడేని వల్లభరాయని పేర నాపద్యముఁ

నుదాహరింపక పోఁగాఁ బలువురు లాక్షణికులు అందును శ్రీనాథున కించుమించుగా సమకాలము వారగు శ్రీధరాదులు అట్లుదాహరించిరనుటయు, నప్రామాణికోక్తులు. శ్రీధరాదులగు లాక్షణికులు శ్రీనాథున కించుమించుగా సమకాలము వారట! ఇట్లనుటకుఁ బ్రబల ప్రమాణములు మృగ్యములు. శ్రీధరుఁడుగాక మఱి యింక 'ఆదులు' ఎవ్వరు? ఈవిషయములట నాసిద్ధాంతమునకుఁ బ్రబల బాధకములట! అందుచేత నేను వీనిని బూర్తిగా విస్మరించితినట! విమర్శకులు బలేపూర్వపక్షమును వెల్లడించి నావాదమును సిద్ధాంతము గాకుండఁ జేసిరిగదా! నే నెఱిఁగినంతలో లాక్షణికు లెవ్వరును క్రీడాభిరామ పద్యములను వల్లభరాయని పేర నుదాహరింపలేదు. ప్రబంధ రత్నాకరమను పేర ప్రబంధపద్యములను సంధానించిన పెదపాటి జగన్నాథకవి యొక్కఁడుమాత్రము (ఈతనిది లక్షణగ్రంథముగాదు.) వల్లభరాయని పేరఁ గ్రీడాభిరామపద్యముల సేకరించినాఁడు. ఈవిషయమును నేను శృంగార శ్రీనాథమున స్పష్టముగాఁ బేర్కొనియే యుంటిని. ఈజగన్నాథకవి పెద్దనాదులకుఁ దర్వాతివాఁడు. ఆంధ్రచ్ఛందో లక్షణగ్రంథములలో లక్షణసారము

అథర్వణచ్ఛందము ఉత్తమగండచ్ఛందము గోకర్ణచ్ఛందము కవిగజాంకుశము కవిసర్పగారుడము కవిలోక చింతామణి కవిరాక్షసచ్ఛందము నీలకంఠచ్ఛందము అనునవి. నే నెఱింగినంతవఱకుఁ బ్రాచీనములు. ఇందుఁగొన్ని శ్రీనాథునకుఁ బూర్వమే వెలసినవి. స్థూలదృష్టి నిట్లు చెప్పుటగాని వీని కన్నింటికిని రచనాకాలము స్పష్టముగా నిర్ణయింప శక్యముగాకున్నది. ఇవియెల్ల నముద్రితములు. ఇందుఁ బెక్కింటి యునికిగూడ నెఱుఁగరాకున్నది. ఇందు కవిగజాంకుశము కవిసర్పగారుడము లక్షణసారము కవిసార్వభౌమచ్ఛందము కవిలోకచింతామణి అనునవి మాత్రమే సమగ్రముగానో అసమగ్రముగానో దొరకినవి. వీనిలో నెందుగాని క్రీడాభిరామపద్యములు గానరావు.

శ్రీనాథునికిఁ జాలఁ దర్వాతివారిలో చిత్రకవి పెద్దన, ముద్దరాజురామన, గణపవరపు వేంకటకవి యనువారి గ్రంథములు సర్వలక్షణసారసంగ్రహము, కవిసంజీవిని, ప్రయోగరత్నాకరము అనునవి దొరకియున్నవి.

ఆకేండ్లక్రిందట మైసూరు దొరతనపువారియొద్ద నుండి కె. వి. లక్ష్మణరావుగారు కొన్ని తెలుఁగుగ్రంథము

లను సాహిత్యపరిషత్తునకై కొనిరి. చిత్రకవి పెద్దన సర్వ లక్షణ సారసంగ్రహము, హరిభట్టు నృసింహపురాణము మొదలగునవియవి యాంధ్రసాహిత్య పరిషద్భాండార మున నిప్పుడున్నవి. మైసూరనుండి రాఁగానే వానినేను గడ ముట్టఁ బరిశీలించితిని. వానిఁగూర్చి కొంతలఘుసూచిక వ్రాసికొంటిని. చిత్రకవి పెద్దనకృతిలో క్రీడాభిరామపద్య మున్నట్టు నేను వ్రాసికొన్న సూచికలోఁగానరాదు. అం దాపద్యములు లేవనియే నానమ్మిక. ముద్దరాజు రామన గ్రంథమునను, గణపవరపు వేంకటకవి గ్రంథమునను గూడ క్రీడాభిరామ పద్యములు వల్లభరాయని పేర నుదాహృతము లగుట నాకుఁ గానరాలేదు.

శ్రీధరచ్ఛంద మింతవఱకు నా కెక్కడను గాన రాలేదు. ప్రసిద్ధ గ్రంథాలయములం దెందును దాని యునికి తెలియరాలేదు. రంగరాట్ఛందస్సు మొదలగు లక్షణగ్రంథములందు శ్రీధరచ్ఛందములోనివిగా నీ క్రిందిపద్యము లుదాహృతములయ్యెను.

క. మయరసతజభగణంబులు
నయధనభయవిలయబంధన శ్రీ తేజో
జయములు క్రమమున నొసఁగును
ప్రియసరసవచోభిరామ పిన్నయసోమా!

క. సురనరతిర్యగ్గ్రా?ప
వరగతులగు భూసురాదివర్ణాక్షరముల్
గురులఘువులు నరసురగతు
లరిరాయవిఘాల! సోమయవనీపాలా!

వీనిఁబట్టి యది 'పిన్నయసోమ' భూపతి పేరఁ జెప్పఁబడినట్లు తెలియనగును. ఆతఁ డారెవీటి బుక్కరాయలవంశమున పూర్వుఁ డే యని తలఁపఁదగును. పైపద్యము లిట్లు సోమభూపతిసంబోధనములో నున్నను శ్రీధరచ్ఛందస్సులోనివిగా లక్షణగ్రంథములం దుదాహృతములగు పద్యములు పెక్కులు, విష్ణుసంబోధనములతోఁ గూడ నున్నవి. ఇం దేపద్యములు సరియయినవో యెఱుఁగరాదు. ఆగ్రంథము దొరకినప్పుడుగాని దానిఁ గూర్చి యిదమిత్థమని నిర్ణయింపఁజాలము. శ్రీధరచ్ఛందము నేనుజూడలేదు కనుకఁ జెప్పఁజాలను గాని తక్కిన గ్రంథములందు క్రీడాభిరామపద్యములు వల్లభరాయని పేర నుదాహృతము లయ్యెననుట కాధారము నాకుఁ గానరాలేదు.

ఇప్పటికిఁ గ్రీడాభిరామము శ్రీనాథకృతము కాదనువారి సర్వవాదములకు శక్యమయినంతవఱకు సమాధానము చెప్పితిని. కాని, వేఱొకరు ప్రతికూల

విమర్శనంజ్వరమున బాగోగు లెఱుఁగఁజాలక యీ రసపువాదాభాసములతో నాసిద్ధాంతమును ఖండింప నేదేవ్రాసిరి. 1 అవ్రాఁత కింకొకప్రాజ్ఞులు బదులువ్రాసిరి. పనిలేనిపాటుగా వానినెల్ల నేనేల యిక్కడ వాకొన వలెను. ఆయాక్షేపములు వ్యుత్పన్నులు చేయఁదగినవి గావు. ఆసమాధానములు శృంగార శ్రీనాథమున నేను వ్రాయనివిగావు.

ప్రేమాభిరామము.

రావిపాటిత్రిపురాంతక కవీశ్వరుఁడు ప్రేమాభి రామమనుపేర సంస్కృతమున రచియించిన వీథీరూపకము ననుసరించి తెలుఁగున నీక్రీడాభిరామము రచిత మయ్యెనని యిందుఁగలదు. ప్రేమాభిరామము నేఁడు గానరాదు. ఈక్రీడాభిరామ మాప్రేమాభిరామచ్ఛాయ ననుసరించి రచింపఁబడినదేకాని దానికి సరియయిన తె నుఁగుగాదు. త్రిపురాంతకుఁ డాంధ్రకవీశ్వరులలో నిరుప మానుఁడు. తత్కృతి యుదాహరణ 2 మొక్కటిమా త్రము నేఁడు గానవచ్చుచున్నది. ప్రబంధరత్నాకరిలో అంబికాశతకము, చంద్రతారావళి, యను తత్కృతుల

1 ప్రభవచైత్రభారతిచూచునది.

2 మా. రామకృష్ణకవిగారు దానిఁ బ్రకటించిరి.

లోని పద్యము లుద్ధృతములై కానవచ్చుచున్నవి. దొరకిన రచనములఁబట్టి చూడఁగా నాకవీశ్వరునికవిత యతిప్రశస్తమని తలఁపఁదగియున్నది. క్రీడాభిరామ పద్యములకు మూలకల్పములనఁదగినశ్లోకములు నాకుఁ గొన్ని గానవచ్చినవి. పెదకోమటి వేమారెడ్డిగారు రచియించిన సాహిత్య చింతామణిలోఁ గానవచ్చుటచే నాశ్లోకములు ప్రేమాభిరామములోనివి గావచ్చునని నమ్మవచ్చును.

శ్లో. పరారి సందర్శితసన్నివేశా
పరుత్వరాభూతపయోజకోశా,
ఇహైపమ స్త్రాశఫలోపమానా
స్తనా కియన్తా పురతో భవేతామ్.

చ. దొరసెనుఁ? జందు చుట్టుకొని
తోరణకట్టె నురోవిభాగముఁ.

97 పుట చూడుము.

శ్లో. తరుణం సర్షపశాకం
నవౌదనం పిచ్ఛిలాని చ దధీని,
స్వల్పవ్యయేన సుందరి
గ్రామ్యజనో మృష్ట మశ్నాతి.

ఈశ్లోకము వృత్తరత్నాకర వ్యాఖ్యలో నుదాహృతమయ్యెను. దీని కీ క్రిందిపద్య మనుకృతియే.

గీ. శీతకాలంబు కడి మాడసేయఁ గుడుచు
భాగ్యవంతుండు కేపాడి పల్లెపట్లఁ

గొఱ్ఱయోరెంబు నిగురావ కూరతోడఁ
బిచ్ఛిలం బైననేతితోఁ బెరుగుతోడ.

18 పుట చూడుము.

'కొఱ్ఱయోరెంబు' అనుచో 'క్రొత్తయోరెంబు' అని కవిపాఠమై యుండవచ్చును.

శ్లో. పృథులజఘనభారం మన్దమాన్దోలయన్తీ
ప్రచలితకుచకుంభా సంభ్రమత్కర్ణపూరా,
మృదుచలదలకాన్తా ముగ్ధపుంభావలీలా
మభినయతి హరిద్రాపేషణచ్ఛద్మనైషా.

ప్ర. పరిపాటీఖర్వ్యాఖర్జూపరితీసమ మసం
భ్రాంతసంభోగభంగిన్.

34 పుట చూడుము.

గ్రంథపాతములు.

ఇప్పుడు ప్రకటితమయిన యీగ్రంథమున గ్రంథపాతములు పెక్కులు గలవు. తంజావూరిలైబ్రరీలో నున్న దీని మాతృకయగు తాళపత్రప్రతి వ్రాఁతలోనే పెక్కు గ్రంథపాతము లున్నవి. దాని మాతృకలోఁగూడ నవి యుండవచ్చును. ఈకృతియవతరణిక యెంత గ్రంథముగలదో? అదియిందు లేదు. కాని యందలి పద్యమొక్కటిమాత్రము, ప్రబంధరత్నాకరమునఁగలదు. దానినిం దింతకుముం దుదాహరించితిని. 57 పుట కడపట

నొక గ్రంథపాతమున్నట్లున్నది. మాతృకలోనట్లు గాన రాదుగాని గ్రంథసందర్భమునుబట్టి చూడఁగాఁ గొంత గ్రంథలోప మున్నట్లు తోఁచును. 69 పుటలోఁ గొంత గ్రంథపాతముగలదు. తంజావూరి లైబ్రరీలోనే వేఱొక తాళపత్రగ్రంథ సంపుటమున నీగ్రంథపాతములోనిదిగాఁ దలఁపఁదగినపద్య మీక్రిందిది గానవచ్చెను.

సీ. తివిరి గోదావరీతీరదేశంబున
విధవల విపయించె వీనితాత
కాకొల్ని తిరునాళ్లఁ గలమాసకమ్మల
వెదకి పొందినవాఁడు వీనితండ్రి
వరుసఁ జందురగిరి వాడముండల కెల్ల
వెలిపుదీర్చినవాఁడు వీనియన్న
గర్భమాదిగనోరుఁగంటియక్కలవాడ
వలఁతియై తిరుగాడువాఁడు వీఁడు,
అనఁగఁ దాత తండ్రి యన్నయుఁ దానును
పొగడునెగడునట్టి పుణ్యుఁ డితఁడు.
... ...
... ...

మఱియు నింతకుముం దుదాహృతమయిన పద్యము 'కలసి పెనంగుకాలమున' ఇత్యాదిక మీపట్టున నుండవలసినది గాఁదగును. 90 పుటలోఁగూడ గ్రంథ

పాతముగలదు. ఇంతదాఁకఁ జేర్కొన్న గ్రంథపాతము లం దేయే విషయములుగలవో వానిపరిమితి యెంతో యెఱుఁగరాదు. 92,93,94 పుటలలోఁగూడ గ్రంథపాతములు గలవు గాని వానిలో పద్య గద్యభాగములు మాత్రమే లోపించినవి.

కథావస్తువిమర్శము.

ఓర్గంటివారగుమంచనశర్మ టిట్టిభసెట్టిగారల వృత్తమునుబట్టి వినుకొండకవి రచియించిన యీ వీథీనాటకమును బల్లాళరాజుల రాజధానియగుదోరసముద్రమున నుండినటులు విచ్చేసి, మోపూరి భైరవుని తిరునాళ్లలోఁ బ్రదర్శించినట్లుగా నేతత్ గ్రంథనిర్మాణము గలదు.

క. నటులది దోరసముద్రము
విటులది యోర్గల్లు కవిది వినుకొండ మహా
పుటభేదన మీ త్రితయము
నిట గూర్చెను బ్రహ్మ రసికు లెల్లను మెచ్చన్.

98 పుట చూడుఁడు.

కొసల్నాటి మాధవునికుమారుఁడును మీసాలప్పయ్యగారి మేనల్లుఁడును, నగు గోవిందమంచశర్మ ఓరుఁగంటిలో ఆర్యవాటమునఁగల కామమంజరియను పునర్భువునకు ననుపుకాఁడై యుండెను. కార్యాంతర

వ్యాసంగమున నాతఁడు కొంతకాలము దేశాంతరమున వసించి యక్కడ మిత్రుఁడయిన టిట్టిభసెట్టితోఁగూడి తిరిగి యోరుఁగంటి కరుగుదెంచెను. ఆ మిత్రులిర్వురును నొకనాఁటి వేకువజామున నేకశిలానగరమునఁ బ్రవేశించి యానగరవీథులలోని వింతలు విశేషములు సూచుచు, వినోదించుచు రాత్రికి గంతవ్యస్థలమును జేరి యక్కడ కామోత్సవమునకుఁ గడఁగుట యిందలి కథావస్తువు.

ఇట్టికథలో నేకశిలానగరవీథులలోఁ గన్పట్టుటను బట్టి, ప్రసక్తానుప్రసక్తము లగుటనుబట్టి వివిధవిషయములు వర్ణితములయ్యెను. వాని యనుక్రమణి విషయసూచిలోఁ గానననగును.

ఏకశిలానగరము

ఇందు వర్ణితములయిన విషయములఁబట్టి యేకశిలానగరస్థితి కొంతవఱకు గుర్తింపనగుచున్నది. నేఁడది పాడుపడుసఁబడి పరిఖ, ప్రాకారరేఖ, పెద్దగవని, కేశవ శ్రీ స్వయంభూని కేతనముల నేలమట్టములు మొదలగు శిథిలచిహ్నము లల్పముగాఁగలదై పల్లెరుపాడుగా నున్నది గాన దాని యానాఁటి సన్నివేశముల గుర్తించుట కీగ్రంథము గొంత తోడ్పడును. ఆ యీవిషయము నించుక విస్తరింతును.

ఏకశిలానగర ప్రాకారమునకు వెలుపలనుండి టిట్టిభమంచన శర్మలు సూర్యోదయకాలమునఁ జూడఁగా నగరములోని సౌధాగ్రములు గానవచ్చినవి. వారిర్వురు దాలుత వెలిపాళెమునఁ బ్రవేశించిరి. వెలిపాళెమనఁగా నగరప్రాకారమునకును బరిఖకును వెలితట్టున నున్న గూడెము. ఆవెలివాడలోఁ గట్టకడపట మేదరవాడ గలదు. అక్కడ కటకుటీరవిలాసినీవర్ణనము కొంత. అట పోవ నొక చండాలాంగన ఋతుస్నానార్థమై వచ్చుట గానవచ్చెను. దీనింబట్టి వెలిపాళెము నగరముచుట్టునుగల పరిఖకు వెలుపట దానినంటిచుట్టియేని లేక పెద్దగవనిప్రాంతములం జుట్టియేని కలదనియు నందుఁ దుట్టతుద మేదరవాడ గలదనియు నొకప్రక్క చండాలవాటిగలదనియు చండాలస్త్రీయగడ్తనీటిలో ఋతుస్నానముచేయనేతెంచెననియుఁ దెలియనగును. అట కొంత చనఁగా నొకకర్ణాటి కుండలో నీళ్లఁగొంపోవుట గానవచ్చెను. ఆస్త్రీ నీళ్ల నగడ్తనుండియే కొనిపోవుచుండవచ్చును. దీనింబట్టి యగడ్త జలసమృద్ధమనియు, నాజలము వెలిపాళెము స్నానపానాదులకుఁ దగియుండెననియుఁ దెలియును. ఆవల వారు హట్టమార్గమునఁ జ

ర్గమనఁగాఁ బెద్దబాట. నగరములోనికిఁబోవు ముఖ్యమార్గము. అందు 'మైలసంత' గలదు. నగరములోపాళెమున 'మడిసంత'యు, వెలిపాళెమున 'మైలసంత'యు నుండెడివి గాఁబోలును. మడిసంతలో నున్నతజాతులవారు గొనఁదగిన వస్తువులు (కూరగాయలు మొదలగునవి) యుండెడివి గాఁబోలును. మైలసంతలో నిమ్నజాతుల వారికిఁ గావలసిన వస్తువు (మత్స్యమాంసాదు) లుండెడివి గాఁబోలును. ఈమైలసంత యేకశిలానగరముననే కాక విద్యానగరమందును గలదు. 1

మైలసంతలో 'సుసరభే'త్తను మందు నమ్ము మందులదావిని మనకథాపాత్రములు గాంచిరి. ఈమందును బ్రాహ్మణుఁడగు మంచనశర్మ యింతకుముందెఱుఁగఁడు. కోమటిబిడ్డఁడగు (వర్తకుఁడుగాన కాఁబోలును) టిట్టిభసెట్టి యెఱుఁగుచున్నాఁడు. (25 పుట చూ) ఆనాఁ డీట్టిమందులు మైలసంతలో బాహాటముగా ఘోషణముతో నమ్మఁబడుచుండెడివని తెలియనగును. ఈ ...మునఁ జెప్పఁదగినవి శాస్త్రీయములు, సాంప్ర ...ులు నగువిషయములు పెక్కులుగలవు గాని,

---

...ందూదేశ శాసనసంచయము 4 వాల్యుఁ 248 పెం.

విడుచుచున్నాఁడను. నేఁడును 'మందులవాళ్లు'ను పేరఁ బల్లెటూళ్లలోఁ దిరుగాడు దేసద్రిమ్మరియాఁడువాం డ్రి టువంటి యౌషధములను గుప్తముగా విక్రయించు చుందురు. అటపోవఁగా వెలిపాళెము నడుమ హోలికవాటి గానవయ్యెను. తద్వర్ణనము కొంత. అటుచనఁగా వీథివి టంకమున కర్ణాటవేశ్య గానవచ్చెను. ఈగ్రంథకర్త యిం దింతకుముందు మేదరకరణవేశ్య యని యిక్కడ 'కర్ణాటవేశ్య'యని పేర్కొన్నాఁడు. ఆయాజాతులలో వ్య భిచారవృత్తితోనుండు వారినట్లు పేర్కొనుటకలదు గాఁ బోలును. అవలఁ జనఁగా జూదరులగుంపు జూదమాడు చుండుపట్టు గానవచ్చెను. అక్కడనే 'కనుమయవ్వాలి దేశంబు కరణకాంత' యోరగ్గంతను సంపెఁగనూనెయ మ్మెట గానవచ్చెను. ఓరుఁగంటికిఁ గనుమయవ్వాలి దేశ మనఁగా, కర్ణూలుమండలమగునో, కల్లఁగొండల పశ్చిమ మగునో!, సంపెంగనూనె నమ్ము నీ కర్ణాటకాంత ...కికులపుది. అక్కడి కుత్తరముగా మోహరివాడయు దు కుట్రపువాఁడు అవికలుకుట్టుటయుఁ గానవచ్చెను. ...ాహరివాడయనఁగా యుద్ధభటులుండువాడ యనుకొం ...ను. ఆవాడగడచి యుత్తరముగాఁ జనఁగాఁ గొన్నియిం ...నందు స్త్రీలు ఈరీర్చుకొనుట పసుపుమాఁటుకొ...

గానవచ్చెను. ఇప్పటికి బాహ్యకటకవీథీవిటంకము లను మనకథాపాత్రములు దాటిరి. లోతైన పరిఖ, ఆకాశమంటు ప్రాకారరేఖ, జనసంకులమైన వంకదార, (మలుపుద్వారము) స్వర్ణవికారములయిన తలుపులుగల పెద్దగవని అనువాని వారుసూచి చేరి ప్రవేశించి చొరఁబాఱిరి. అట్లువారు చొరఁబాఱుటలో రథ, ఘోట, శకట, కరటియూథముల యొత్తిడి కోసరిల్లుచుండ వలసెను. "రాజమార్గము ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱాలు, బండ్లు, భటులు, మొదలగువారిచే సంకులమై దూళిరేఁగుచు కష్టమునీఁదఁ బోవఁదగినదిగానుండును కావున మన మందుఁ బోవలదు క్రంతత్రోవలు కలకలములులేక సుఖ వినోదములతో నుండును మఱియు నందుఁ బోవు టచే మనకు వేశవాటిక మధ్యవీథి దఱిసిపోఁగల్గుఁ అప్పటికి మధ్యాహ్నమగును. అప్పుడు 'అక్కలవా (పూటకూళ్లయిండ్లవాడ) చొచ్చుటకు వేడుకైయు ను." అని మంచనశర్మ యంతకుముందానగరమం న్నవాఁడే కాన యీ విశేషములనెల్ల నుపన్యసించి మఱిబిడ్డ నందుల కంగీకరింపఁజేసినాఁడు. ఇర్వురు ఆలువరి (వప్రము) క్రిందిత్రోవగా నరిగిరి. అక్కడ [illegible]రుల యాలయము గానవచ్చెను. ఆ వీరులు :

ల్నాటివా_స్తవ్యులు గాన వారికిఁ బల్నాట నాలయముండు టయు_క్తమే కాని, పదునాల్గవశతాబ్ది పూర్వార్థమునాఁటికే యేకశిలానగరమునఁగూడ వారికాలయము నిర్మితమగుట తత్కథామాహాత్మ్యాదుల కానాఁడు తెల్గుదేశమునఁగల గౌరవమును దెలుపుచున్నది. పల్నాటివీరచరిత్ర పాడువారిచేష్టలు, తత్కథాప్రకారములు, గొంత వర్ణితములయ్యెను. పల్నాటివీరచరిత్ర మాకోవెలలో గచ్చుచేసిన చిత్రంపుగద్దె పలకమీఁదఁ జిత్రితమయ్యెనట! అట కొంతచనఁగా నేకవీరాదేవిగుడి గానయ్యెను. తద్వర్ణనమున నేకవీరాదేవి యేయేగ్రామములందు వెలసియున్నదో యాజాత్రలం దేమేమివింతలునడచునో అదియెల్లఁగలదు. ఆకాలమున నేకవీరాదేవి జాత్రలు హెచ్చుగా జరగుచుండెడివి. నేఁడును ఎఱగొల్లలనుపేరి దేసద్రిమ్మరి తెగవాండ్రు ఏకవీరాదేవికథలఁ బాడుచుందురు. పరశురామవిజయము, పరశురామరామాయణము, మాహురమ్మకథ, ఇత్యాదులు వారు పాడు ద్విపదప్రబంధము లిప్పుడునుగలవు. 'మాహుర' మను పేరుగలగ్రామమున వెలసినదగుటనే యేకవీరకు మాహురమ్మ యనియు నామాంతరము. ఏకవీరమ్మ కాకతమ్మకు సైదోడట! ఏకశిలానగరము రాజధాని

గా నాంధ్రసామ్రాజ్యమేలిన కాకతీయాంధ్రచక్రవర్తులకు నీకాకతమ్మ యిలువేల్పు. ఆమెకు సైదోడగుటచే నీయేకవీరకునుగూడ నేకశిలానగరమునఁ గోవెల వెలసెను. ఏకవీరగుడి గడవఁగానే కామవల్లీమహాలక్ష్మి వలపును బాడుచు నొకజక్కులపురంధ్రి గానవచ్చెను. తత్కథాదివర్ణనము కొంతగలదు. ఇందుఁ గొంత విస్తరించి చెప్పవలసిన విషయమున్నది. కామవల్లీమహాలక్ష్మికే కామేశ్వరియని నామాంతరము. ఏవురక్కలలోఁ గడగొట్టుదైనను కామవల్లీ మహాలక్ష్మి ముఖ్యురాలు కావున నామెపేరు ప్రధానముగాఁ బేర్కొనఁబడుచున్నది. తక్కిన యార్వురకును వేర్వేఱు పేరులుగలవు. మొత్తమున వారికెల్లరకును 'అక్క'లనిపేరు. నేఁటికిఁ గూడ సర్వాంధ్రదేశమునను బ్రాహ్మణాది వర్ణముల వారికీ కామేశ్వరి (అక్కలు) యిలువేల్పు. ఈదేవి యిలువేల్పుగాఁగల యిండ్లలో వివాహాది శుభకార్యములు జరగినతోడనే యక్కలకొల్పును జరగును. ఆనాఁ డేడుగురు ముత్తైదువల కర్చనము జరగును. ఆంగ్లేయుల యుద్ధగీతములవలె నుద్రేకజనకమైన గానఫణితిని కామేశ్వరిపాట వీరవాద్యములతో నానాఁడు పాడుదురు. ఆపాటతీవరములో స్త్రీలకు కొందఱకు సివమెత్తు

ను. ఆయర్చనము జరగునాఁ డెంత తొందరించి నను భోజనము లగుటకు సూర్యాస్తమయ మగును. “అక్కలు లేచేటప్పటికి నక్కలు కూస్తాయి” అని నానుడి. నే నీయక్కలకథ నముద్రితములుగానున్న యాదిలక్ష్మీవిలాసము కామేశ్వరిచరిత్రము నను గ్రంథములమూలమునఁ గనుఁగొనఁ గల్గితిని. * కామేశ్వరి నిలువేల్పునుగా నర్చించువారు పలువు రెఱుఁగఁ గోరుచున్నారు గాన తత్కథాసారము నిక్కడ తెల్పుచున్నాఁడను.

కామేశ్వరికథ.

శ్రీ మహావిష్ణువు శ్రీ రామావతారమున నుండఁగా శ్రీ మహాలక్ష్మి చూచి తనమూర్తిని వలచెను. తన వాంఛ దీర్ప నుత్తరీయాంచలము నందుకొని వేఁడెను. రామచంద్రమూర్తి యేకపత్నీవ్రతుఁడ ననెను. అవతార భేదమే కాని నీవు నాభర్తవే యని లక్ష్మీదేవి నిర్బంధించెను. రామచంద్రమూర్తి గర్హించెను. నన్నిట్లీయవతారమున దుఃఖపెట్టితివి గాన యింకొక యవతార

---

* కామేశ్వరిపాట ‘స్త్రీలపాటలు’ అను పేర ఏలూరుమంజువాణీప్రెస్సులో ముద్రితము లయిన మూఁడుసంపుటములలో నొకదానఁ గలదు. కాని, యది యనేకదోషములతో నందదుకులు-గానన్వితమై యసమగ్రమై యున్నది. అభణితిలోనే దానికిఁ బాఠాంతరముగూడఁ గలదు. అది సరిగా మరల ముద్రింపఁదగినది.

మెత్తి యిలువడిదప్పి గొల్లచేడెలఁ గాళ్ళవ్రేళ్ళఁబడి వేఁడి కూడి జారుఁడవై మీఱితిఁ బహునవ్వుగాక యని యాది లక్ష్మి రామచంద్రమూర్తిని శపించెను. రాముఁడు ప్రతి శాపమిచ్చెను. "సరే కాని యానాఁడు నీవుగూడ ఆది లక్ష్మి కామేశ్వరి యను పేర వెలసి నామీఁది మోహమున నవయుచునే యుండెదవు పొమ్ము." అని. ఆదిలక్ష్మి శ్రీ మహావిష్ణువుతో విన్నవించుకొనఁగా "నేను శ్రీకృష్ణావతారమందెదను. నీవు శ్రీ మహాదేవునకుఁ బుత్త్రివై వెలసి మద్విరహక్లేశము నందఁగలవు. నేను కల్క్యవతార మందినప్పుడు మరల నీవు నన్నుఁ బొందఁగలవు పొ" మ్మనియెను. శ్రీమహావిష్ణువు కృష్ణావతారమందెను. ఆదిలక్ష్మి, మహాతపముననున్న శివుఁ జేరఁబోయి నన్నుఁ బుత్రినిఁగాఁ గాంచుకొన ననుగ్రహింపుమని వేఁడెను. శివుఁడు "నే నిప్పుడు మహాతపముననుంటిని. గౌరి నింకను బెండ్లాడలేదు. అంతదాఁక నీ వీకొలన వసింపుము. గౌరిని బెండ్లాడినపిదప నీవు నాకుఁ బుత్రివై వెలయఁగలవు." అని యామె నొకకొలన నివసింపఁ జేసెను. పిదపఁ గొంత కాలమునకు శివుఁడు గౌరిని బెండ్లాడెను. వా రిర్వురు దాంపత్యసౌఖ్యముల నందుచు వినాయక వీరభద్ర కుమారాదులఁ గనిరి. గౌరి యొకనాఁడు దనకుఁ బుత్త్రి

కాసంతాన మనుగ్రహింపుమని విభుని వేఁడెను. ఆమెవేదుకదీర్ప నొకనాఁడుశివుఁ డామెతోఁగూడ లక్ష్మియున్న కొలన జలక్రీడ సల్పుచుండెను. పరస్పరవిహారవిలాసక్లేశమున గౌరి యాకొలన నేదుకోసిల్లనీరు ద్రావెను. లక్ష్మి యానీటితో గర్భమునఁ బ్రవేశించెను. "సప్తక్రమంబులఁ జవిగొన్నకతన" నామెకులక్ష్మి సప్తకన్యకలుగా సర్వోగర్భమునఁ బుట్టెను.

"పాదమైన మెఱుఁగుల ప్రోవుచందమున
పెదతల జనియించెఁ బెరివాణి యనఁగ
శిరమున జనియించె శిరవాణి యనఁగ
కొప్పున జనియించె కొండనా ణనఁగ
మొగమున జనియించె ముద్దరా లనఁగ
చన్నుల జనియించె జక్కులమ్మ నఁగ
కన్నై లార్గురను గడపటఁ బొడమి
ఓన్నారిపొన్నారి చెలియలై యపుడు
అన్నిటఁ గొదలేని యాకారరేఖ
గిన్నుల నుదయించెఁ గామవల్లనఁగ
ఇటువలె శ్రీలక్ష్మి యేవురై పుట్టె
శర్వాణి వెలిఁగించె సప్తకన్యకల—

సర్వేశ్వరుని "ఇదేమి వింత? వీరిట్లు కలుగఁ గారణమేమి?" యని గౌరియడిగెను. శివుఁడు కథయెల్లఁ జెప్పెను.

వీరిని గొనిపోయి పెంచుకొందమని గౌరి కోరెను. వీరు మనమాట వినరు--

ఒకరిపై మోహించి యొక భ్రమసి,
తికమకలను బొంది తిరుగుచుందురు,
కోమలి యిటువంటి కూఁతు లేమిటికి,
పోదము రమ్మని పురహరుం డపుడు,
మవ్వంపుఁజీరెలు మంచిసొమ్ములును,
పువ్వులు గంధకర్పూరంబు లొసఁగి."

వారికిఁ గాపుగాఁ బోతురాజును సృజించి యటనిలిపి తా నరిగెను. ఒకనాఁడు బ్రహ్మదేవుఁ డాకోలనికి వచ్చి వారిస్థితుల నెఱిఁగి దాదెమ్మ యనునామెను వారి పోషణకై సృజించి పోతురాజునకు శాంతి పుట్టింపఁ గాఁదగినయామెను కూనలమ్మను సృజించి యాపోతురాజునకు భార్యనుగాఁ జేసెను. ఆకోలనిదగ్గఱనే కనకావతీపురమను నొకపురము నిర్మించి యందు వారికి వలయు సర్వసౌకర్యముల నొడఁగూర్చెను. వా రందుండిరి. ఇట్లు కొంతకాలముగడవఁగా కామవల్లియొకనాఁడు శివుని కొలువున కరిగి తదనుగ్రహము వడసెను. అప్పుడు

"ఆ పార్వతీశ్వరుం డతిసంభ్రమమున
నిరవొప్ప యక్షుల నిద్దఱఁ బిలిచి
ముదమొప్ప జక్కులముద్రలు చేసి

ఉరుములు మద్దెల లుపకరణములు
కరమొప్పఁ దగినవి గావించి యిచ్చి
ముత్యాలరంగముల్ ముచ్చాలు చేసి
అత్యంతముదతో నడిగినవేళఁ
జిండెముల్ బోనముల్ శృంగారములును
అందముల్ పటికెలు నానందములును
ఆరీతి సంతస మందఁగాఁజేసి
సారెకు ముద్రల జక్కులఁ బిలిచి
రమణ మీవంశ పారంపర్య మెల్ల
కమలాక్షిఁగొలువుండు కామవల్లెమను
కామవల్లిని గొల్చు ఘనులెల్ల మున్నె
ప్రేమతో మిమ్ముఁ జాలఁ బ్రియముచేసెదరు."

అని కట్టడచేసెను. ఊళ్లు జరగుచుండెను. ఒకప్పుడు శ్రీకృష్ణమూర్తి బృందావనమునఁ బశువులఁ గాచుచు విహరించుచుండఁగా నీయక్కలు సర్వాభరణభూషితలై యక్కడికొలన విహరింపనేఁగిరి. "గుభులు గుభుల్లనఁ గొలనిలోనుఱికి, వాల వాలేవాల వాలవా లనుచు వాలఁ బెట్టుచు" వారెల్లగనునోలలాడుచుండిరి. శ్రీకృష్ణమూర్తి తక్కినగోపాలకులతో గోవుల నీరుద్రావింపఁ గొలనికి వచ్చెను. ఆగోవులు కొలను చీకాకుపఱిచెను. కామవల్లి గోవులను గోపాలకులను శిలలుగా శపియించెను. కృష్ణుఁడు వారిచీరలహరించి పొన్నచెట్టెక్కి సంగీతముపాడెను.

శిలలెల్ల మరల గోవులు గోపాలురు నయిరి. కామవల్లి కృష్ణగీతాలాపములకుఁ జొక్కి-దక్కి- దక్కి-ంచుకొనఁగో రెను. కృష్ణుఁడు పరస్పరశాపవిధముల నాటిఁగించెను. కామల్లి విరహోద్వేగమున మిగుల దుఃఖంచి ప్రార్థిం చెను. ఎపుడు నన్నుఁ జూడఁగోరుదువో అపుడెల్ల నా యాకారరేఖ చూపుదును. దాన నీకుఁ గొంత శాంతి కలుఁగఁగలదు. మఱియు నీయవతారమున భీష్మకనృపతికి నీయంశము రుక్మిణియని జన్మించి నన్నుఁ బొందఁగలదు. దానఁ గొంతనీకు శాంతిగల్గును, మఱియు, ధర్మాగయా పరులయిన యాస్తికులు నిన్నిలువేల్పుగా నర్చింపఁగలరు. వారి యర్చనలవలనఁ గొంత శాంతికలుగఁగలదు. వీనిచే మద్విరహావేగనాభరము నోర్వఁగలవు. నిన్నుఁ గొల్చు చుండువారి కభీష్టము లొసఁగుచుండుము. మఱియు, ధరణిపై నవివాహితలగు వధువుల నెల్ల నీవు పూనియుండు ము. నేను వరులను బూనియుందును. వారిదాంపత్యమే మనదాంపత్యమగును. కల్క్యవతారమునఁ దప్పక నన్ను నీవు పొందఁగలవు. అని వరములిచ్చెను. కామవల్లి యంశమున రుక్మిణి జనియించి శ్రీకృష్ణునిఁ బొందెను. కామల్లీమహాదేవి ధరణిపై డెబ్బదిరెండు స్థానములకొలఁ కులందు మహోత్సవము లందుచు వెలయుచున్నది.

క్రీడాభిరామవర్ణనములుగూడ మీఁదికథనే సూచించు చున్నవి.

మనకథాపాత్రము బటవెడలి కొంత చనఁగా మైలారవీరభటులు గానవచ్చిరి. మైలారదేవర, భైరవునితోడి జోడట! స్కాందపురాణమున నేతన్మాహాత్మ్యముఁ జెప్పుఖండము 'మైలారఖండ'మని యొకటిగలదు. మైలారవీరభటుల చేష్టలలో గొరగపడుచు చేయువింతలు గొన్ని వర్ణితములయ్యెను. (48 పుటచూ.) ఆవింతల నిప్పుడును దొమ్మరిపడుచులు చేయుచున్నారు. గొరగలు శివార్చాపరులగు దేస ద్రిమ్మరి తెగవారు గాఁబోలును. అట కొంతచనఁగా సీక్రిందిదేవళము లొక్కటొక్కటిగాఁ గానవచ్చెను. భైరవునిగుడి, చమదేశ్వరీమహాశక్తినగరు, వీరభద్రేశ్వరాగారమంటపము, బౌద్ధవిహారము, ముద్దరాలు ముసానమ్మవసతి, కొమరసామిగుడి, పాండవులగుడి, తురకమసీదు – వీని కన్నింటికిని నవ్వలఁ గొంతదూరాన గోపురములమీఁది బంగారుశిఖరములు రవిదీప్తిని బ్రజ్వలించి మేరుశిఖరములుంబోలెఁ దోఁపఁగా, కేశవస్వయంభూదేవుల దేవాలయములును గానవచ్చెను. అప్పటికి మధ్యాహ్నకాలమయ్యెను. రాచనగరిమోసాలమీఁది గడియారమునఁ బదునాలు గం

టలు మ్రోఁగెను. మనకథాపాత్రములు పూటకూ ళ్లింటికి భుజింపఁబోఁదలఁచిరి. ఏతత్కథాకల్పనా కాల మునాఁటికిఁ గాకతీయ ప్రతాపరుద్రదేవుని రాచనగరు సమధికప్రాభవముతోఁ గల దనియు, దానిమోసాల మీఁద ఘటికాయంత్రము (గడియారము, నేఁటి స్విడ్జ ర్లండు గడియారముగాదు) గలదనియు, నంపుగంటలు, గడియకొక్కటిచొప్పున మ్రోఁగుననియుఁ దెలియనగు ను. మఱియు నానాఁటికే యానగరమునఁ దురకల మసీదుగూడ వెలసిన దని యెఱుఁగనగును. ఆమసీదు, కాకతీయచక్రవర్తుల పాలితప్రజలలోఁ దురుష్కులు గూడ నుండుటచే వారి భగవదారాధనార్థ మాచక్ర వర్తులచేఁ బరమతాదరముఁబట్టి కట్టింపఁబడినదిగాఁ దలఁపఁదగును గాని, తురుష్కులచే స్వవిజయచిహ్న ముగా వెలయింపఁబడినదిగాఁ దలఁపఁదగదు. ఏలనఁగా తురుష్కు లానగరము నాక్రమించుకొన్నతర్వాత దాని కట్టి సౌభాగ్యమే లేదు. ఒక్కపెట్టు సర్వముఁ దుడిచి పెట్టఁబడినది. అంధ్రోర్వీశు మోసాలమీఁద గంటలు మ్రోఁగుచుండుకాలమునఁ దురుష్కులు విజయచిహ్న ముగా నక్కడ మసీదుగట్టుట సంగర్భింపదు.

పూటకూటింటికి మన కథాపాత్రము లరిగిరి.

పూటకూటిండ్లక్కడక్కడ నేఁడువోలె నాఁడును నాహారమునకే కాక విహారమునకును ననువుగల్గియుండుట వింత. కాని, నాఁడు రూకయిచ్చినచో కప్పురభోగిబియ్యపుసన్నన్నము, గోదుమపిండివంట, గుప్పెఁడుపంచదార, అప్పుడుగాఁచిన యావునేయి, పెసరుఁబప్పు, కొమ్మునల్లనఁటి పండ్లు, నాల్గుఋదు పచ్చళ్లు, నూరుఁగాయలు, లప్పలతో డీకమ్మని పెరుగు, గల దొడ్డభోజనము దొరకెడిదట! నేఁడో......! మనకథాపాత్రము లక్కడ కడుపార భుజించి యట వెడలి కొంతచనిరి. మొగలిపూవులమ్ము పుష్పలావిగానవచ్చెను. తద్వర్ణనము గొంత. అటచనఁగా వేశవాటిగానవచ్చెను. అందు మన్మథామ్నాయ విద్యోపాధ్యాయయు, ప్రతాపరుద్రధరణీశోపాత్త గోష్ఠీప్రతిష్ఠాపారీణయునగు మాచల్దేవియిల్లు గానవచ్చెను. తద్గృహసౌభాగ్యాదివర్ణనము కొంత. మాచల్దేవి ప్రతాపరుద్ర దేవుని 'గోష్ఠీప్రతిష్ఠాపారీణ'యనియె కలదు గాని 'యుంపుడుకత్తె' యని స్పష్టోక్తిలేదు. ప్రతాపరుద్ర దేవుఁడు తౌర్యత్రికప్రియుఁడు. ఆయన యాస్థానమునఁ బలువురు నృత్తగీతవాద్యనిపుణు లుండెడివారు. మాచల్దేవి తద్గోష్ఠిలో గొప్పప్రతిష్ఠ నందినది గానవచ్చును. ప్రతాపరుద్ర నృపసార్వభౌముని నాళ్లలో నేకశిలానగర

మున మహైశ్వర్యసంపన్నురాలై మాచల్దేవియని వేశ్య నిజముగా నున్నదో లేదో కాని, మన శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని నాళ్లలో బెజవాడనగరమున మహైశ్వర్య సంపన్నురాలై మాచల్దేవియని వేశ్య యొక్క_ర్తె గలదు. ఆమె క్రీ 1437 ప్రాంతముల బెజవాడ పాపవినాశన దేవరకును, రుద్రపాదములకును, బహుగ్రామములందుఁ దనకుఁ జెల్లివచ్చుచున్నభూముల నెన్నింటినో ధర్మము చేసినది. * ఈవిషయమును జెప్పు బెజవాడ శిలాశాసనమున నామె నృత్యము చేయుచున్నట్లు విగ్రహచిత్రముగూడఁగలదు. ఆమె భాగ్యసంపన్నురాలు, ప్రఖ్యాతన_ర్తకి, విజయవాటీనివాసిని కావున నిట్టియామెను శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁ డెఱిఁగుండును. మనకథాపాత్రములు మాచల్దేవియిల్లుదాఁటి యటకొంతచని యింకొక వేశ్యయింట ముకురదీక్షోత్సవమును జూచిరి. 'ముకురదీక్షావిధానంబు మొకలలేక, వెలపడంతికిఁ గారాదు విటునిఁగవయ'' నట! మకనరేఖయను నావారకన్య కీమంచెనశర్మతండ్రి. ఈతఁడే యాముకురదీక్షను జరపెను. 'శ్రీవర్ధస్వ' మను మంత్రమును జెప్పి యాబాలిక నాశీర్వదించెను. ద్విజే

* దక్షిణహిందూదేశ శాసనసంచయము 4 వాల్యుం 773 నెం. శాసనము చూచునది.

తరుల నాశీర్వదించునప్పుడు నేఁడును "శ్రీవర్ధస్వ" మని యారంభముగల సంస్కృతమంత్రమును బ్రాహ్మణులు పఠింతురు. పై వేశ్యయింటఁ గథాప్రసంగమున మన కథాపాత్రమగు మంచెనశర్మ శ్రీకాకుళాంధ్రనాయకస్వామికి వైశాఖపూర్ణిమనాఁడు జరగు రథోత్సవమునాఁటి శృంగారవిహారవిశేషములఁ జెప్పినాఁడు. దానిలోని సారాంశములు:—కాకుళేశ్వరస్వామి నాగదేవ భట్టారకునింట కాఁకరపాముఁగో వెలసినాఁడు. పసిఁడికోరను వేఁడిపా లారగించినాఁడు విప్రకన్యను బొందినాఁడు.' (ఇది శ్రీకాకుళక్షేత్ర మాహాత్మ్యకథలోనున్నది.) శ్రీకాకుళపుణ్యక్షేత్రము పంద్రెండుక్రోశముల చుట్టుకొలతగలది. అక్కడితిర్నాళ్లలో, నా వెలనాటిదేశపు (ఆదేశమునకు వెలనాడని పేరు.) బాలవితంతువుల దుర్వర్తనముల జుగుప్సావహవర్ణన కొంత. ఆపట్టున శ్రీకాకుళేశ్వరుని యుత్సవమునకువచ్చినగోవాళ్లు 'బెరసి వెన్నెలగాయంగఁ బేరకమ్మపులినతలముల' విహరింతురని కలదు. నేఁడు శ్రీకాకుళక్షేత్రము కృష్ణామహానదివలపలియొడ్డుననున్నది. పేరకమ్మపులినతలములనఁగా, కృష్ణానదీసైకతప్రదేశములా యని సందేహము తోఁచును. అట్లేని కృష్ణానదికే, పేరకమ్మయని నామాంతరముగా

వలెను. అ శ్లైక్కడను గానరాదు. గణపతిదేవ చక్ర వర్తినాఁటిదగు మందరముశిలాశాసనమున (ఈగ్రామము శ్రీకాకుళపుకృష్ణ కింకను ఎగువను బెజవాడకు దిగువను కృష్ణడాపలియొడ్డునఁగలదు.) మందరముగ్రామము యొక్కయు, దానిలంకయొక్కయు హద్దులలో:— "వాయవ్యాం పేరకమ్మనుండివెళ్లిన ఇనుంగాలి కాల్వ తలపొలమేర" అనియు, "మందరానకున్నూ వెలంగ పూండికిన్నీ వాయువ్యము పేరకమ్మనుండివచ్చిన పాపేటి తలపడుమటి సీమగాను మందరపులంక" అనియుఁగలదు. ఇందు కృష్ణగూడ సరిహద్దులలో వేఱుగాఁబేర్కొనఁబ డినది. 'పేరకమ్మ' పదము గుండ్లకమ్మవంటిదేమో! అది కృష్ణప్రక్కగాఁ బాఱుచుండిన వేఱొకయేఱు అగునేమో! ఈవిషయమింకను విచారింపవలసియున్నది. * మనకథా పాత్రములు వేళవాటిలో పాములవాని నాగస్వరపుఁబాట, పాములాట, గడీనిగంతులు, మేషయుద్ధము, కుక్కుట యుద్ధము, చూచిరి. అటపోయి దక్షిణమున 'మధుమా వతి' యను వేశ్యయిల్లు గాంచిరి. ఈమధుమావతి మన

---

* శ్రీకాకుళక్షేత్రముననుగూర్చి నేను, 'శ్రీకాకుళశ్రీహరి' శత కపీఠికలో హెచ్చువిషయములు వ్రాసితిని. వానినక్కడ చూడఁ దగును.

మఁచెనశర్మగారి తండ్రియగు మాధవశర్మకు ననపుఁగత్తె. మధుమావతిచెల్లెలగు మదాలస యామంచెనశర్మమేనమామయగు మీనాలప్పయద్వివేదులకొడుకు శ్రీధరుఁడు పరిగ్రహించిన ననుపులంజె. అక్కడివింతల వర్ణనము కొంత. అప్పటికి సూర్యుఁ డస్తమించెను. వేశవాటిలోజరగు జారధర్మాసనప్రశంస గొంత గలదు. ఇట్టిది శ్యామిలకుని పాదతాడితకప్రహసనమునఁ గూడ నున్నది. పిదప గోధూళిలగ్నమున మనకథాపాత్రము లిర్వురును నార్యవాటికఁ జేరిరి. ఒక్కతమ్మడిసానియింట విడిసిరి. ఆయింటిపూజరివిధవచేతఁ దనరాకఁ గామమంజరికి మంచెనశర్మ యెఱిఁగించెను. నిండువెన్నెల గాయుచుండఁగా శివనమస్కారచ్ఛలమునఁ బ్రాణనాయకు నాపునర్భువు డాయఁబోయి మ్రొక్కికౌఁగిట దక్కి తనిసెను. కోమటిబిడ్డఁడగు టిట్టభునకుఁ గామమంజరీ మంచెనశర్మ లాతమ్మడిసానిఁ దగులుకొల్పిరి. జారజాయాపతులు నిండుఁజందురునకు గొజ్జఁగిసీట నర్ఘ్యమును పచ్చఁగప్పురమున నారతియు నొసఁగి మ్రొక్కి స్వస్తి వేఁడిరి. కథ ముగిసెను.

కవితావిమర్శము.

శ్రీనాథుఁ డాంధ్రపద్యముల కబ్బపునిబ్బరపు నడక నేర్పినాఁడు. శయ్యాసౌభాగ్య మాతనిరచనలలో

సర్వత్ర యతిమాత్రమై సాగును. నన్నయ, నాచనసోమన తొలుత నిట్టిత్రోవ ద్రొక్కిరి. శ్రీనాథుఁడు దాని ఘంటాపథము గావించెను. అన్నియపర్వతలకంటె నధికముగా శయ్యాసౌభాగ్యమునే శ్రీనాథుఁడు చక్కఁ జూచుకొనును. ఈ క్రిందిపద్యముఁ జూడుఁడు.

శా. ఆకాశాంచలవీథుల న్నిగిడె సంధ్యారాగరేఖావళుల్
ప్రాణోన్నిద్రిత పారిభద్ర పటలీ పాండిత్య వైతండికో
త్సేక స్ఫూర్జిత చండ తాండవ గరియో ద్రేకా రభ ట్యుద్భట
శ్రీకంఠ స్ఫుటకంఠ కోమల జటాశ్రేణి న్విడంబించుచున్.

భీమఖండము.

శయ్యబిగింపేకాని యిం దర్థంపుసొంపేమున్నది? ఆకాశాంచల వీథులందు సంధ్యారాగరేఖలు సాగినట్లే యీపద్యము ప్రథమచరణమునఁ బదరచన సాగినది. తక్కిన చరణములును దానికిఁ దగినట్లు నెగడినవి. కొన్నిచోట్ల నిట్లున్నను నెన్నోచోట్ల శ్రీనాథుఁడు శ్రవణమాత్రముననే సంతోషముగొల్పఁజాలు గడుసరి నుడికారములను సంస్కృతాంధ్రములలో జతనుపఱిచిసరసార్థముతోఁ జతురరచనల నెఱపెను.

సీ. హాలాహలం బనునల్లనేరెడిపండు
మిసిమింతుఁడును గాక మ్రింగినాఁడు

పెన్నుఁ జెలికొన గోర బిసరుహాసనుమోము
కెందమ్మిరేకులవోలెఁ గల్లినాఁడు.

...   .

చంద్రఖండములతో సరివచ్చునవచ్చు
విమలదంష్ట్రాప్రరోహములవాని.

...   .

అవలవ మఁడు గొజ్జనిచంద్రమల్లెల
చోద్యంపుగుండాలు సొచ్చువారు.

ఇట్టిచోట్ల ముందుముచ్చటగొల్పునది పదచమ
త్కారము. చక్కనిశయ్యతో నింతవింతపదముల సంత
రింపుతో నర్థంపు సొంపునుగూడ ననుగతపఱుచుట శ్రీనా
థుని కవనమందే కాననగును. నన్నయాదులగు నాం
ధ్రకవీశ్వరుల రచనములను సవిమర్శముగాఁ జదువు నర
సవిద్వాంసుల కెక్కువగా శ్రీనాథుని పద్యములుమాత్ర
మే జిహ్వానూఱెంచును. మఱపునఁబడకుండ మనసున
నత్తుకొనియుండును. నాల్కపై నాట్యమాడుచుండును.
శ్రీనాథునిశిష్యులయి యాతనిచరణములఁ బట్టుకొన్న త
ర్వాతి కవులకృతులలోఁగూడఁ గొన్నింట నట్టిరచనలు
న్నవి. శ్రీనాథునితర్వాతికవులకుఁ బలువురకు శ్రీనాథుని
రచనలు మేలుబంతులు. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన, దగ్గుఁ
బల్లి దగ్గన, తెనాలిరామకృష్ణుఁడు, రాధామాధవుఁడు,

పింగళిసూరన మొదలగువారు శ్రీనాథరచనలఁ బుడికి పుచ్చుకొనిరి.

మ. హర చూడా హరిణాంక వక్రతయుఁ గాలాంత స్ఫురచ్చండికా
పరుషోద్గాఢ పయోధర స్ఫుటతటీ పర్యంత కాఠిన్యముం
సరసత్వంబును సంభవించె ననఁగా సత్కావ్యముల్ దిక్కులం
జిరకాలంబు నటించుచుండుఁ గవిరాజీగేహరంగంబులం.

శ్రీనాథుని డెందము మెచ్చిన కవిత్వసందర్భమిట్టిది. శాస్త్రిసంప్రదాయములు, భాషాసంప్రదాయములు లోఁతుగా నెఱిఁగినఁగాని యెఱుఁగరాని రచన లీతనికృతుల లోఁ దఱచుగానుండును. ఉపలబ్ధములయిన శ్రీనాథకృతు లన్నింటికంటెఁ గాశీఖండము పరిణతమయిన కవితాపాక ముగలది. ఈ క్రీడాభిరామరచనము దాని కీడుజోడుగాను న్నది. శ్రీనాథుఁడు దీనిని భీమఖండ హరవిలాస రచనా నంతరము కాశీఖండరచనమునకు వెనుకనో ముందో రచి యించియుండును. హరవిలాసరచనము భీమఖండరచ నముతర్వాత జరగెను.

ఈ గ్రంథమందలి యీక్రిందిపద్యము లతి ప్రశ స్తమయినవి.

మంచనవింటివో, ఎకసక్కెముగ, కటిభారము, కమఠావతా రము, కందుకకేళి, ఈమరియింకనొక్కమరి, పంచారించిన, వ్రాలనినీ,

ఛాటుప్రౌఢి, ముసుఁగువెట్టిన సేమి, మీనవిలోచనంబులు, కొలుచును జేనవెట్టి, పద్మలోచన, జఱిపోఁ, అమితోత్సాహము, కప్పురభోగి, అఱుఁగాను, పూపుంబోఁడులు, పాంథసీమంతిని, కస్తూరిమహాదేవి, వావాన్నపాల, పారిజాతపుఁబూవు, హరికుమారస్వామి, మలయజగంధి, కంగటికాలు, బంగారుతలుపులు, కలశపాథోరాశి — ఇత్యాదులు.

వ్రాలిననీవన్నులతో, వ్రాలెదు జక్కవలు సరిగా, వలలం బెట్టం
జాలెడినీకన్నులతో బాలకి సదృశములె వలలఁబడు మత్స్యంబుల్

ఫూత్కారిపవనంబు పూరించుపుక్కిళ్లు
ముసిఁడిపండులతోడ ముస్సగురియ-
జాణవిప్రుండు సిగఁదాల్పెఁ జందమామ
కొండినాలికయగునొక్క (మొగలి) కోమలిరేకు-
ముంజెపదనైన శంబరభంజనుగేహములు-
జవరాలిఁ బొడగన్న సన్న్యాసిసైనేయుఁ
గులసిలేఁజిగురాకుఁదూపు మరుఁడు-
పారిజాతపుఁబువ్వు నాఁ బరఁగుఁజూడు
తామ్రచూడంపుఁజూడాపథంపుజొత్తు
దర్పభరమున బ్రహ్మరంధ్రంబు నడుముఁ
జించి వెడలిన క్రోధాగ్నిశిఖయుఁబోలె.

బంగారుతలుపులు పాయంగ ధట్టించి లావణ్యవిస్తృతిమేలావ్యాయించె.

ఇత్యాదిరచనలసౌభాగ్యము సహృదయైకవేద్యమే. ''పేర్చినసందడి,'' ఇత్యాదిపద్యము జుగుప్సగల్గించుచున్నది. శ్రీనాథుఁ డిట్టిచాటుపద్యములఁ జాలఁ

జెప్పినాఁడు. ఇందలి యాతని "యుప్పరమెత్తుట"ను, శ్రీ కృష్ణరాయాములుగూడఁ గూర్చుకొనిరి.

అసాధారణప్రయోగములు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయాము లీగ్రంథమును బహువారములు పారాయణము చేసి యిందలి మేలిపలుకుబళ్లను తమగ్రంథములలో సమకూర్చుకొన్నారు. శబ్దరత్నాకరకారుల కీగ్రంథము దొరకలేదు గాన యిందలియసాధారణప్రయోగములను వారు సేకరింపఁజాలరైరి. ఇందలి యట్టి యసాధారణప్రయోగములలోఁ గొన్నింటిని, వాని యితరకవ్యనుకరణములను, అర్థములను నిక్కడ చూపుదును.

గీ. జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును
దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స — పుట-13

శ్రీకృష్ణరాయలవా రాముక్తమాల్యదలో దీనినే

ఎల్లనృపులు గొలువ నెఱుఁగవె బాసాడి
"దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స." — పుట-14

అని యుదాహరించుకొనిరి. గొజ్జంగిపూనీరు=పన్నీరు. జలపోవనము=మొలాము, నీరూఁదుట. జటిగొన్న=సరిగచుట్టిన, జరిగొన్న, సరిగొన్న, చరిగొన్న, జరిగొన్న, రూపములో నేదిసరియో: అర్థమింకేమో అస్పష్టము.

జటివోని (గోని?) గడితెంపుఁ జిఱుతచౌకంబులతోఁగ
గుఁబుట్టము' 44 పుటలో ప్రయోగాంతరము. శివరాత్రి
మాహాత్మ్యములలోఁగూడ నిది గలదు. పుట 15 అక్కలఁ
జేయు = ముద్దుచుకొనఁ జేయు. ఇసుచంబడు = కుదియఁబడు.
గుమ్మడిమూట = గుమ్మడిపండునాకృతిని గట్టినమూట.
సుగ్గడితము = సుఘట్టితము (వస్త్రము). తోఁపురెంట
ము = తోఁపువన్నెగల జమిలినూలిదుప్పటి. తట్టుపున్గు =
సిద్ధమైనపునుఁగు పు 17 కోటఁడు = గ్రుడ్లగూబ. మాఁగిలి
మాఁగిలి = ఆఁచిపూఁచి. పూఁగొమ్మ = పూఁగొమ్మ. వల
తీరు = కుడినైపుగతి, ధర్మదార = యుద్ధాంతజ్ఞాపకముగా
నూఁదు బాకా. దీనినూఁదినపిదప నిఁక యుద్ధము సేయరా
దు. రెండుపక్షములును వైరమును వీడి ధర్మముగా వర్తిల్ల
వలెను. సంధిజరగిననో, ఏదేనొకపక్షము గెల్చిననో, ఉభ
యపక్షములకు విశ్రాంతివలసిననో దీని నూఁదుదురు.

"విఱిగిపాఱఁ దొడఁగె వీరపనేఁడు
జయలక్ష్మి సేకొని స్వామివారపుడు
దయమీఱఁగా ధర్మదార పట్టించి
బంగారుబొమ్మను బాండ్యభూనాథుఁ
డింగితవేదియై యిచ్చిన మెచ్చి
తంజాపురము సేరి-" రఘునాథాభ్యుదయము.

"మేటిదుసేవాళ్ల మెఱయు పటీర్ల

ఘోటకమత్తేభకోటులఁ జనవి
హేలఁ బైపైఁ జొచ్చి యెల్లశాత్రవులఁ
ద్రోలి పెన్గొండకుఁ ద్రోవలనూఁకి
...అని వేఁడుకొనిన దయాదృష్టిఁ జూచి
తనపువేడ్కల ధర్మ దారవట్టించి
సమరంబు సాలించి చయ్యాన మరలె''

సౌగంధికాపహరణము కృత్యవతరణిక.

ఆముక్తమాల్యదలోఁగూడ నీపదము గలదు. చూ 5 ఆశ్వాసము 150 పద్యము. కాని యందీపదము నీయర్థముననే కవి ప్రయోగించెనని చెప్ప శక్యముగా కున్నది. ఆపద్యము నర్థమును భావమును స్పష్టముగా లేవు. ధార, దార, పదములు వాద్యవాచకములుగా శాసనములందును గ్రంథములందును ప్రయోగింపఁబడి నవి. చేఁబ్రోలి శాసనము, బసవపురాణము, చూడఁ దగును. మఱియు,

“ భేరిడమామీలు పిల్లఁగ్రోవులును
దారలుగిడిగిళ్లు తమ్మటధ్వనులు
నశికీలు రుంజలు నడవాద్యములును
విపరీతముగ మ్రోసె వినువీథినిండ. పల్నాటివీరచరిత్ర.

పు. 20, సొబగుపీడు=ఋతువగు. పు 21, పచరించు =ప్రకటించు, వెల్లడిసేయు. దిస్సవాఱు=దిస్సు(స్మిత

ఘ్నార్థకకరణము) మను. తీగనవ్వు = సాగిననవ్వు. ఈసీస పద్యమును రాధామాధవకవి యనుకరించెను.

సీ. కన్నులార్పుచుఁ గొన్నిసన్నలు గావించుఁ
దీగనవ్వులు నవ్వు దిక్కు వాలి
పయ్యెద దిగజార్చి పాలిండ్లు పచరించు
నటితిపేరులు చక్కనలవరించు
గాజులచప్పుళ్లు గలుగల్లు మనఁజేయుఁ
గొనగోళ్లఁ బందండ కురులుదీటు
నీలరాగము వెలయించు నించుకజాఱఁ
దగవుమాటల జాడ తనములాడు,

రాధామాధవము 5 ఆశ్వాసము.

పు 23, వల్లువము = కొంగుపుజాలె, పు 24, పటితాళించు = బెళుకులార్చు, మైలసంత = ఊరివెలుపలనుండు నిమ్నజాతులసంత, సురరభేత్తు = సులువుగా రోమములు తొలఁగఁజేయునది. పు 25, సజ్జికపుఁజాదు = కసుగందని నన్న? ఈపదముసర్థమస్పష్టము. 'సజ్జకము' అని యిక్కడిపాఠము 'సజ్జకము' అని కొన్నిచోట్లఁగలదు. జనగొప్పలోను నచ్చపుసజ్జకములైనవిరవాములకు'' ఉత్తరహరి. ఈ రెండువేఱుపదములేమో విచారణీయము. తొలుసమర్తము = ప్రథమబుతువు, 'సమర్త' 'సమరత' రూపాంతరములు-'సమర్తయ' రూపమిది(క్రొ

_త్తది. 'సమ_ర్త† అకాలంపు' అని ఛేదముసరిగాదు. పు26 కుసుమ=కుసుంభావర్ణము. పు 27 పంచారించు=కుదురు నిండి నెలవుకొను, ణిసిధాత్వర్థము=ముగ్గు, దిచ్ఛ రించు=ఉబికివచ్చు, పు 31, జంగాళము=జంఘాలము. హెచ్చుపొడుగుగలిగినది. మొరవంకకడియము=చేల వంపు (అందెవలె) గలకడియము? పు 32. తిరుపుటెద్దు= గానుఁగచుట్టుఁ దిరుగు నెద్దు. పు 33, గానులది=తెలికిది. మోహరివాడ=సైనికులవాడ? 34 గోరఁటయెఱ్ఱులు= గోరంటాకునెఱ్ఱన గలవి. పు 35 గనపపరిఖ, వ్రాఁతప్రతిలో 'కనపపరిఖ' కలదు. గొప్పపరిఖ అర్థము గావచ్చును. వంకదార=పెద్దగవనికి ముందుండు మలుపు ద్వారము. పు 36 అక్కలవాడ=వంటలక్కలవాడ, పూఁటకూళ్లమ్మలవాడ, ఈపద మిందు ఆ 63, 87, పుటలలోఁగూడఁగలదు. ఆముక్తమాల్యదలోఁగూడ నీపద మీయర్థముననే ప్రయుక్త మయ్యెను. 'అక్కవాడల నరకూళ్లు మెక్కి' 7 ఆశ్వాసము. కాని యీగ్రంథమున నే 87 పుటలో 'అక్కలవాడలోని వెలయాండ్రకు' అని యుండుటచే నీపదమునకు వేశవాటి యనికూడ నర్థమేమో యని సందేహము తోఁచును. కాని యట్లు గాదనుకొందును. పూఁటకూళ్లయిళ్లవాడకు దగ్గఱగా వేశ

వాటిగాని, వేశ్యలయిండ్లుగాని యుండుట నేఁడునుగలదు. అట్లే పూఁటకూళ్లమ్మలవాడలో వసించు వేశ్య లని పై పద్యచరణమున కర్థము గావచ్చును. లేక 'మేదరకరణ వేశ్య, కర్ణాటవేశ్య' యని యింతకుఁబూర్వము ప్రయోగించినట్లుగా నీకవి పూఁటకూళ్లమ్మలవాడలో వ్యభిచార వృత్తితోనుండుపూఁటకూళ్లపొలఁతులనయినఁ బేర్కొని యుండవచ్చును. పు 40, త్రికృటి=త్రికాష్ఠి, తిగటను, ముక్కోణము? పు 41, గవడపేరు=పెద్దహారము? గొప్ప రుద్రాక్షలపూలకు గవడరుద్రాక్షలమాల యని, గొప్ప రుద్రాక్షలకు, గవడకాయలని నేఁడు వ్యవహారమున్నది. 'గవుడ'యని శ-ర. 'కానకకన్న' ఈపలుకుబడి శ్రీనాథోపజ్ఞమేయేమో? కేయూరబాహుచరిత్రమున మంచెన "చాగుతరమూర్తి మండూకచక్రవర్తి" యనఁగా శ్రీనాథుఁడిందు "చాటుతరకీర్తి బవనీలచక్రవర్తి" అనెను. ఇట్టిసంవిధానమున నేను నుకరించిరి "సకలగృహావర్తి మూషకచక్రవర్తి" "సకలగృహవర్తి మార్జాలచక్రవర్తి" ఇత్యాదివిధములు ప్రాచీనులేకాక శ్రీజార్జి చక్రవర్తి పట్టాభిషేకపద్యరచయితలలో నొకరు "సకలగృహావర్తి మాజార్జిచక్రవర్తి" యనికూడ దీనిననుకరించిరి. పు 44. ఓలగందము= ఈపద్యమును

శ్రీనాథుఁడు పలుచోట్ల ప్రయోగించెను. 'చిఱు బంతిపసుపాడి' యనియుఁగల యాతని ప్రయోగాంతర మునుబట్టి యీపదమునకు స్నానసమయమునఁ బూసి కొనెడు 'పసుపుపూఁత' యర్థమగు ననుకొందును. సివ మెత్తినవారికి స్నానానంతరముగూడ నాపసుపును మొగమునఁ బూయుదురు. కాన యిక్కడ నాయర్థము సరి పడును. 'చిఱుతచౌకంబులతోఁగట్టుబుట్టము' పాండురంగ సుకవి దీనిని గ్రైకొన్నాఁడు. "కట్టిరి చిఱుతచౌకముల గ్రొంబుట్టముల్" దీనికిసరిగా నర్థముతోఁపలేదు. పు 45, ఎడపదడప=అప్పుడప్పుడు, ఈపలుకుబడిని శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండమునఁగూడఁ బ్రయోగించెను. ఎడపగడప తమాభవుండెచట నుండుఁగానరాఁడని గృహభర్త కాంత నడుగ 3 ఆశ్వాసము. జీవగఱ్ఱ=వీణతంతులకు కంబళిపీఁచుచుట్టి యాన్చియుంచెడు పీఁటవంటికొయ్య, లేక శ్రుతిని హెచ్చుతగ్గులు చేయుటకుఁ దీగలనుజుట్టి తుదిపట్టున గ్రుచ్చియుంచిన చెవివంటి బిరడా. 46, ఉరుమ=వాద్య భేదము, పిల్లదురులు=ధ్వనివిశేషము. 48 చంద్ర మల్లెలు=చంద్రనిప్పులు, కరవాఁడి = చేసానపట్టినది, హొన్నాళము=బంగరు పిడిగలది? నెట్టికసీల=అడ్డిగ సీల, కంఠాభరణము మరసీల. "అడ్డిగసీలంత ఉన్న

దో లేదో ఎంతవమా టన్నదో నూను ఆపిల్ల'' ఇత్యా దివ్యవహారము కృష్ణామండలమున నేఁడును గలదు. ఈపదము ఆముక్తమాల్యద, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము మొదలగు గ్రంథములందును బ్రయుక్తమయ్యెను. శబ్ద రత్నాకరకారులు, ఆముక్తమాల్యదలోని ''నట్టనడు ల్లలచ్చియల నీలయు భూసతి యుండ నీకు నినట్టిక సీలపై మనసు నిల్పుటకే మనవచ్చు'' 7 ఆశ్వాస పద్యము నుదాహరించి యీపదమును 'నైష్ఠికశీల' పదవువికృతినిగా భావించి సదాచారపరతంత్రయని యర్థము వ్రాసిరి. కాని యీప్రయోగమునకుఁగూడ 'చిట్టి బొట్టికాయ' యనియే యర్థముయుక్తము. ''అరయనట్టి కసీల లంత లయ్యును బింకమున బ్రహ్మశిఖముట్టుప్రోడ లార!'' అని ప్రభావతీప్రద్యుమ్నప్రయోగము. పు 52 'రెండెనిముదుల్' 'ఎనిమిదుల్' అనియో 'ఎనిముదుల్' అనియో కవిప్రయోగము. 'రెండుతొమ్మిదులు' అని కాశీఖండప్రయోగముగలదు. ఇక్కడఁగూడ 'రెండెని మిదుల్' కావచ్చును. అస్లైని చిన్నయసూరిగారి సూత్రమునకు వార్త్తికము చేర్పవలసివచ్చును. పెపె, తేఁడు= పెదకు, బాఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు, దీనినిగూర్చి నేను ప్రకటించిన లక్ష్మీపుర శాసనమునఁ గొంతపరిశీలనముగలదు.

పు 54 తాలఁబోయు=తాలింపువెట్టు, కఱుబోడ.

బటివోవు=హద్దుమీఱు, పు 61 మయ్యెర్ల=వెంద్రుకతో?, ఇది శ్మశ్రుశబ్దవికృతిగావచ్చును, పు 62 అడియాలము=గుర్తు, అడి=పాదము, ఆలము=పల్లము, అడుగుపెట్టినచోటఁ బల్లముగ నేర్పడిన పాదచిహ్నము, ఇదివ్యుత్పత్త్యర్థము.—ఈపదమఱవమునఁగలదు. పు 65, పుల్లిసిలు=కందు, పు 66 లేఁబడు=లేఁతపడు. కోడె విధవల్=పడుచువిధవలు. పు 74 తస్సి=డస్సి. తట్టు వాఱు=చిదుకఁబడు. పు 75, మేంతరాజు=గోత్రజేఁడు. పు 76, నారికేళబకజాతీయంబులు=నారికేళ బకములను కొంగలనుబోలినవి, కోడిపుంజులు. కొబ్బరిచెట్లపై వ్రాలు బకములకు నారికేళబకములని పేరుండఁబోలును. తజ్జాతీయములగుకోళ్లకా పేరుండఁబోలును. కేయూరబాహుచరిత్ర 3 ఆశ్వా. నారికేళబకమను కొక్కెరకథ గలదు.

క. కలిమిఁ దరముగాని వ్యయం
బులు పేరిమ్ములకుఁ జేసి పొలియరె దుర్బు
ద్ధులు నారికేళబక మను
పులుఁగు దురైశ్వర్యమహిమఁ బొలిసినభంగిన్.

అని తదాది.

పు 80 అహిం వెట్టు = తాకట్టు వెట్టు. పు 81, ఈఁగకును బోఁక వెట్టినయిట్టిభంగి = ..? 82 గుడిలోనుండియు గుడిదాలను దీసె వీఁడు" అనానుడి పాండురంగమాహాత్మ్యమునఁ గూడఁగలదు. పు 84 విశిముడి = భాగ్యము, లాఁతు = అధికము. ఈపద మాముక్తమాల్యదలోఁగూడఁ గలదు. ఘటశాసిపుంగవుండు = శాస్త్రివర్యుఁడు, ఈపద మాముక్తమాల్యదలోఁగూడఁగలదు. "ఘటశాసుల శ్రోతులఁ దప్పవట్టుదుర" 7 ఆశ్వాసము "కొమ్మనఘటశాసి కొంపయుఁ గమలె! బమ్మన భట్టిల్లు భగ్గనఁగాలె 7 ఆశ్వాసము ఇది నేఁటి 'శాస్త్రి' అవధాని, బిరుదముల వంటిదిగాఁ బెక్కుశాసనములందును గలదు. పు 86,

గీ. మాఘమాసంబు పులివలె మలయుచుండఁ
బచ్చడం బమ్మ్రికొన్నాఁడు పణములిసను
ముగితచన్నులు సాగ రేనిమూర్మ్రగములు
చలికి నోజనోయ పెలుఁడు హైకిఖండు."

ఈపద్యము సాతవాహన సప్తశతి 3 వశతకము 39 వ గాథకుఁ దెలుఁగు

గా. విక్కిణఇ మాహమాస
మ్మి పామరో పాఇడిం వ ఇల్లేణ
ణిద్ధూమముమ్మురవ్వి అ
సామలియాథణో పడిచ్ఛన్నో.

శ్రీక్రీడితే మాఘమాసే
పామః ప్రావరణం బలీవర్దేన
నిర్ధూమముర్ముగనిభౌ
శ్యామలాయాః స్తనౌ పశ్యన్.

తన తెనుఁగుసప్తశతినుండి యెత్తి యీపద్యమును శ్రీనాథుఁ డింటఁ గూర్చుకొన్నాఁడు. పచ్చడం బమ్ముకొన్నాఁడు పసరమునకు అని పాఠమేని మూలమునకు సరిపోవును. పైపద్యమందలి "పొగలేనిముర్మురము"లను బొండురంగసుకవి పరిగ్రహించినాఁడు. "పొగలేనిముర్మురంబులు మగువలపాలిండ్లు భోగమహనీయులకున్ ఈ ఆశ్వా. పాండు. ఒఱగోయు=ఒఱనుండి కత్తిసిలాగు. అనఁగా ప్రతిఘటించు; పు 89, సోణము=నాసాస్థి, సోడము రూపాంతరము, 'సోడంబుతో ముక్కు మ్రోడుగాఁ గోసి' బసవపురాణము, సోణా లంట ఘోణాచ్ఛిన్ ఆముక్తమాల్యద, పు 97 దొరసెము?=పూర్వోత్తరవత్సరము. పు 08, బడిసిపైచు=విగఁదుడిచిపైచు, హారకొచ్చు "అటునది దోరసముద్రము। నిటునది యోర్గల్లు కడఁదిని నుకొండ మహాపుటభేదనము–"అని ప్రథమ ముద్రణ పాఠము. దీనికర్థములేదు. శిథిలశిథిలమైయున్న మూలమును బరిశీలింపఁగా నేను ప్రకటించిన మంచిపాఠము

గానవచ్చెను. 'కడిఁది వినుకొండ' యని, శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగింపఁడు. ఆగ్రామము పేరు వినుకొండ కాని, యినుకొండ కాదు. ఈగ్రంథమునందే యన్యత్ర 'శ్రుత పర్వతసర్గ' మని వినుకొండ పేర్కొనఁబడెను. కాని సంస్కారము చేయుట తప్పని యొకరు భారతిలో నాక్షేపించిరి. విజ్ఞత లిట్లు వెలయుచున్నవి!

ముగింపు.

బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, తిన్నఁగా మాబోంట్లు కన్నులు తెఱవకపూర్వము అనఁగా నిప్పటి కిర్వదేండ్లకుముందు అతిప్రశస్తములయిన యాంధ్ర గ్రంథముల ననేకముల గుర్తించిరి. అంత కింకనుం బూర్వమే శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారికిఁ గవులచరిత్ర ప్రథమరచనమునను, ప్రాచీనగ్రంథప్రకటనమునను, కడుంగడుఁదోడుపడిరి. వారుగుర్తించిన ప్రకటించిన యాంధ్ర గ్రంథములలోఁ గుమారసంభవము, నీతిసారముక్తావళి, క్రీడాభిరామము, ననునవిరత్నత్రయము. త్రిపురాంతకోదాహరణము, శ్రీరంగమాహాత్మ్యము, మొదలగునవియు నుత్తమగ్రంథములు. సంస్కృతమునను వారు చాలవిలువగల గ్రంథముల వెల్లడించిరి, వెల్లడించుచున్నారు. సంస్కృ

ఆంధ్రభాషాభిమానులు వారియెడఁ జాలఁ గృతజ్ఞులు గావలెను. వారియనుజ్ఞగొనియే నేనీగ్రంథమును సంస్కరించి యుపోద్ఘాతము వ్రాసి యచ్చున కిచ్చితిని

తంజావూరికిఁబోయి యక్కడ తాటాకుఁబ్రతిలోనిపాఠభేదములను ఇంకను నేవేవో నాకుఁదోఁచిన విశేషములను సేకరించి వ్రాసిపెట్టుకొన్న దీనిప్రథమ ముద్రణ నొకప్పుడు నేను బెజవాడకరిగి యపుఁబ్రతిక్కడి రామమోహనగ్రంథాలయమున గోలుపోయితిని. నే నక్కడనుండఁగా దాని ప్రశంస మిత్రగోష్ఠిలో వచ్చెను. దానిని వారి కప్పుడుచూపితిని. ఆ తెలివిడిచే నెవ్వరో ప్రబుద్ధులు దాని నపహరించిరి. ఎందఱితోనో చెప్పితిని. ఎంతో తంటాలుపడితిని గాని నాకది మరల దొరకలేదు. ఈపీఠికాంత్యభాగము ముద్రితమగుచుండఁగా దానినాఁటిపోకడతీరు కొంత నేఁటికిఁ దెలియవచ్చినది. ఏమిలాభము! నేనందుకై మరలఁ దొందరపడి యప్పుడే తంజావూరి కరిగి తునాతునుకలై యున్నమాతృక నట్టెట్టో పొందించుకొని, లుప్తభాగములను, సాధుపాఠములను సేకరించుకొని వచ్చితిని. ఈతూరి మరల నెవ్వఁడేని యీప్రతి నెత్తుకొనిపోయెనా యిఁక దురదృష్టమే క్రీడాభిరామము! ప్రత్యంతర మిఁక

లేదు! సాధుపాఠసంపాదన మీకు శక్యముగాదు! దేశ చరిత్ర, సంఘచరిత్ర, భాషాచరిత్రాదులను బరిశీలించు వారికి బహూపకారకమయినది, శ్రీనాథరచితమయినది, ప్రశస్తరచనముగలది, యన్నయభిమానముచేతనే దీని నిప్పు డిట్లు సంస్కరించి మరలఁ బ్రకటించుట. అంతేకాని దీనిలోని రోఁతవిషయములమీఁదిప్రీతిచేతఁ గాదు. పామరుల కంటకుండఁ బండితులకే విక్రయింతు మని ప్రకటకులు బాసచేసిరి గావునను గుప్తపఱుచుట వ్యాప్తినధిక పఱుచును గావునను, యథావస్థితముగా ముద్రించుటే మంచి దని పలువురు ప్రాజ్ఞులభిప్రాయపడిరి గావునను, దీనిని వికారపఱుపక యున్న దున్నట్లుముద్రించితిని. ఈపీఠికలోఁగూడఁ దుచ్ఛములయినను గొన్ని శ్రీనాథరచనములను, దచ్చరిత్ర ప్రయోజనమునుబట్టి, కవితాచమత్కృతిమీఁది యాదరమునుబట్టి, చేర్చితిని. శ్రీనాథకవి సార్వభౌమునిరచన లేవియుఁ జెడిపోకుండ నిలకొనియుండుఁగాక యనియే నాకోరిక. ఆకవి యంత యభ్యర్హితుఁడు. ప్రఖ్యాతాంధ్రవిద్వాంసులతోఁ బలువురతో యోజించి యీగ్రంథమిట్లు ముద్రితమగుట యెంతయు నావశ్యకమేయని నిశ్చయించితిని. విద్యావైదుష్య విభవాధికులగు నాంధ్రమహాశయులు గొండఱీ గ్రంథప్రకటన

మునుగూర్చి యొసఁగిన సదభిప్రాయముల నిందు జతకూర్చుచున్నాను. పామరులకుఁగాక ప్రమాణపత్రమొసఁగిన పండితులకే విక్రయించుటకుఁ జట్టుకలతోఁ గట్టుదిట్టములతో వర్తింతురుగా కని ప్రకటకులను, పామరులకంటఁబడకుండ, నెక్కడఁగాని దీనిమూలమునఁ జెడుగు గలుగకుండ భద్రపఱచియుంచుకొందురుగా కని దీనిని గొను ప్రాజ్ఞులను హెచ్చరించుచున్నాఁడను. ఏనూఱేండ్లనుండి జీవముతోనున్న యీగ్రంథమిఁక నంతరింపదు. ప్రాజ్ఞలోకమున కీగ్రంథము పరితోషము గూర్పఁగలదనియే నావిశ్వాసము.

విభవ
శ్రీకృష్ణజయంతి
7-9-28

విద్వద్విధేయుడు
వేటూరి-ప్రభాకరశాస్త్రి.

శ్రీః

క్రీడాభిరామము

కృత్యవతరణిక

గణనకెక్కిన దశరూపకములయందు
వివిధరసభావభావన వీథి లెస్స
యేకవీంద్రుడు రచియించె నీప్రబంధ
మనుచు మీరానతిచ్చెద రైన వినుడు.

కృతిపతివంశవర్ణన

సీ. అఖిలప్రపంచంబు నన్యథాకల్పించెఁ
బటురోషరేఖ సాఫల్యమొందఁ
ద్రైశంకవంబైన తారకామండలం
బాకాశమార్గంబునందు నిలిపె
మాలినీతీరనిర్మలసైకతములలో
మేనకాప్సరసతో మేలమాడె
నామ్నాయమాత గాయత్రీమహాదేవిఁ
బ్రణుతించి బ్రహ్మర్షిపదము గాంచె
నెవ్వఁ డాతండు సామాన్యఋషియె తలఁపఁ
దాటకాకాళరాత్రికి దాశరథికిఁ

గాలకంధరకోదండఖండనునకుఁ
గార్ముకాచార్యవర్యుండు గాధిసుతుఁడు.

స్ర. ఆవిశ్వామిత్రుగోత్రం బనఘజలనిధి యా
శ్లోకముం బొందుచుండన్
భూవిఖ్యాతప్రభావాభ్యుదయుఁడు
దయముం బొందె *నాచంద్రకీర్తుల్.
ద్యావాపృథ్వ్యంతరాళాంతరముల
నతినిస్తంద్రచంద్రాతపశ్రీ
ధావళ్యస్ఫూర్తి లక్ష్మీతరళతరకళా
ధాళధళ్యంబు సూపన్.

శా. ఆమంత్రీశ్వరుకూర్మినందనుఁడు చం
ద్రామాత్యుఁ డంభోజభూ
భామారత్నపయోధరద్వయతట
ప్రాలంబనైపథ్యము
క్తామాణిక్యనిభాభిరూప్యపదవా
క్య ప్రౌఢసాహిత్యవి
ద్యామాహాత్మ్యవిలాససమ్ముదితవి
ద్వన్మానసుం డిద్ధరన్.

---

* "మంచన్న" అని యుండునేమో.

శా. కర్ణాటక్షితినాథుఁ డైన పెదబు
క్కక్ష్మాపదేవేంద్రు న
ర్థామాత్యుని దానఖేచరునిఁ జం
ద్రాధీశు బంధుప్రియున్
వర్ణించుఁ గవికోటి శంకరజటా
వాటీతటాంతర్నదత్
స్వర్ణద్యంబుతరంగరింగణలస
త్సాహిత్యసౌహిత్యుఁడై.

క. ఆచంద్రమంత్రిమణికిని
బోచాంబారత్నమునకుఁ బుట్టెను బుధర
క్షాచణుఁడు మంచనార్యుఁడు
వాచస్పతిసదృశబుద్ధివైభవుఁ డగుచున్.

సీ. మంచనార్యతిప్పమకును సుపుత్రులు
నలువు రెన్న సింగనయును దిప్ప
నయును మల్లనయును నయనీతిసత్కళా
న్వితుఁడు చెన్నమంత్రివిభుఁడు ననఁగ.

సీ. సింగనామాత్యసుతుఁడు సుస్థిరగుణుండు
మానినీమన్మథుఁడు చంద్రమంత్రివరుఁడు
వెలసె వైభవముల దేవవిభునిఁ బోలి
సకలబుధతతి యెల్లను సంస్తుతింప.

క. మిరుతూరివిట్టమంత్రీ
శ్వరుతనయ వరించె మల్లసచివాగ్రణి శం
కరుఁ డద్రిరాజనందనఁ
బరిణయ మగుభంగి నధికభాగ్యోన్నతుఁడై.

ఉ. మల్లనమంత్రికిం ద్రిపుర
మాతరళాక్షికిఁ గాంతిరోహిణీ
వల్లభు లాత్మసంభవులు
వల్లభలింగనతిప్పనకమా
వల్లభమంత్రిశేఖరులు
వారవధూజనపుష్పభల్లులు
త్ఫుల్లయశోవిభాసితులు
పుణ్యులు సింగనవైరవేంద్రులుఁన్.

వ. అందు,

సీ. తారకామందారతారాచలంబుల
తో రాయునెవ్వానిచారుకీర్తి
భావసంభవభద్రదేవేంద్రసూనుల
మఱపించునెవ్వానిమహితమూర్తి.
జీమూతవాహన శిబి సూర్యతనయుల
ధట్టించు నెవ్వాని దానశక్తి
భార్గవగార్గ్యగీష్పతిమతిప్రౌఢిమ
నిరసించునెవ్వాని నిశితబుద్ధి

యతఁడు రిపురాజరాజ్యసప్తాంగహరణ
కరణపరిణతయుక్తిప్రకాశమానుఁ
డతులితాచారవిజితగంగాత్మజుండు
మర్త్యమాత్రుండె వల్లభామాత్యవరుఁడు.

సీ. వాచాలసురధునీ వీచికాగంభీర
వాచావిలాసుఁడు వైచమంత్రి
పల్లవోష్ఠీమానసోల్లాసకృతిపుష్ప
భల్లావతారుండు మల్లవిభుఁడు
పన్నగాలంకారపన్నీరజధ్యాన
సన్నతాత్ముఁడు పోచన్నశౌరి
ప్రత్యగ్రసహజసాహిత్యవిద్యాకళా
న్వత్యుండు తిప్పనామాత్యఘనుఁడు.
నందనులు చంద్ర మందార కుంద కుముద
గంధకీ గంధసార సౌగంధ్యబంధు
బంధురోదారకీర్తి సౌభాగ్యనిధికి
మల్లికార్జున * మంత్రికి వల్లభునకు.

మ. కనకాద్రిప్రతిమానధైర్యనిధి లిం
గమాంబాపమంత్రీంద్రుఁడో

---

* నుసుతునను' అని యుండవచ్చును.

ననతారాతినృపాలమంత్రిజనతా
హంకారతారాహిమా
ర్కానితో రూపరతీంద్రుతో హరిహర
క్షోణీంద్రసామ్రాజ్యవ
ర్ధనుతో సాటి సమాన మీడు గలరా
రాజన్యసైన్యాధిపుల్.

గీ. తిప్పమంత్రి జగదుదీర్ణవితీర్ణుఁ డు
ద్వాహమయ్యె నధికవైభవమున
హరితగోత్రజలధిహరిణాంకుఁడగు తిప్ప
నార్యతనయఁ బెద్దమాంబ నెలమి.

స్ర. ఆమల్లామాత్యవర్యుం * డయుఁగనయనపూ
జానుసంధానసంధా
సామగ్రీపుండరీకేక్షణుఁడు వెలసె నై
శ్వర్యసంపత్సమృద్ధిన్
సీమాదంతావళాభ్యుచ్ఛ్రితకరటతట
క్షేత్రనిర్యన్మదాంభస్
స్తోమవ్యాలోలభృంగస్తుతవిమలతర
స్ఫూర్తిసత్కీర్తిలక్ష్మిన్.

---

* 'మాత్యపుత్రుండయుఁగ' అని యుండునేమో!

సీ. సత్యవ్రతాచారసత్కీర్తిగరిమలఁ
జంద్రుతోడను హరిశ్చంద్రుతోడ
నభిమానవిస్ఫూర్తి నైశ్వర్యమహిమల
రారాజుతోడ రైరాజుతోడ
సౌభాగ్యవైభవజ్ఞానసంపన్నత
మారుతోడ సనత్కుమారుతోడ
లాలిత్యనిరుపమశ్లాఘావిభూతుల
భద్రుతోడను రామభద్రుతోడ
పాటియనదగు ధారుణీపాలసభల
వీరహరిహరరాయపృథ్వీకళత్ర
రత్నభండారసాధికారప్రగల్భు
మల్లికార్జునుత్రిపురారి మంత్రివరుని.

మ. కపటాచారవిరోధిరాజసచివ
గ్రావోగ్రసంభోళికిన్
నృపనీతివ్యవహారకార్యఘటనా
నిర్ధారణాశాలికిన్
దపనీయాచలరాజధైర్యనిధికిం
ధర్మైకసాధోధికిం
ద్రిపురారాతిమహాప్రధానునకు నే
రీ యుద్దు లిద్ధారుణిన్.

మ. అటవీసూకర మేల యేల ఫణి యే
లా కొండ లేలాది శా
తట వేదండము లేల కూటకమఠా
ధ్యక్షుండు సప్తాబ్ధిసం
ఘటనాలంకృతమధ్యమైన నిఖిల
క్ష్మాచక్రవాళంబు నె
క్కటి దాల్పం దిపురారివల్లభుభుజా
కాండద్వయం బుండఁగన్.

ఉ. గంధవతీప్రతీరపుర
ఘస్మరపాకబిసప్రసూనపు
ష్పంధయచక్రవర్తి శ్రుత
పర్వతదుర్గమహాప్రధానరా
డ్గంధగజంబు తిప్పన య
ఖండిత ధీనిధి కాంచెఁ బుత్త్రులన్
బాంధవకల్పవృక్షముల
బైచన* మల్లనతిప్పమంత్రులన్.

వ. అందు,

కృతికర్త ప్రశంస

సీ. మూఁడు గ్రామ గ్రాసము లతోడఁ గూడంగ
మోపూరు పాలించె ముల్కినాట

* 'వల్లభ' అని యుండవలెను.

కృతికర్తృప్రశంస

నాశ్వలాయనశాఖయందు ఋగ్వేదంబు
కరతలామలకంబుగాఁ బఠించెఁ
బ్రత్యక్ష మొనరించి భైరవస్వామిచే
సిద్ధసారస్వతశ్రీ వరించెఁ
గామకాయనసవిశ్వామిత్రగోత్రంబు
వంశగోత్రంబుగా వార్తకెక్కె
నెవ్వఁడా త్రిపురాంతకాధీశ్వరునకు
రాయ నవరత్న భండార రక్షకునకుఁ
బ్రియతనూజుండు చందమాంబికకు సుతుఁడు
మనుజమాత్రుండె వల్లభామాత్యవరుఁడు.

క. అహరవధిసమయనృత్య
స్త్రుహినాంశుధరప్రచారధూతాభ్రధునీ
లహరీభ్రమఘుమఘుమముల
వహిఁ దిప్పయవల్లభన్న వాగ్వైభవముల్.

క. హాటకగర్భవధూటీ
వీటీకర్పూరశకలవిస్ఫురదసౌర
భ్యాటోపచాటుకవితా
పాటవ మరుదవని వల్లభన్నకు నమరున్.

క. హల్లీసకనటనోద్భట
వల్లవ హరికృష్ణ కంఠ వనమాల్య మిళ

ద్గల్లత్ సుసుభులు తిప్పయ
వల్లభరాజప్రధానవాగ్వైభవముల్. 2

క. అమృతరసమథనసంభవ
ఘుమఘుమితపయఃపయోధికోలాహలముం
భ్రమియించుఁ దిప్పసచివో
త్తమువల్లభవిభునిచాటుధారాఘనతల్.

క. భిల్లావతారమధుభి
ద్భల్లభుజాస్ఫాల్యమానపటుచాపజ్యా
వల్లీమతల్లి చెల్లెలు
వల్లభరాయప్రధానవాగ్వైభవముల్.

క. నెల్లూరిలోఁ ముకొలువ
హల్లకములకమ్మఁదావి నపలాపించుం
సల్లలితలీలఁ దిప్పయ
వల్లభరాయప్రధానవాగ్డంబరముల్.

క. ఉపమించెద ధారాధర
తపనజ రైరాజ రాజ ధారానగరా
ధిప ధారాధరవాహులఁ
ద్రిపురాంతకవల్లభుని వితీర్ణిప్రౌఢిం.

క. సరివత్తు రేవి నిర్జర
పరివృఢమణి ధనద జలద బలి ఖచర నిశా

కర సురతరు సురధేనువు
లగుదైవ త్రిపురారివల్లభామాత్యునకున్.

శా. సారాచారమునన్ వివేకసరణిన్
సౌభాగ్యభాగ్యంబులన్
ధౌరంధర్యమునం బ్రతాపగరిమన్
దానంబునన్ సజ్జనా
ధారుం దిప్పనమంత్రివల్లభునమా
త్యగ్రామణిం బోల్పగా
వేరీ మంత్రులు సింధువేష్టితమహో
ర్వీచక్రవాళంబునన్.

సీ. మందారదామకమనీయఘమ్మిళ్లతాల్మిచే
వెడదకన్నుల చిన్ని వడువు చేత
డమరుఖట్వాంగదండకపాలపాణిచే
ధూర్తబాలకచక్రవర్తిచేతఁ
గుక్కురపరివారకోటిసేవితునిచే
వెలఁదికోఁటల మోము వేల్పుచేత
(చరణముకొఱఁత)
విశ్వవిశ్వంబుపాలించువిభునిచేతఁ
పార్వతీదేవిగారాపుఁబట్టిచేత
నీప్సితము గాంచుఁ దిప్పమంత్రీంద్రతనయుఁ

* డర్మవణి వల్లభామాత్యుఁ డహరహంబు.

ప్రేమాభిరామప్రశంస

వ. ఆ మంత్రిశేఖరుండు రావిపాటిత్రిపురాంతకదేవుం డను కవీశ్వరుం డొనరించిన ప్రేమాభిరామనాటకంబు ననుసరించి క్రీడాభిరామంబను రూపకంబు తెనుంగుబాస రచియించినవాఁడు.

గీ. ఆతఁ డెంతటివాఁడు ప్రేమాభిరామ
మనఁగ నెంతటియది దాని ననుసరించి
వీథి యనురూపకము మది వెఱపులేక
తిప్పవిభువల్లభుం డెట్లు తెనుఁగుఁజేసె.

వ. అని యానతిచ్చెద రేని.

ఉ. నన్నయభట్టతిక్కకవి
నాయకు లన్న హుళిక్కిభాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూడి యమ
రాధిపుఁ డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
నెన్నుదుటం గరాంజలులు
నింతురు జే యని రావిపాటితి
ప్పన్నయు నంతవాఁడ తగునా యిటు
దోసపుమాట లాడఁగన్.

---

* "డార్యమణి" అని యుండవచ్చును.

గీ. జననిసంస్కృతంబు సకలభాషలకును
దేశభాషలందుఁ దెనుఁగులెస్స
జగతిఁ దల్లికంటె సౌభాగ్యసంపద
మెచ్చుటాఁడుబిడ్డ మేలుగాదె.

వ. నేపథ్యమున.

కథాప్రస్తావన

చ. గతిరసికుండ! షట్చరణ!
గానకళాకమనీయ! యోమధు
వ్రత! వికచారవిందవన
వాటిక నేమిటికిం బరిత్యజిం
చితి వటవీప్రదేశమునఁ
జెట్టులుసేమలు నేమి గల్గినన్
బతి చెడి సంచరించెదవు
ప్రాఁబడిపోయెనె నీ వివేకమున్

గీ. చేర వచ్చివచ్చి దూరంబుగాఁ బోదు
డాయవత్తు దవ్వు పోయిపోయి
మాట లింకి నేల మాపాలిటికి
మాయలేడి వైతి ః

వ. ఆకర్ణించి సూత్రధా
శిలానగరంబునం జార్యవ

పునర్భుపునంచు బద్ధానురాగుండై కార్యాంతరవ్యాసం గంబునం దేశాంతరగతుండైన కౌసల్నాటి గోవిందమం చనశర్మ నుద్దేశించి యనుష్ఠుద్దియ పుత్తెంచినయసంబంధీ భూతప్రేమసంధుక్షణాగర్భంబైన మదనలేఖసందేశపద్ధతి యది పఠయించుచున్నవాఁడతనికట్టనుంగుఁ జెలికాఁడు టిట్టిభసెట్టి గావలయు నయ్యిరువురు నాబాల్యమిత్రంబులు వీరియోగక్షేమంబు లనుసంధించెదంగాకయని నిష్కా తుఁడయ్యె నిది ప్రస్తావన.

సీ. గన్నెరుపూఁజాయ కరమొప్ప నీర్కావి
మడుఁగుదోవతి పింజె విడిచి కట్టి
గొజ్జంగిపూనీరు గులికి మేదించిన
గంగమట్టి లలాటకమునఁ దీర్చి
వలచేత బంగారుజలపోసనములోడఁ
బ్రన్ననిపట్టుతోరము ధరించి
రిగొన్న వెలిపట్టుజన్నిదంబులలుంగ
యంటులు వాయంగ నటులవైచి
గావికోకయుఁ వ...దశిఖయుఁ
వులు చిన్నినగవు
గోవిందశర్మ
పరిమన్మథుండు.

క. కౌసల్యాటి శ్రేష్ఠుఁడు
మీసాలప్పయ్యగారి మేనల్లుఁడు ధా
త్రీసురతిలకుఁడు కుసుమశ
రాసనసముఁ డంధ్రనగరయాత్రోన్ముఖుఁడై.

వ. తూర్పుఁగనుంగొని టిట్టిభునింజూచి, వయస్య! సుప్రభాతంబు సుఖనిద్రయయ్యెనే? శీతంబుపద్రవంబు వాయదుగదా యీపుష్యమాఘంబులందు.

చలి

ఉ. ప్రక్కలు వంచివంచి ముని
పండ్లను బండ్లను రాచిరాచి యా
మ్ముక్కలఁ జేసి జేసి తల
యల్లనఁ గాళ్లకు నందియందిలో
చక్కకి నొక్కినొక్కి యిరు
చంబడఁ గుమ్మడిమూటగట్టి వీ
పెక్కు దువాళిచేసి చలి
యిక్కడనక్కడఁ బెట్టువేకువన్.

ఉ. కుమ్ములు హవ్యవాహములు
గుత్తపుసుగ్గడిలంపుఁ దోఁపు రెం
టమ్ములు దట్టుపున్గు మృగ
నాభియుఁ జాఁదును నోడె సద్దిరా

యమ్మక చెల్ల! యింక నవ
యౌవనదర్పనఖంపచంబులౌ
కొమ్మలచన్నులన్ సరకు
గో నటు లున్నవి వో తుషారముల్

శా. స్థూలద్విత్రిపటావకుంఠనముఁ గ
స్తూరీరజఃపాలికా
కాలాగుర్వనులేపనంబులను ను
ద్ఘాటించి ధాటీగతిన్
బ్రాలేయంబు దువాళిసేసిన భయ
భ్రాంతంబులై యూష్మముల్
వాలాయంబుగఁ బ్రాఁకె నంధ్రవనితా
వక్షోజశైలాగ్రముల్.

శా. స్థూలద్విత్రిపటావకుంఠనములున్
ధూపోపచారంబులుం
గాలాగుర్వనులేపనంబులు వధూ
గాఢోపగూహంబులుం
గేలీగర్భనికేతనంబులును గ
ల్గెంగాక లేకున్న నీ
ప్రాలేయాగమ మెవ్విధంబున భరిం
పన్ వచ్చురా టిట్టిభా!

వ. శీతోపద్రవంబు లేక సుఖనిద్ర యయ్యెనే యని
యడిగి వేకువ యగుచున్నయది గావున నిదియ
మనకుఁబ్రస్థానకాలం బని నిమిత్తం బనుసంధించి.

శకునములు

ఉ. చుక్క యొకింత నిక్కి బల
సూదనుదిక్కున రాయుచుండుటన్
జక్కఁగ వేగ దిప్పుడు ని
శాసమయం బిది ప్రస్ఫుటంబుగా
ఘుక్కని మాటిమాటికిని
గోటఁడువల్కెడు వామదిక్కునం
జొక్కటమై ఫలించు మన
శోభనకార్యము లెల్లఁ డిట్టిభా!

క. మాఁగిలి మాఁగిలి వృక్షము
పూఁగొమ్మనుండి పక్షము ప్రకాశింపన్
లేఁగొదమనెమలి పల్కెడుఁ
గేఁగోఁయని వైశ్య మనకు గెలుపగుఁ జుమ్మా.

గీ. కొనకొనం గోడి యేట్రింత కొంకనక్క
నమలి యీనాలుగిటిదర్శనంబు లెన్న
వీనివలతీరుఁ బలుకు నశ్వీజనులకుఁ
గొంగుబంగారమంత్రము శాకునికన...

కోడిపూఁత

వ. అనిన నాకర్ణించి టిట్టిభుండు.

ఉ. మంచన వింటివో వినవొ
మున్నుద్భుఁ డేకశిలాపురంబులోఁ
జంచలనేత్రలం బతుల
శయ్యలపై రతికేళి రాత్రి పో
రించి ప్రభాతకాలము ప
రిస్ఫుట మైనను ధర్మ దార వ
ర్తించుచున్నవాఁ డదె కు
టీగతకుక్కుటకంఠనాళముల్.

వ. అని యటపోయి ముందట.

గీ. శీతకాలంబు కడి మాడ సేయఁ గుడుచు
భాగ్యవంతుండు ఆపాడి పల్లెపట్లఁ
గొట్టమోరెంబు నిగు రావకూరతోడఁ
బిచ్చిలంబైన నేతితోఁ బెరుఁగుతోడ.

ఒక ముచ్చట

వ. టిట్టిభ ! తలంపునం బాటె నొక్కనాఁ డేనునుం
గామమంజరియును ప్రేమంబెలర్పఁ గలసిమెలసి
కూడిమాడి పొందిపొసఁగి యనఁగిపెనఁగి చొక్కి
తక్కియుండ దైవవశంబున గోత్రస్ఖలనంబు కార
— ంతారత్నం బలిగిన.

గీ. ఎట్టకేలకు నలుక రేయెల్లఁదీర్చి
యువిద యధరామృతము గ్రోలుచున్ననాకుఁ
బానవిఘ్నంబుగా మ్రోసెఁబాపజాతి
జాతిచండాల మైన వేసడవుఁగోడి.

వ. టిట్టిభ! యమ్మదనపట్టాభిషేక మత్తేభరాజగమన
నట్టనడుమ సుకృతకాలంబున వసంతసమయంబు
నంబాసి మల్లికాధవళాట్టహాస మహాకాళమూర్తి
యగు తపర్తుసమయంబులంఘించి లాంగలీకు
సుమ కేసరపరాగరేణువిసరపిశంగిత దశదిశా
హట్టంబగు వర్షాసమయం బెట్టకేలకుం గడపితిఁ
బ్రావృట్కాల ప్రవాసంబును మరణంబును రమణీ
రమణులకు నొక్కసమంబ యదియెట్టిదనిన.

మ. పటుఝంఝూపవనోత్థ్ర ణాలయములో
భద్రంబునం బట్టికం
కటిపై ముచ్చముడింగి నిర్భరవియో
గగ్లాని శోషించి యె
క్కటి నిద్రించుచు నున్నవాఁడ వని తత్
గర్జావచఃప్రౌఢిమన్
దటిదుద్ద్యోతము చూపు నట్టనడు రే
ధారాధరశ్రేణికిన్.

వ. అని మంచన మటియును బ్రాగ్దిశాంచలము వీక్షించి.

అరుణోదయము

గీ. దానవపుబువ్వు చాయతోఁ బ్రసరించు
చుదయమయ్యెడు నదె చూడు మొదలిసంజ
సొబగు వీడినఁ గట్టెజ్జ సోకినట్టి
కామమంజరి నెమ్మోము కాంతివోలె.

సూర్యోదయము

మ. అదె మాణిక్యపుబూర్ణకుంభము వయ
స్యా! కార్యసంసిద్ధికై
మొదలం దోఁచినయట్టి మంచిశకునం
బుం గా విచారింపరా
యుదయం బయ్యెడు భానుబింబము దిశా
వ్యోమావకాశంబులం
బదియార్వన్నెపసిండి తీగలగతిం
బ్రాఁకెం బ్రభాజాలముల్.

శా. ఓరుంగంటిపురంబు సౌధములపై
నొప్పారెడిం జూచితే
యీరెండల్ మణి హేమకుంభములతో
నేకాంతముల్ సేయుచుఁ

స్వారాజప్రమదాఘనస్తనభర
స్థానంబులం బాసి కా
శ్మీరక్షోదము ప్రాణవల్లభదృఢా
శ్లేషంబులన్ రాలెనా.

వ. అనుదిననియమవ్రతంబుగావున నిట క్రితంబ సంధ్యాగ్నిహోత్ర క్రియాకలాపంబులు నిర్వర్తింపం బడియె నీవు ముఖమజ్జనంబుసేసి యిష్టదేవతాభివందనంబు గావించితివిగదా గోధూళిలగ్నంబునం బురంబు ప్రవేశింపవలయు విశేషించి యుషఃకాలంబు సర్వప్రయోజనారంభంబులకుం బ్రశస్తంబు.

గీ. గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మనఃప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము.

వ. అని పరిక్రమించి వెలిపాళెంబు కట్టకడపటం గటకారు కుటీరవాటికం బ్రవేశించి.

మేదరవాడ

సీ. ఎకసక్కెముగ నాడు నేదైననొకమాట
పాడు నొయ్యన పాట పాటపాట

యలఁతియర్ధపుఁబిల్ల యలవోక వీక్షించుఁ
గొనగోరఁ బదనిచ్చి కురులు దీర్చు,
పయ్యెద దిగజార్చి పాలిండ్లు పచరించు
దస్సు వాఱఁగ నవ్వుఁదీగనవ్వు
ధవళతాళీపలాశ తాటంకములు త్రిప్పు
గలికిచూపులఁ జూపు గర్వరేఖ
కటకుటీద్వారవేణుకాకాష్ఠ పీఠ
మధ్యభాగనిషణ్ణయై మదము మిగిలి
వీటి పామరవిటుల తంగేటిజున్ను
కాముబరిగోల మేదరకరణవేశ్య.

క. పుటభేదనబహిరంగణ
కటకశ్రీ కారకూటకటకం బగుసీ
కటకారకులవధూటీ
కుటికాగారంబు గరడి కుసుమాస్త్రునకున్.

క. కీసినవెదురుసలాకల
నేసిన యిరుదల శిఖండినిడుమంచమునం
దోసరిలి కటకుటీరవి
లాసిని రమియించు మిండలసహస్రములన్.

చ. పల్లవతస్కరుం డొకఁడు
ప్రాక్సముపార్జితతారపంక్తితో

వల్లువ మొత్తికొంచుఁ బెడ
వాకిట వెళ్ళిన నాఁటనుండి పా
టిల్లిసశంక నీకటకు
టీరవిలాసిని యహ్హాహా! పఁకీ
పల్లవకోణముల్ బిగియఁ
బట్టి రమించును మిండగీలఁతోఁ.

వ. ఆచేడియం జూచి యట పోవంబోవ ముంగట.

చండాలాంగన

శా. గండాభోగముపజ్జ లేనగవు శృం
గారింపఁ గ్రేఁగన్నులన్
మొండై మించు మెఱుంగుఁజూపుగమి క్రొ
మ్ముత్తంచుల్ పిసాళింపఁగాఁ
జండాలాంగన వచ్చె నొక్కతె ఋతు
స్నానార్థమై యిత్తుకో
దండుం డేర్చినబాణమో యనఁగ సౌం
దర్యంబు నిండారఁగన్.

వ. అట్లు పోవం బోవ ముంగట.

కర్ణాటి

మ. కటిభారంబును జన్నుదోయిభరముఁన్
గల్పించె నాబ్రహ్మ పి

న్నట కోఁదీగకు మున్న యిష్ట విమలా
    ర్ణఃపూర్ణమై యున్నయీ
ఘటిభారం బోకఁ డెక్కుడయ్యె ననినన్
    గర్ణాటి క్రాల్గన్నులన్
బటితాళింపుచు నవ్వె నీలకబరీ
    భారంబు కంపింపఁగాన్.

వ. అనుచు గోవిందమంచనశర్మ నర్మసఖుండగు టిట్టిభుండును దాసనుహట్టమార్గంబునం జనునప్పుడు.

గీ. జిగురుటుండలు నించి డాచేతియందుఁ
బెద్దయేనుఁగుదంతంబు పెట్టఁబెట్టి
యింతులకుఁ బ్రీతిగా మైలసంతలోన
సునరభేత్తని ఘోషించె జోటి యో ర్తు.

వ. ఇది యేమి ఘోషించుచున్నయది కిరాటకుల రత్నంబ! నీవు తేటపడ నెఱింగి మాకు నెఱిఁగింపు మనుచు మంచనశర్మ యడిగిన.

చ. ముసిముసినవ్వుతో నతని
    మోముగనుంగొని వైశ్యుఁ డిట్లనున్
రసికకులావతంసుఁడవు
    బ్రాహ్మణ! యింతకుము న్నెఱుంగవే?

యసమశరాలయంబునను
హర్తినవెంద్రుకకస్వవోవఁగా
విసరుసమీరణం బయిన
వేడఁకమందిది గొందు రంగనల్.

సీ. కమఠావతారంబుఁ గైకొన్న దైత్యారి
కమనీయచరమభాగంబువోలె
నాదియుగంబునం దావిర్భవించిన
జననాథదేవునిశిరసువోలెఁ
గసటువోవఁగఁ దోమి కడిగి బోరగిలంగఁ
బెట్టినతామ్రంపుబిందెవోలెఁ
గంగమట్టియతోడ సాంగత్య మెడలిన
నునుపారు మునిమిట్టనుదురువోలెఁ
జిఱుతప్రాయంపునాఁటిసజ్జికపుఁజాయ
తొలుసమర్తయకాలంపువిలసనమునఁ
దరుణులకుఁబంచబాణమందిరము లమరు
సుసరభేత్తనఁనీమందు సోఁకినపుడు.

వ. ఇది నిర్యాసమయంబును సరభేదన సమర్థంబును
నగుటం జేసి సుసరభేత్తను నామంబు దీనికిం గలి
గెఁగామనిలయాఘాట రోమాటవీ సముత్పాటన
పరిపాటికై పాటలగంధుబు దీనిం బాటింతు

రనుచు నెఱింగించి యాటపోవంబోవ ముంగట వెలిపాళెంబు మధ్యప్రదేశంబున హాలికవాటి యందు నొక్కచక్కని జవరాలు కట్టిన తొగరుంగట్టుల యొల్లియయొట్టుగల నితంబభారంబున నమర్చి బాలార్కకిరణసంపర్కంబునఁ జాంపేయ కుసుమచ్ఛకచ్ఛాయాదాయాదంబులైన యవ యవంబులు మిసమిస మెఱవం గుక్కుటాసనం బునం గూర్చుండి.

పామరభామ

ఉ. కందుకకేళిసల్పెడుప్ర
కారమునం బురుషాయితక్రియా
తాండవరేఖచూపెడువి
ధంబునఁ బామరభామ లేఁతయూ
రెండప్రభాతవేళ రచి
యించె నితంబభరంబుఁ జన్నులున్
గుండలముల్ గురు ల్కదల
గోమయపిండము లింటిముంగిటన్.

వ. అప్పామరభామారత్నంబు నుద్దేశించి.

గీ. పొలపములు లేవు కరివంకబొమలయందుఁ
జిన్నినగవులు లేవు లేఁజెక్కులందుఁ
గలికితనములు లేవు క్రాల్గన్నులందుఁ
గాఁపుటిల్లాండ్ర కిట్టిమౌగ్ధ్యముల యొప్పు.

కర్ణాటాంగన

వ. అట చని వీథీవిటంకంబునఁ డిట్టిభుండువిటపే.
ప్రకాఘటిత కృకాటి కానికట(?) చేటికానుయ
యగు కర్ణాటాంగనం గనుంగొని.

కర్ణాటాంగిన

మ. కుసుమం బెట్టిచీరకొంగు వ్రాలయం
గ్రోవ్యాగుపాలిండ్లపైఁ
ద్రిసరంబుల్ పొలుపార వేణి యవటూ
ద్దేశంబుతో రాయ న
ష్పస మెవ్వాఁడో యొకండు రాత్రి సురత
ప్రోఢిం దనుం దేల్చినఁ
వసివాళ్ వాడుచు వచ్చుచున్నయది క
ర్ణాటాంగనం జూచితే.

గీ. వాహకుం డెక్కి విడిచిన్నవారువంపుఁ
గొదమయునుబోలి రతికేళిమదము డిగ్గి
యలసభావంబుతోడఁ గర్ణాటవేశ్య
వచ్చుచున్నది యదె విప్రవర్య కంటె.

ఉ. ఈమతి యింకనొక్కమతి
యింకొకమూ టిఁకనొక్కమాటు నా
నోములపంటగా యనుచు
నోడలఁబెట్టుచు(?) రే యొకండునా

ల్జాపులు దీనితోఁ గుసుమ
సాయకతంత్రము సల్పఁబోలు లేదా మృగశాబనేత్ర యఖి
లాంగములఁ వసివాళ్ళు వాడునే?

వ. అనిన మందస్మితంబుతో గోవిందమంచనశర్మ నర్మగర్భంబుగా దర్భాంకురాలంకృతంబులగు తనకరపంకజంబులం గర్ణపుటంబులు ముట్టుకొని పూతిమాషగోత్రంబును మంచననామధేయంబునుం జెప్పి నమస్కరించి యిట్లనియె.

శా. పంచారించిన నీ పయోధరము లా
స్ఫాలింతునో; లేఁతబా
మ్మంచుఁ గెంజిగురాకుమోవి ణిశిధా
త్వర్థం బనుష్ఠింతునో;
పంచాస్త్రోపనిషద్రహస్యపరమ
బ్రహ్మస్వరూపంబు నీ
కాంచీదామపదంబు ముట్టుదునో; యో
కర్ణాటతాటంకినీ!.

క. వ్రాలని నీ చన్నులతో
వ్రాలెడుజక్కవలు సరియె? వలలంబెట్టం

జాలెడు నీకన్నులతో
బాలకి సదృశములె? వలలఁబడుమత్స్యంబుల్

శా. చాటుప్రౌఢిఁ బిసాళి మాటెదవు కా
సల్నాటిబాఁపండవో
శాటీహాటకనిష్కముల్ వెలిగ
ఘాటం
ర్ణాటస్త్రీలుకట

డా ట

గీ. ఁ
/
స

ర

జాటుచేసిన నేమి చక్రవాకలఁబోలు
పాలిండ్ల మెఱుఁగులు బయలుపడియె
గ్గు నటియించి మా వేడ్కఁ జిన్నఁబుచ్చి
టు పిసాళించె దిం దేమిసిద్ధి
పట్టంబు గట్టి నన్ను
ాకరణకాంత.

ోవిందమంచనశర్మ
బోవఃఘుందట.

షాంగం బ్బాకలితాంతరావలయక్ష
త్యాభాగముద్రాలస
ద్భంగిప్పిష్ఠితకాష్ఠశంకుకము పాప
ద్వ్యాత మీాపన్నిదం
బంగీకారముసేయువారిమొలలం
బ్రాపించుఁ గాపీనముల్.

గీ. నీకు నా నీకు నా నంచు నెమకి నెమకి
ముగుద లగువారి భ్రమియించి మోసపుచ్చుఁ
బళ్యతోహరుఁ డత్యంతపాపబుద్ధి
పట్టణములోఁ దగుల్పరిపండెగాఁడు.

వ. అనుచు నట ముందట శతానందగేహినీకరరుహ
ప్రరోహశిఖర ముఖరవీణాక్వాణ పాణిందమం
బైన మధురస్వరంబున.

కరణకాంత

సీ. విజ్జోడు పడ నిడ్డ వెండ్రుకజందెంబు
వలిగుబ్బపాలిండ్లకెలఁకు లొరయఁ
గరమూలమున వెండిమొఖ్ఖవంకకడియంబు
మూఁడుపలాలలలింగముద్ర లొత్త
జంగాళముగఁ బింజె సవరించికట్టిన
మడుఁ గొంటిపొరను లోఁదొడలుమెఱయ

బలితంపువిచ్చుటాకులదుద్దుఁగమ్మలు
నిద్దంపుఁజెక్కులనీడఁ జూడ
నోరుఁగంటిపురంబులో 'నోర్రగంతఁ'
బెద్దయెలుఁగున నమ్మో సంపెంగనూనె
కోకిలము పంచమశ్రుతిఁ గొసరినట్లు
కనుమయవ్వాలి దేశంబు కరణకాంత.

గీ. పలికినప్పుడు తేనియ లొలికిపడెడు
జళుకుఁజూపులఁ గ్రొమ్మించు లులికిపడెడు
ములికినాటిది కాబోలుఁ జెలి కిరాట
కలికి చిలుకలకొలికి యీ తెలికెజోటి.

గానులకన్నె
ఉ. ఈనళినాక్షి దాఁ దిరుపు
బెద్దప్రతోదము మోపి రొప్పుచుఁ
గానుగపట్టెపైఁ దిరుగుఁ
గట్టెఁడి టిట్టిభ! మందరాద్రిమం
థానకమధ్యమానతిమి
ధామజలభ్రమిమండలం బధి
ష్ఠానముగా భ్రమించునల
సంపవ చేడియఁ బోలకుండునే.

ఉ. మీనవిలోచనంబులును
మీఁటిన ఖం గనుగుబ్బచన్ను లిం

పైనవచోమృతంబు సొగ
సైనమదాలసమందయానముం
గా నొనరించి దీని గణి
కామణిఁ జేయక నిర్దయాత్ముఁడై
గానులదానిఁ జేసిన వి
కారవిధిం దలమొత్తఁగాఁదగుఁ.

వ. అట యుత్తరంబునం గత్తెరనొత్తి పెక్కువన్నెల పొత్తుల బహువిధ వర్తనల హత్తించి యెత్తి కట్టిన పూగొత్తులు మత్తకోకిల కలహంస దాత్యూహ వ్యూహంబులుం గలిగిన మోహరివాడ యందు.

కుటిలపువాఁడు

చ. కొలుచును జేనవెట్టి కుచ
కుంభయుగం బెగడిగ్గఁ గన్నుఁగ్రే
వలఁ బరికించుఁ గమ్ముల
వైచును దృష్టులు మాటిమాటికిం
గలికితనంబునం దఱచు
గా నగు సాచికపల్లవుండు గం
చెల వెసఁ గుట్టియీఁడు వెల
చేడియకుఁ విషయాభిలాషియై.

వ. అనుచు నవ్వాడ గడచి యట యుత్తరంబు సను నప్పుడు ముందట నొక యింటిమఱుంగున మచ్చెకంటిం జూడగని.

ఈర్ష్యచేట

ఉ. సారెకు సారె కేమిటికిఁ
జంపెదు గోరఁటయెఱ్ఱలైన వా
లారు నఖాంకురంబుల వ
యస్యకచంబునఁ బాటపాట యీ
రీరిచి సీత్కృతుల్ చెవుల
కింపొనరింపఁ జకోరనేత్ర! నీ
చారుకుచద్వయంబు మముఁ
జంపెదుదోసము నీకుఁ జాలదే?

వ. అనుచు నయ్యింటిముందట;

పసుపునూఱుట

స్ర. పరిపాటీఖర్వఖర్జూపరతిసమయసం
భ్రాంతసంభోగభంగిన్
దరుణీరత్నంబు హేలాతరళగతి హరి
ద్రారజఃకర్దమంబుం
గురు లల్లాడంగ వీఁగుంగుచములు గదలం
గొంతుగూర్చుండి నూఱున్

గరవల్లీకాచభూపాకలమధురఝుణా
త్కారముల్ తోరముల్ గాఁక.

వ. అని యచ్చోటు వాసి బాహ్యకటకవీథీవిటం
కంబు లతిక్రమించి.

ఓరుఁగల్లు

సీ. సప్తపాతాళవిష్టపమహాప్రస్థాన
ఘంటాపథంబైన గనపపరిఖ
తారకామండలస్తబకావతంసమై
కనుచూపుగొనని ప్రాకారరేఖ
పుంజీభవించినభువనగోళముభంగి
సంకులాంగణమైన వంకదార
మెఱుఁగుటెక్కలతోడి మేరుశైలముఁబోలు
పెనుబైఁడితలుపులపెద్దగవని
చూచెఁ; జేరెఁ; బ్రవేశించెఁ; జొచ్చెఁ; బ్రీతి
సఖుఁడు దానును రథఘోటశకటకరటి
యూథసంబాధముల కొయ్య నోసరిలుచు
మందగతి నోరుఁగల్లు గోవిందశర్మ.

వ. ప్రవేశించి టిట్టిభనామధేయుండైన కోమటి
సెట్టిగారితో నాతఁ డిట్లనియె.

సీ. రాజమార్గంబు వారణఘటాఘోటక
శకటికాభటకోటిసంకులంబు
ధరణీస్థలీరజస్త్రిసరేణుబహుళంబు
గావున మన మందుఁ బోవవలదు
క్రంతత్రోవల నొండుగలకలంబులు లేవు
తలఁచుగా సుఖవినోదములు గలవు
మఱియు విశేషించి మన్మథకూటమా
వేశవాటిక మధ్యవీథిఁ దఱిసి
చిత్తమున కెక్కినట్టి లంజియలతోడ
సరససల్లాపసౌఖ్యంబు సలుపవచ్చు
నంత మధ్యాహ్నసమయమా నపుడుగాని
వేడుకై యుండ దక్కలవాడ సొరఁగ.

గీ. అనినఁ డిట్టిభుఁ డౌనంచు ననుచరింప
నాలువరిక్రిందిత్రోవగా నరిగి యరిగి
విప్రుఁ డీక్షించెఁ బలినాటివీరపురుష
పరమదైవతశివలింగభవననాటి.

పల్నాటివీరులకథ

మ. ద్రుతతాళంబున వీరగుంభితకథుం
ధుంధుంకిటాత్కారసం

గతి వాయింపుచు నాంతరాళికయతి
ప్రాసాభిరామంబుగా
యతిగూడం ద్విపదప్రబంధమున వీ
రానీకముం బాడె నో
క్కత ప్రత్యక్షరముం గుమారకులు ఫీ
ట్కారంబునం దూలఁగన్.

సీ. గర్జించి యరసి జంఘాకాండయుగళంబు
వీరసంబెటకోల వ్రేయు నొకఁడు
ఆలీఢపాదవిన్యాస మొప్పఁగ వ్రాలి
కుంతాభినయముఁ గైకొనునొకండు
బిగువుఁ గన్నుల నుబ్బుబెదరుఁజూపులతోడ
ఫీట్కార మొనరించుఁ బెలుచనొకఁడు
పటుభుజావష్టంభపరిపాటి ఘటియిల్ల
ధరణి యాస్ఫోటించి దాఁటునొకఁడు
ఉద్దిప్రకటింప నొక్కరుం డోలవాఁడు
బయలు గుఱ్ఱంబు భంజళ్లఁ బఱపు నొకఁడు
కొడుము దాటింపుచును బెద్దగోలువులోనఁ
బడఁతి పల్నాటివీరులఁ బాడునపుడు.

గీ. కులముదైవతంబు గురిజాలగంగాంబ,
కలనిపోతులయ్య చెలిమికాఁడు,

పిఱికికిఁ గండ లేని యఱువది మేఁ గురు
పల్లెనాటివీర బాంధవులకు.

గీ. ఆరువల్లినాయి * నారిదుర్మంత్రంబు
కోడిపోరు, చాపకూటికుడుపు,
ప్రథమకారణములు పల్నాటియేకాఁగ
వీరపురుషసంప్రహారమునకు.

ఉ. పచ్చనిపిండిగందమును,
బాలముసేసయు, నెట్టపూవులన్
గ్రుచ్చినకంఠమాల్యములు,
గొప్పఁగనల్లినవేణిబంధముల్,
కుచ్చులవీరసంబెటయుఁ,
గ్రొత్తమణుంగుకాసెపుట్టముల్,
అచ్చలకెక్కినట్టి రవ
ణంబులు వీరకుమారకోటికిన్.

క. నల్లంగొండయు, నాగరి
కల్లును, ధరణీస్థలిం బ్రగల్భస్థలముల్
పల్లేరు నాగులేరును,
బల్లెత్మాకాంత యెల్లప్రారంభంబుల్.

---

* యురాలి అని యుండవచ్చును.

సీ. ఇచ్చోట భుజియించి రేకకార్యస్థులై
సామంతనృపతులు చాపకూడు
ఇచ్చోటఁ జింతించె నిచ్చ నుపాయంబు
నళినాక్షి యార్వెల్లినాయురాలు
నిజ మనుశుద్ధికై నిప్పులయేటిలో
నోలాడె నిచ్చోట బీలసాని
ఇచ్చోటఁ బోరిరి యిలపణంబుగ నొల్ల
సవతితల్లులబిడ్డ లవనిపతులు
ధీరులగువార లేవురు వీరపురుషు
లై మనోద్ధతి నిచ్చోట నాజిఁబడిరి
యనుచుఁ జెప్పుదు రైతిహ్య మచటనచట
జనపపెద్దలు పల్లెదేశములయందు.

ఉ. చిత్తముగూర్చి మాచెరల
చెన్నుఁడు శ్రీగిరిలింగముం గృపా
యత్తతఁజూడ *ముల్కివిష
యంబున కామహిమంబు చెల్లెఁగా
కుత్తరలోన మింట జల
ముట్టినమాత్రన నాపటాలలో

* 'బల్లె' అని యుండునేమో?

విత్తినయూవనాళ మభి
వృద్ధి ఫలించుటయెట్లు చెప్పుమా?

మ. మగసింగంబులు సంగరాంగణములన్
మత్తిల్లి రున్మత్తులై
జగదేకస్తుతు లంచు నేమిటికి సం
శ్లాఘింప! నాభూమిలోఁ
జిగురుంబోఁడులఁ గాఁపుగుబ్బెతల న
క్షీణప్రభావంబునన్
మగసింగంబులఁగా నెఱుంగుదురు పుం
భావప్రసంగంబులన్.

గీ. కోలదాపునఁ ద్రిక్కటిఁ గూడియున్న
గచ్చుసేసినచిత్రంపుగద్దెపలక
వ్రాసినా రదె చూడరా వైశ్యరాజ!
శీల బ్రహ్మాదివీరనాసీరచరిత!

వ. ఈ వీరపురుషులు మనకుం గార్యసిద్ధిసేయుదురు గాక పదపద మనుచుం గతిపయపదంబు లరిగి నింబపల్లవ నికురుంబ సందానిత వందనమాలికాలంకృత ద్వారం బగు నేకవీరాగార గోష్ఠంబు గనుంగొని.

ఏకవీర

సీ. వందనం బిందిరావరు కన్నతల్లికి,
దండంబు ఫణిరాజమండనకును,
నంజలి సోమసూర్యానలనేత్రకు,
నభివందనము జగదంబికకును,
మొగుపుఁజేతులు దేవమునిసిద్ధసేవ్యకు,
జమదగ్ని గారాపుసతికి శరణు,
జోహారు రమణీయశోభనాకారకు,
నమితంబు గిరిరాజనందనకును,
నిత్యకల్యాణి, కలికులనీలవేణి,
కాదిశక్తికి, వేదవేదాంతసార,
కేకవీరకుఁ, బూర్ణరాకేందుముఖికి,
నఖిలజననికి, సాష్టాంగ మనుదినంబు.

సీ. పద్మలోచన భృగుబ్రహ్మసంయమివంశ
పరిపాటి కభినవాభరణ మయ్యె
రమణి త్రేతాద్వాపరములసంధ్యావేళ
మగనితోఁ బెక్కేండ్లు మనువు మనియె
నెలఁత కానకకన్న నెయ్యంపుఁగొడుకుచేఁ
జంపించె ముయ్యేడుసారె నరుల
తరుణి హైహయరాజదంతాస్థిపటలంబు
గవడపేరుగఁ జేసి కట్టెనబుత

మండపాకను, పెనుఁబాక, మాహురమున,
నాగవరమున, పోలాస, నని చె నింతి
యోరుఁగంట వసించె నీలోత్పలాక్షి
కాకతమ్మకు సైదోడ యేకవీర.

సీ. అలిగి యెంతటిరాజు నాండ్ర నైనను బట్టి
పుట్టుఁబాపలఁ జేయురట్టుకత్తె
ఘనుఁడైన జమదగ్నిమునినాథుకూరిమి
వెలయించుపెనుఁబాక వేడ్కకత్తె
సుక్షత్రియకులంబు నిక్షత్రముగఁ జేయు
కొడుకుఁ గాంచినయట్టి కోపకత్తె
బవనీలజవనికపాటల నిల్లాండ్ర
రమణఁ ద్రుళ్లాడించు రంతుకత్తె
యోలిమి గదుళ్లవాఁగులో నోలలాడు
కలికిపల్లికదేబెలఁ గన్నతల్లి
వాసికెక్కినయట్టిపోలాసయిల్లు
చక్కమెప్పులమాహుర మ్మక్కనాచి.

బవనీఁడు

సీ. కక్షనిక్షిప్తవికస్వరస్వరవిలా
సశ్రీనివాసంబు జవని కందుఁ

గట్టినతంత్రికిఁ గంఠశ్రుతికిఁ గూడఁ
జొక్కంబుగా నారి సొబగు మీఱ
నాలాపములశుద్ధసాళవ సంకీర్ణ
వివిధరాగంబులచవులుచూపి
డమడమధ్వనులఁ బోటూరించి యెడనెడఁ
గర్తరమార్గంబు బిత్తరిల్ల
వాద్యవైఖరిఁ గడునెఱవాది యనగ
నేకవీరామహాదేవియెదుట నిల్చి
పరశురామునికథ లెల్లఁ బ్రౌఢిఁ బాడెఁ
జారుతరకీర్తి బవనీలచక్రవర్తి.

మా లె త

మ. అలరుంబోఁడి జనంగమప్రమద మ
ద్ధ్యానద్ధఘంటాధ్వనుల్
చెలఁగంబాడె సమస్తలోకజననిన్
శ్రీయేకవీరాంబికన్
వలరా జొక్కకమూర్ఛనాస్వరమునన్
బ్రాణంబు గల్పింపఁగాఁ
గలకంఠీకలకంఠకోమలకుహూ
కారంబు తోరంబుగన్.

మ. అకలంకస్థితిఁ గోరి కొల్చెదరు బ్ర
హ్మానందభావంబునన్

సకలానందమయైకమాత యగుచుᴇ
సంతోషచిత్తంబునᴇ
తకదుందుమ్ములు తాళముల్ జవనికల్
తందాన లమ్మయ్యకుᴇ
ఏకవీరమ్మకు మాహురమ్మకును బో
హ్రీంకారమధ్యాత్మకుᴇ.

శా. ఆలోకింపక మ్రొక్కరాదు నిజభ
క్త్యావేశసంపత్తిమై;
నాలోకించినఁ జిత్త మెట్లగునో కా
మావేశసంయుక్తిమై;
నేలా గోయి కిరాట! మానుదమొ; సం
వీక్షింతమో; చెప్పుమా!
వ్రీళాశూన్యకటీరమండలము దే
వీ శంభళీవ్రాతముᴇ

కాఁ పుట్టాలు

సీ. చటివోని గడితంపుఁ జిఱుతచౌకంబుల
తొగరుఁబుట్టము కచ్చఁదోడివి కట్టి
యొాలగందపుబొట్టు నుపరిభాగంబుపై
సిందూరతిలకంబుఁ బొందుపఱచి

పసరుదారెడునింబపల్లవంబులదండ
గుబ్బచన్నులమీఁదఁ గుదురుకొల్పి
క్రొత్తదోమినదంతకోరకంబులయందుఁ
దాంబూలరాగంబుతళుకుగూర్చి
సకలసంధ్యంగములకుఁ దేజంబు గలుగ,
మధుమదారంభ మఱఁకువ మరలఁద్రోవఁ,
దేఁకువయు నారజంబునుఁ దేటపడఁగఁ
బురమునకు వచ్చె, నొకకాఁపుఁబూవుబోఁడి.

వ. అయ్యవసరంబున నేకవీరాంబకుం బ్రణమిల్లి
యట చనునప్పుడు.

జక్కులపురంధ్రి

సీ. కోణాగ్రసంఘర్షఘుమఘుమధ్వని తార
కంఠస్వరంబుతో గారవింప
మసిబొట్టుబోనాన నసలుకొల్పినకన్ను
కొడుపుచేఁ దాటించు నెడపదడప
శ్రుతికి నుత్కర్షంబుః జూపంగవలయుచోఁ
జెవిత్రాడు బిగియించుజీవగట్టు
గిల్కుగిల్కునమ్రోయు కింకిణీగుచ్ఛంబు
తాళమానంబుతో మేళవింప

రాగముననుండి లంఘించు రాగమునకు
నురుమ యూరుద్వయంబుపై నొత్తిగిల్లి
కామవల్లీమహాలక్ష్మి కైటభారి
వలపు వాడుచు వచ్చె జక్కులపురంధ్రి.

అక్కలు

సీ. ముద్రికామాణిక్యములదీప్తి కెంగేలి
పించెంబుఁగుంచెతో బిత్తరింప
నుపవాసమునఁ దగ్గియును సన్ననగు కౌను
చనుదోయిభరమున జలదరింపఁ
దోకచుక్కలఁబోలు తోరంపుఁదెలికన్ను
బ్రాఁసశాలా లానైళమున సిగ్గు నతకరింపఁ
నిద్దంపువెలిపట్టునెఱిక దూలినయప్డు
తొడలమించులు వెలిఁ దొంగలింప
నురుమచప్పళ్లకును బిల్లదురులమ్రోఁత
కంతకంతకుఁ బేరుబ్బు నావహింప
నాడెఁ బీఁటలపై నోలిఁ గూడియున్న
యక్కలేడ్వురలో నొక్కయలరుబోఁడి.

చ. హరహర యింత యొప్పనె మ
హారభటిక్ జగఝంకృతస్వన

న్మురళీవిమిశ్రితాంకరవ
మూర్ఛలఁ జిత్తము లుబ్బి యక్కలే
ద్యోరు నదె యాడఁజొచ్చిరి క
దుం గడు వేడ్కసమున్నమత్సయో
ధరయుగభారభీరుతమ
తన్వవలగ్నము లైన నృత్యముల్.

వ. ఇదె యీయింటి యజమానుండు సంతానకాం
క్షియై ప్రతిబంధ నోదనార్థంబు యక్షకన్యలం
బరితోషారాధనంబు సేయుచున్నవాఁడు గావలయు
మాణిభద్రకులోద్వాహులైన దేవతలు కామవల్లి
శ్రీమహాలక్ష్మితోఁగూడి యపేక్షితకార్యంబు మ
నకు నవ్యాక్షేపంబునం జేయుదురుగాక యనుచు
విశ్వాసంబుతో నమస్కారంబు సేసి కాసల్నాటి
గోవిందమంచనశర్మ నర్మసఖుండు దాను నటచని
ముందట.

గీ. మంద్రమధ్యతార మానత్రయాభిన్న
మహిషశృంగనాద లహరిఁ గూడి
డమరు డిండిమంబు డమడమధ్వని మ్రోసె
నద్భుతం బదేమి యార్భటంబు.

మైలారభటులు

వ. అని టిట్టిభుం డడిగిన;

సీ. ఉవఉవ మందు నెట్టనిచంద్రమల్లెల
చోద్యంపు గుండాలు చొచ్చువారు
కరవాఁడియలుఁగుల గనపపాఁతర్లలో
నుట్టిచేరులు గోసి యుఱుకు వారు
గాలంపుఁగొంకిఁ గంకాళచర్మము గ్రుచ్చి
యుండువీథి నుయ్యేల లూఁగువారు
కటి కయోనాళంబు గండగత్తెరవట్టి
మిసిమింతులును గాక ద్రింగువారు
సందులను నారసంబులు సలుపువారు
యెడమకుడిచేత నారతు లిచ్చు వారు
సాహసముమూర్తి గైకొన్నసరణివారు
ధీరహృదయులు మైలారవీరభటులు.

గీ. వీరు మైలారదేవర వీరభటులు
గొండ్లి యాడించుచున్నారు గొరగపడుచు
నాడుచున్నది చూడు మూర్ధాభినయము
తాను నెట్టికసీలంతగాని లేదు.

చ. వెనుకకు మొగ్గవ్రాలి కడు
విన్నను వొప్పఁగఁ దొట్టినీళ్ళలో

మునింగి తదంతరస్థమగు
ముంగర ముక్కున గ్రుచ్చికొంచు తే
చెను రసనాగ్రవాళమున
శీఘ్రము గ్రుచ్చెను నల్లపూస పే
రనుపమలీల నిప్పుడు చు
పాయము లిట్టివి యెట్టు నేర్చెనో?

సీ. శనివారసిద్ధి సజ్జనపారిజాతంబు
వరదాత యాదిత్యవారభోగి
మాడచీరమణుంగు మాయావినోదుండు
మాళవీప్రియభర్త మహితయశుండు
పల్లెమ్మనాయకుం డెల్లవేల్పులరాజు
గనపవేటలవేడ్క కాంద్రభర్త
క్షేత్రశాలస్వామి కరుణాపయోరాశి
పుణ్యకీర్తనుం డైనప్రోలియయ్య
మంచు కుంచాలం గొలువంగ మాయలెల్లం
బట్టికట్టంగ నేర్చినబాసవెల్లి
భైరవునితోడిజోడు మైలారదేవుం
డోరుంగంటినివాసి మే లొసంగుంగాత.

మ. అదిగో! యెత్తినవారు పట్టణము మ
ధ్యశ్రోణి సింహధ్వజం

బదిగో! కట్టినవారు నింబదళమా
ల్యాంతోరణ వ్రాతముల్
విదితం బయ్యె మహోత్సవంబు నెఱయన్
వీక్షీవిటంకంబులం
దదిగో! నిల్పినవారు పూర్ణకలశం
బాబాలవృద్ధాంగనల్.

మ. అకలంకస్థితి శీధుపానరుచులై
యాసాను లుప్పొంగి యో
యకరో యమ్మకరో యమక్కరో యదీ
యట్టట్టకో యంచుఁ బా
యక తప్పెట్లునుఁ దల్లెతాళములు నిం
పైసొంపు రంజిల్లఁగాఁ
జకజుంజుం జకజుంజు జుమ్ము మనుచున్
సాగుం గదున్ వాద్యముల్.

వ. అటచని ముందట.

నగరావలోకనము

సీ. అదె, భైరవస్థాన మటమీఁద నల్లదె,
చముడేశ్వరీమహాశక్తినగరు
వీరభద్రేశ్వరాగారమంటప మదె,
యదె, బౌద్ధదేవువిహారభూమి

అదె, ముద్దరా ల్మ్రసానమ్మ్రనివాసంబు
నల్లదె, కొమరుసామయ్య నగరు
అదె, పాండవులగుడి యటదక్షిణంబునఁ
గర్తారుఁ డుండు తుర్కలమసీదు
కొంతదవ్వుల నదె, మహాగోపురముల
పైఁడికుండలు రవిదీప్తిఁ బ్రజ్వలించి
కానవచ్చెను మేరుశృంగములఁబోలెఁ
గేశవశ్రీస్వయంభూ నికేతనములు.

వ. అనుచు నట చని ముందట నొక్క భైరవాల
యంబుఁ బొడగని నమస్కరించి కాసల్నాటి
మంచనశర్మ యిట్లనియె.

భైరవుఁడు

మ. అమితోత్సాహములోడ నీవు పటుబా
హాథక్కనొక్కొక్క మా
టు మనఃకంపము నొంచఁ జేయఁ దొలఁకా
దుర్గ వార్ధి వేల్లాలుర
త్కమఠంబై, వలమానమీనము, యు
ద్యన్నక్రమై, యుత్తర
త్తిమివై, యుల్లలదంబుమగ్నధులివై,
ధీరా మహాభైరవా!.

వ. అనియూర్ధ్వం బవలోకించి యిప్పుడు మధ్యా
హ్నకాలం బగుచున్నయది.

మధ్యాహ్నము

శా. ప్రాలేయ దిక్కుల భానుభావ్యతికర
ప్రక్రీడదర్కోపల
జ్వాలాజాల జటాలజాంగలతటీ
వాచాలకోయష్టులై
రోలంబంబులు మూతిముట్ట వెఱచెన్
గ్రావ్వేఁడి బీరెండలన్
జాలంగ్రాఁగి కరంబు వేఁడి యగు కా
సారాబ్జమైరేయముల్.

వ. అనియనంతరం బాకాశంబునం జెవివెట్టి శ్రుతినభి
నయించి గోవిందుండు.

గడియారము

మ. ఉడువీథిన్ శిఖరావలంబియగు నం
ధ్రోర్వీశుమోసాలపై
గడియారంబున, మ్రోసె రెండెనిముదుల్
ఘంటాఘణాత్కారముల్
సడలెన్ భానుఁడు పశ్చిమంబునకు వై
శ్యా! పూటకూటింటికిన్

గుడువంబోదమె లెక్కయిచ్చి?కడు నాఁ
కొన్నార మిప్పట్టునన్.

వ. విచారించిన నదియును మనకు విశ్రమస్థానంబు.

పూటకూటియిల్లు

గీ. సంధివిగ్రహయానాదిసంఘటనల
బంధకీజారులకు రాయబారి యగుచు
పట్టణంబున నిత్యంబు పగలు రేయి
పూఁటకూటింట వర్తించుఁ బుష్పశరుఁడు.

వ. అనుచుఁ గొంత దవ్వరిగినం దమకు నెదురుగా నేతెంచు నొక్క బ్రాహ్మణుం గనుంగొని.

ఉ. వీఁడిదె తెల్లనాకులను
వీడెముసేయుచు వీధి వచ్చుచు
న్నాఁడు మదించి తిండి తిని
నాఁడు చుమీ యిటమీఁద నేడకో
తేఁడఁగఁబోయెడిం గరణ
దేశప్రజాణఁడుగాఁగఁబోలు నీ
బాఁడు; పణోపహారపరి
పాటియెఱుంగగవచ్చు వీనిచేఁ.

వ. ఇఁతడు వెడలివచ్చునవ్వాడయె పూఁటవంటకంబువెట్టు బాడబులవాడ గావలయు నది యెట్లంటేని.

ఉ. ఘ్రాణపుటీకుటీరములఁ
గాపుర ముండఁదొడంగె నిష్పే పా
షాణఘరట్టఘట్టనవ
శంబునఁ బుట్టిన సత్తుగంధము
క్షీణకఠోరసౌరభవి
జృంభణదిక్కులఁ జల్లఁజొచ్చె సా
మ్రాణిపదార్థజాలములు
బ్రాహ్మణకాంతలు తాలఁ బోయఁగన్.

గీ. మాఁక వేగంబుతోఁ గ్రొత్తమలఁకవాళ్ల
కిఱ్ఱుచెప్పులు మొరయ నంకించి నడుచు
కరణ బ్రాహ్మణవిటముఖ్యుఁ గదియవచ్చి
పూతిమాషాన్వయుండగు భూసురుండు.

వ. పూఁటవంటకంబుల వృత్తాంతం బడిగిన నతండు.

క. ఆహారవిహారములకొ
యాహారంబునకునో విహారంబునకో
బేహారము మీకీసం
దేహారంభంబు మాకుఁ దెలియఁగ వలయున్.

వ. ఆహారంబున కంటేని.

ఉ. కప్పురభోగివంటకము
కమ్మనిగోధుమపిండివంటయున్

గుప్పెడుపంచదారయును
 గ్రొత్తగఁగాఁచిన యాలనేఁ పెస
ర్పప్పును గొమ్మునల్లనఁటి
 పండ్లును నాలుగు నైదు నంజులున్
లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుగు
 లక్ష్మణవజ్ఝలయింట రూకకున్.

వ. విహారంబున కంటేని దద్గృహంబున.

క. అఱుగాను గుబ్బచన్నులు
మెఱుగుంగన్నులును గలుగు మెచ్చుల నవలా
కఱుబోడ ముండరత్నముఁ
బ్రహ్మోవఁగ విడిచినట్టి బ్రహ్మకు జేజే.

శా. పూవుంబోఁడులు లేరె విప్రవిధవల్
 భూమండలిన్ దానిరే
ఖా నైదగ్ధ్యవిలాసవిభ్రమకళా
 గర్వంబు లట్లుండనీ
యావిశ్వస్త యుపస్థచాయ నవల
 త్యాశీశ్వరఫాలస్థలీ
సౌవర్ణస్థిరపట్టబంధసుషమా
 సౌభాగ్యలక్ష్మిన్ గనన్.

ఉ. కోయిల పంచమస్వరము
 క్రోల్చినభంగిని విద్దికూచి రా

మాయణ మాఱుకాండములు
నచ్యుతజాగర వేళఁ బాడె నా
రాయవిఠంతురత్న మను
రాగముతోడ "నమశ్శివాయ శాం
తాయ సమస్తదోషహర
ణాయ" సమానమె దాని కెవ్వరుల్?.

ఉ. సంకృతిపూతిమాపకుల
సాగర శారదపూర్ణిమాకురం
గాంకుఁడు మంచి లక్ష్మణుగృ
హంబున నెచ్చెలికాఁడుఁ దానునుం
జంకలబంటిగా మెసవి
చక్కని వేడుకకత్తెఁ జూచి తా
రింకొకమారు వత్తమని
యేఁగిరి కార్యభరంబు పెంపునన్.

వ. అటఁబోవంబోవ ముందట.

గేదఁగిపూవు

సీ. పాంథసీమంతినీ ప్రాణమత్స్యములకు
గాలాములగు కంటకముల తోడ
గరుడపచ్చలచాయఁ బరిహసింపఁగఁజాలు
దళమైన బాహ్యపత్రముల తోడ

జీర్ణకీకసకణశ్రేణిఁ జిడ్డులుచేసి
యవియఁదోఁమినయట్టియన్నులతోడఁ
బదియూఱువన్నియ బంగారు సరివచ్చు
సంవర్తికాపలాశములతోడ
శివునిచిచ్చుఱకంట వెచ్చిన యనంగు
బూది కెనయైనకమ్మఁబుప్పొళ్ల తోడ
దావిఘనమైన కమ్మగేదంగిపూవు
భూసురునకిచ్చెఁ డగ నొక్కపుష్పలావి.

వ. ఇచ్చినం జూచి.

ఉ. క్రొన్నెలరేఖతోడఁ గడఁ
గూడి సుఖింపఁగ భాగ్యమబ్బమిన్
ఖిన్నతనొందుఁగాని నవ
కేతకి శూలి వివేకహీనుఁడై
తన్నుఁ దిరస్కరించుటకు
దైన్యమునొంద దచే వివేకసం
పన్నిధి దానిపాలి పెరు
మాళ్ళొకఁ డెక్కడనైన లేఁడొకో?

గీ. అందుకొని పుష్పలావికిఁ ద్యాగమిచ్చి
బ్రాహ్మణుల కందు నొక్కొక్కపత్ర మొసఁగి
జాణవిప్రుండు సిగఁదాల్చెఁ జందమామ
కొండనాలికయగు నొక్కగోమలిఱేకు.

* * *

* ఇట గ్రంథపాతమేమో?

వ. అదె విద్వేషిభువన జిగీషాసంరంభ విజృంభమాణ ఝుషధ్వజ భుజపరాక్రమ సముత్సాహ నాటక ప్రస్తావనా ప్రథమనాందీశ్లోకంబగు వేశ వాటికానికటంబు.

గీ. చందనంబున గలయంపి చల్లినారు
ముగ్గులిడినారు కాశ్మీరమున ముదమున
వ్రాసినా రిందురజమున రంగవల్లి
కంజములఁ దోరణంబులగట్టినారు.

వ. ఇదియెవ్వరియిల్లొకో! శోభనంబు ముడివడుచున్న యది యనుచు నాకాశంబువీక్షించి యచ్చటి వారల నేమి యని యడిగిన.

మాచల్దేవి

శా. ద్వీపాంతంబుననుండివచ్చితివె? భూ
దేవా! ''ప్రశాంతం మహా
పాపం'' సర్వజగత్ప్రసిద్ధసుమనో
బాణాసనామ్నాయవి
ద్యోపాధ్యాయి ప్రతాపరుద్రధరణీ
శోపాత్తగోష్ఠీప్రతి
ష్ఠాపారీణ తెఱుంగవయ్యెదవె మా
చల్దేవివారాంగనన్.

వ. చిత్రశాలాప్రవేశంబు చేయుచున్న యది పుణ్యాహవాచనకాలంబు మీరునుఁ బచ్చని పిల్లికూటంబుఁ జూడవచ్చునది యనిన,

గీ. తెన్నగాక కిరాట! యీ లేమచరిత
మాడుదురు నాటకంబుగ నవనిలోన
దీనిఁ జూడంగఁ బోదమా యీ నెపమున
నరసి చూతము మన కేమి యచట? ననుచు.

వ. అనుచుఁ బ్రవేశనాటితకంబునఁ జిత్రశాలఁజొచ్చి పూతిమాషగోత్రుం డచ్చోటం బిల్లికూటంబున నిలువుసం జ్ఞైసేసి హంసతూలికాతల్పంబుమీఁదం గూర్చున్న హావభావ విభ్రమవిలాసనిధి మాచల్దేవిఁ గనుంగొని.

గీ. అంకుశాఘాత రేఖల నంద మొందు
గంధగజకుంభములతోడఁ గలహమాడు
క్రొత్తనఖములతోడి నీ కుచభరమున
కతివ యభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధి.

గీ. కల్లఁజెప్పము విను నీకుఁ గల్గప్రసిద్ధి
ఢిల్లిసురతాణికిని లేదు పల్లవోష్ఠి
యాదిలక్ష్మికి నీకును భేద మేమి
యుదధి జనియింపకుండుట యొకటి దక్క.

గీ. ఓరుగంటిమాచాంబ పయోరుహాక్షి
పంచబాణావతారుని మంచిఁ జూచి
కంకణాలంక్రియాఝుణాత్కార మెసఁగ
''నయ్యగారికి జోహారు'' లనుచు మ్రొక్కె.

గీ. అగురుధూపాధివాసితాభ్యంతరంబు
మగువ నీమన్మథచ్ఛత్రమంటపంబు
సర్వయోషిదసామాన్యసౌష్ఠవంబు
కాచుఁగావుత మోర్గంటికటకవిటుల.

వ. అనుటయు.

సీ. ఎందుండి వచ్చితి రీరు? కాసల్నాట
నుండి వచ్చితిమి మే ముత్పలాక్షి,
యెవ్వరివారు మీ? రేము సంకృతి పూతి
మాషమాధవునికుమారవరుఁడ
మీదివ్యనామకం బేదియో? గోవింద
మంచనశర్మసమాహ్వయులము
మీర లిచ్చటికిరాఁ గారణం బెయ్యది?
చేరి మీబోంట్ల నాశీర్వదింప
నైనవిచ్చేసి కూర్చుండ నవధరింపు
వార్చి వచ్చెద మటువోయి వనరుహాక్షి
యెచ్చటికి వార్వఁబోయెద రెఱుఁగఁజెప్పఁ?
డక్కవాడకు మేము బ్రాహ్మణుల మగుట.

వ. చిత్రావలోకనంబు చేసి టిట్టిభునకు గోవింద
మంచనశర్మ యిట్లనియె.

చి త్ర శా ల

సీ. అదె దారువనభూమి, యసమనేత్రుఁడు వాఁడె,
సంయమీంద్రులపుణ్యసతులువారె,
యదె కన్యకారత్న, మబ్జాసనుఁడు వాఁడె,
యదె రతిక్రీడావిహారశయ్య,
వాఁడె వైకుంఠుండు, వారె గోపస్త్రీలు,
యమునానదీసైకతాంత మదియె
అదె యహల్యాదేవి, యమరాధిపుఁడు వాఁడె,
యదె పర్ణశాలికాభ్యంతరంబు
చందురుఁడు వాఁడె, యదె బృహస్పతిపురంధ్రి,
జాలరియు నదె, శ్రీపరాశరుఁడు వాఁడె,
కుశికజుఁడు వాఁడె, యదె యింద్రుకొలువులేమ,
చిత్రజునిశౌర్య మెఱిఁగించెఁ జిత్రశాల.

ఉ. తియ్యనివింటిజోదు రతి
దేవిచనుంగవ నొత్తిగిల్లి యొ
య్యొయ్యన వంకచక్కఁబడ
నొత్తెడుఁ జూచితె పుష్పబాణముల్
మయ్యెరవ్రాసెఁ జిత్తరువు
మాఁగిలిమాఁగిలి; చిత్రకారుఁడా!

దయ్యముగాక; నీవిప్రస
దానము టిట్టిభ! వీనికీఁదగుర్.

వ. అనుచుఁ దద్గృహంబు నిర్గమించి పూర్వానుభూత యగు గాంధారిగృహంబు రోయువాఁడు కతి పయమందిరంబులకు నవల సిందువారలతికా కుడుంగం బడియాలంబున నెఱింగి యనుంగు మొగసాలం జొచ్చిన దాసదాసీజనంబు ససంభ్ర మంబుగా నెదురేఁగి తోడ్కొని పోవంబోయి యభ్యంతరమందిరంబున మహోత్సవవ్యాపార పారీణయైయున్న య వ్వారముఖ్యం జేరి యాస నార్ఘ్యపాద్యాది సముచితసత్కారంబులం బొంది సుఖాసీనుండై.

ఉ. గోత్రమువార లెల్లఁ గెడ
గూడినవారు వ్రతంబొ; దేవతా
యాత్రయొ; పండువో; మనగృ
హంబునశోభనమేమి? శోభనం
బత్రిసమాన!, నేటియప
రాహ్ణసమాగమవేళఁ బుష్యన
క్షత్రమునందు నీయనుఁగు
గాదిలికూఁతురు చూచు నద్దముగా

క. ఆవేళ నీవు బిడ్డకు
దీవనమంత్రంబుచెప్ప దీర్ఘాయువగున్
లావణ్యంబు వివేకము
ప్రావీణ్యము వైభవంబు భాగ్యము గలుగున్.

గీ. ముకురవీక్షావిధానంబుమొదల లేక
వెలపడంతికిఁ గారాదు విటునిఁ గవయ
యాయజూకున కెట్లు చేయంగవచ్చు
నరణిసంగ్రహ మొనరింప కధ్వరంబు.

గీ. లంజవారికి శ్రీమహాలక్ష్మిగాదె
దర్పణము విప్రముఖ్య గంధర్వగణము
పుణ్యచారిత్ర దృష్టాంతభూమిగాదె
దర్పణమ్మువివర్తవాదములకెల్ల.

ఉ. ఉన్మదమత్తకోకిలకు
హుంకలపంచమరాగరాజసం
పన్మహనీయమైనమధు
మాసపుఁబున్నమనాఁడు బిడ్డకున్
మన్మథవేదదీక్ష పది
నాళ్ళగుమాత్రము నేతదర్థమై
నన్మతినుండఁగావలయు
జక్కనివాఁడవ యక్కవాడలోన్.

సీ. అదె నీకుమారిత మదనరేఖాకన్య
వదనరేఖావైభవమునఁ జంద్రుఁ
దొరఁ గూర్చికొన్నది ధూర్తదేవత నిన్నుఁ
దంద్రిఁ బోలినయట్టి తరళనయన
సాముద్రికాగమజ్ఞానపారీణులు
కడు భాగ్యసంపదగలది యంద్రు
భాగ్యసంపదకల్మి ప్రస్ఫుటంబయ్యెఁగా
మీరలింపులవచ్చి మీఱియుంట
జనకుడవు కర్త వోజ్జవు సజ్జనుఁడవు
క్రొత్తలంజెలకాముండ వుత్తముఁడవు
తొడలనిడుకొని ముద్దుకూఁతునకు నీవు
మించుటద్దంబు చూపరా మంచిరాజ.
గీ. కేలఁ గ్రొమ్మించుటద్దంబు గీలుకొల్పి
మంచితొడమీఁద నొప్పారె మదనరేఖ
ముద్దునెమ్మోము లావణ్యమున జయించి
కువలయాప్తునిఁ జెరవెట్టుకొన్నకరణి.
క. దీవించి మంచి కూఁతురు
"శ్రీవర్ధస్వంబు" చెప్పి చెవి టిట్టిభసె
ట్టీ! వెస నిప్పింపుము సం
భావన నొకవెండి బిడ్డ పసపున కనియెన్.

వ. అనంతరంబ గాంధారి పూర్వసంబంధంబునన్నైన ప్రేమానుబంధంబునఁ గేలు గేలం గీలించి యిట్లనియె.

గీ. ఎందు పోయితి గోవింద ముందరట్ల
యెందరతివల వలపించి తెచటనెచట
తలఁపు పుట్టించెనే నీకు దైవ మిట్లు
పాయసం బారగించిన ప్రాంతపట్టు.

శ్రీకాకుళపుఁదిర్నాళ్లు

గీ. పవనపున్నమఁ గాకుళాధ్యక్షుఁడైన
తెలుఁగురాయఁడు దేవతాధీశ్వరుండు
భువనహితముగ నుత్సవం బవధరింప
నందుఁబోయితి మీపోయినట్టియేఁడు.

గీ. కారవేల్లమతల్లికాకల్పవల్లి
కడుపు నిండారఁ గాంచినకొడుకుఁగుఱ్ఱ
జారచోరమహాధూర్తచక్రవర్తి
దేవవేశ్యాభుజంగుఁడు తెలుఁగుభర్త.

గీ. పసిఁడికోర వేఁడి పాలారగించినఁ
బుల్లసిలిన యధరపల్లవమున
విప్రకన్యచనువు వెలయించుచున్నాఁడు
విశ్వమునకుఁ గాకుళేశ్వరుండు.

ఉ. ఈరసమెత్తు వేదములు
 శ్రీవహియించుఁ బురాణసంహితల్
సౌరభహీనమౌ నుపని
 షత్తులు లేఁబడు నాగమావళుల్
గారవముల్లసిల్ల సిరి
 కాకుళనాథుఁడు నాగదేవభ
ట్టారకునింటఁ బుట్టి ప్రక
 టంబుగ వేడుక నాదరింపఁగన్.

స్ర. గరుడస్తంభప్రతిష్ఠాకలన మొదలుగాఁ
 గల్పమంత్రోక్తపుష్పా
ధ్వరపర్యంతంబు కృష్ణాతటినితటమునన్
 ద్వాదశక్రోశధాత్రీ
పరివేషాభ్యంతరశ్రీ పరమపదమునం
 బర్వకాలంబునందున్
బరనారీసంగమాదుల్ భగవదనుమతిం
 బాపముల్ గాకయుండున్.

శా. వ్యామగ్రాహ్యనితంబబింబకుచహా
 రాభీలభద్రాకృతుల్
కామాంధల్ వెలనాటి కోడె విధవల్
 కాకొల్ని తిర్నాళ్లలో

*నామాంధాత్రుఁడు భీమసేనుఁడు హిడిం
బాధీశ్వరుం డో పునో
హేమోకాని తెమల్ప నేర రితరుల్
హేలారతిక్రీడలన్.

ఉ. పేర్చినసందడిం జెకలి
పిల్చి రయంబునఁ జన్నులొత్తి చే
దూర్చి యనంగ మందిరము
దూకొని కూరిమినీరు జుట్టినన్
గార్చుకొనంగఁజేసి యిటుఁ
గాఁగిట నుప్పరమెత్తి యేటికిం
దార్చి రమింతు రూళుల వి
తంతువులం దిపనాళ్ల పల్లవుల్.

క. ముంజెపదనైన శంబర
భంజను గేహములు గలుగు బ్రాహ్మణవిధవా
పుంజము లుండఁగ నూరక
లంజియ లేమిటికిఁ గాకుళయ తిరునాళ్లన్.

సీ. జవరాలఁ బొడగన్నసన్న్యాసిపై నేయుఁ
దులసి లేఁజిగురాకుఁదూపుమరుఁడు
వేదవిప్రునిఁగన్నవిధవపై ఝుళిపించు
దర్భపల్లవహేతి దర్పకుండు

---

* మాంధాళుఁడు,

కటకారకులకన్యఁ గనిన హాళికుమీఁదఁ
　　బొడుచుఁ బూమునికోలఁ బుష్పశరుఁడు
నాడింథమునిఁ గన్నతాతిపై నేయును
　　నలరుఁజిచ్చుఱకోల నంగభవుఁడు
బెరసి వెన్నెల గాయంగఁ బేరకమ్మ
పులినతలముల నాయూయి కొలము లెక్కఁగి
తాల్చు శస్త్రాస్త్రములు జారదంపతులకు
నసమబాణుండు తొలునాళ్ల నన్నినాళ్ల.

వ. అని యనంతరంబ యామ్మండటం జనుదెంచు విశంతుసమూహముం గని యాశీర్వదింపవలయు నని.

విశంతువులు

సీ. చెలఁగిచెలఁగి పొత్తిచీరలు గట్టెడు
　　మానకమ్మకు దీర్ఘ మాయురస్తు
సారెసారెకు దేవసదనంబునకు నేఁగు
　　చెడిపెకు సంకల్పసిద్ధి రస్తు
నిత్యంబు వ్యభిచారనిష్ఠతో నుండెడు
　　విధవకుఁ బుత్రాభివృద్ధిరస్తు
దళముగాఁ దులసి పేరులు ధరియించినయట్టి
　　విశ్వాస్త కారోగ్య విభవమస్తు

మిండముండకు సంపత్సమృద్ధిరస్తు
పరచు తెంపికి నిత్యసౌభాగ్య మస్తు
వదరుఁబోఁడికి నీప్సితావాప్తిరస్తు
బలువితంతుకు మైథునప్రాప్తి రస్తు.

వ. అనియటచనునప్పుడు.

(ఇక్కడకొంత గ్రంథపాతమైయుండును)

వ. అనిన గాంధారి పరదేశపట్టణంబుల వితంతువుల చేత వక్షఃకుట్టనంబుసేయించుకొనమరగి నీపెట్టు మమ్ముం దలంతువు పదపద విచ్చేయు మనుచు నీర్ష్యాకుటిలంబగు కటాక్షంబునం జూచిన,

చ. లవలవఁ జన్నుదోయి గజ
లదొలుకాగు మెఱుంగుఁదీగలం
గవకవ నవ్వడాలుదెలి
కన్నులమించులు చౌకళింపఁగా
నవనవ యౌవనంబుగల
నాఁటి భవత్పురుషాయితోద్ధతుల్
శివశివ యెన్నిభంగులనుఁ
జిత్తములో మఱవంగవచ్చునే?.

వ. కార్యాంతరవ్యాసంగబున నార్యవాటికిం బోవు చున్నవాఁడ మనమదనరేఖాకమ్రావలోక

ముహూర్తంబు సుముహూర్తం బయ్యెడుఁ
బోయివచ్చెద నని.

నాగస్వరము

గీ. వెడలి పశ్చిమదిశ నాల్గుగడియ లంత
పొద్దు గలుగంగ నడువీధి బోయిపోయి
కేలిసఖుఁడును దా నాలకించి చనియె
నాగసరములమ్రోఁత యన్నాగరికుఁడు.

పాములాట

క. నాగస్వరసుషిరసర
న్నాగవరాళ్యాదివివిధనానారాగ
ప్రాగల్భ్యప్రకటఫణా
భోగములై యాడఁజొచ్చె భోగీంద్రంబుల్.

సీ. కద్రూమహాదేవిగారాపుసంతతి
మధుకైటభారాతిమంచముగుఁబాన్పు
కాలకంఠునియంఘ్రి గండపెండారంబు
భానుమంతుని తేరి ప్రగ్రహంబు
నక్షత్రవీథి నెన్నడిమిపెద్దగ్రహంబు
మూలాలవాలంబుమొదటిదుంప
యాదిభైరవదేవు యజ్ఞోపవీతంబు
క్రీడావరాహంబు తోడిజోడు

యర్కనందనుసెలకట్టె యంపకోల
పులుఁగురాయని తాత్కాలపుణ్యభిక్ష
కేతకీపుష్పవాసనాకృత్రిమాసి
పర్వతేంద్రంబుతరిత్రాఁడు పాపఱేఁడు.

వ. ఇమ్మహానాగంబులు మనకుం గార్యసిద్ధి యొసఁ
గుంగాక యని చని ముందట.

సీ. కడగోరఁ దీర్చిన కస్తూరిగీరుబొట్టు
నెక్కసక్కెంబుగాఁ జుక్క మెఱయ
నద్దంబు ద్రికటంబునై యురస్స్థలమున
గంధసారస్థాసకములు మెఱయ
జాల నిగ్గులు గుల్కు పాలతెక్కల కుచ్చు
నామకర్ణంబుతోఁ వక్కళింపఁ
బెనచి వెంట్రుకలతోఁ బెనవెట్టి చుట్టిన
ప్రాఁతచెంద్రికవన్నె పాగయమర
జన్నిదంబుగఁ బెనుఁబాము సవదరించి
యంఘ్రికటకంబు ఘల్లుఘ ల్లనుచు మొరయ
నాహితుండికగరళవిద్యాధిరాజు
వచ్చెఁ బాములమొంగఁడు వదరులాఁడు.

సీ. ఘూత్కారపవనంబు పూరించుపుక్కిళ్ళు
ముసిఁడిపండులతోడ ముద్దుఁగురియ

సందిటిసంకుపూసలసద్దు లుతుంబి
నాదస్వరోజ్జృంభణముల నడఁప
నేఁడురంధ్రమున్నలు నిరుకేల వ్రేళ్లను
వివృతిసంవృతిలీల వి_స్తరింప
నాలాపతాళాంతరాంతరంబులయందు
వి క్క_నుశబ్దముల్ చొక్క_టముగ
నాగసింధుప్రభేదనానావరాట
రాగగంధర్వలహరికారంభణముల
మిహిపదంబుగఁ బాములమెంగఁ దూఁడె
భోగిరాజులు వ_ర్తింప నాగసరము.

వ. అటచని ముందట నొక్క_మంటపంబున విటభట పటలంబు నెదురుకట్ల నార్భటింప టిట్టిభుండు విని గోవిందశర్మ నడిగిన,

గ డిఁ డు

సీ. నున్ననై నలుపెక్కి_ నొసలిచేసువకంటి
కెకువవై చినశిఖ పెకలుచుండఁ
గరసానఁ దిగిచినకలివెగండపుబొట్టు
తిరి కట్టుకొని మోము దిరిగియుండఁ
దటపెట దిమికిట ధ్వాను లోలిఁ బుట్టింపఁ
జాలు గుమ్మెటట చంక వ్రేలుచుండ

నలుకనై మీఁజేత నంటినయాక్రొత్త
మువ్వలత్త్రైము సారె ములుగుచుండ
నోసలు స్రుక్కించు నావుర్న నోరు దెఱచు
గ్రుడ్లు మిడికించు రాగంబు గుమ్మరించు
పాడుగతులకుఁ దను దానె పరగియాడు
నల్లమాతండు వో తూప్పనాటిగడిఁదు.

మేషయుద్ధము

వ. అనుచు నటపోవఁ గంటె కిరాట! రెండు మేష
కంఠీరవంబులు నీరాటిరేవున నీరను ముంచి
నస్యంబు సేయుచుఁ బెంచుటం జేసి ధేనువుల
ననుధావనంబు సేయు వత్సంబులుంబోలె వాత్స
ల్యంబునం దన ఘోలికల వెంటఁ గంఠగ్రైవేయ
ఘంటికా టంకారంబులును విషమవిషాణకోటి
ఘటిత కపాలాయసాశ్వక్షత్ర పల్లవగుళుచ్ఛరిం
ఛోళికా ఘణాఘణాత్కారంబులు చెలంగ యుద్ధ
క్రీడాసన్నద్ధంబులై వచ్చుచున్నయవి యీసజీ
వద్యూతంబు చూతము కాక యనుచుఁ గౌతూ
హలంబున నిలిచియున్న యవసరంబున వాహ్యాళి
ప్రదేంబునం బందెగాండ్రు పందెంబు నొడిసి
తలపెట్టిన,

చ. ఉభయము భావవీథి జయ
మొందినభంగి భయం బొకింత లే
కభిముఖ మయ్యె వెన్వెనక
కై యట కొన్నిపదంబు లేఁగుచున్
రభసముతో దువాళిగొని
భ్రగ్గునఁ దాఁకెను చూడు సెట్టిటి
ట్టిభ! దిధిక్షీ యనంగను
గడిఁది యదభ్రము లీ యురభ్రముల్.

క. నిటలమ్ము లవిసి నెత్తురు
సొటసొట వడియంగ సమరశూరోత్తములై
కటుకునను మెండుతగరులు
చటులాటోపమున రెండు సరిఁబడఁ బోరెన్.

గీ. వట్టివెదురు మోపు వైచినచందాన
గుండు గుండుమీఁదఁ గూలినట్లు
కడిఁది వ్రేఁత మేషకంఠరవంబులు
తాఁకి తాఁకి తస్సి తట్టువాఱె.

వ. ఇట్లు తట్టువాటి పొట్టేళ్ళు నాస్కందం బుడిగి మం
దనిశ్వాసోచ్ఛ్వాసంబులై డిల్లపడి మూర్ఛిల్లిన,

సీ. హా హా! నృపాలసింహాసనాధిష్ఠాన
రత్నకంబళకాభిరామరోమ!

మజ్ఝా! కృపీటసంభవమహాదిక్పాల
హేలావిహారవాహ్యాళివాహ!
మాయురే! ప్రవిలంబమానాండసరపాత
కుతుకానుధావితక్రోష్టురాజ!
అహహా! శ్రీవీరభద్రావతారమహేశ
నిహతదక్షకబంధనిహితవక్షన!
భళిరె! మేషరాజ బాపుహురభ్రేశ!
ఔర! మేడకేంద్ర యరరె తగర!
మమ్మ్రు హుంక్రియాభిమానక రిద్రాణ
మేలుమేలు గొఱ్ఱెమిండగీఁడ.

వ. మీఁకు నీగండంబులు దొలంగుంగాక యనుచు నట చని ముందటఁ గక్షువిలంబితతామ్రచూడు లగు నూడుపందెగాండ్రఁ గనుగొని యిదియును నొక్క సజీవద్యూతంబ యీదుఁగొదరక్రీడావిహారంబు నాదరింపవలయుఁ బానుగంటి కలుకోడి తోడఁ బుట్టువులువోని యీఁజగజెట్టి కోడిపుంజులయందుఁ బ్రత్యేకంబు.

కోళ్లపోరితము

గీ. పారిజాతపుఁబూవు నాఁ బరగు జూడు
తామ్రచూడంబు చూడాపథంబుజొత్తు

దర్పభరమున బ్రహ్మరంధ్రంబు నడుమఁ
జించివెడలిన క్రోధాగ్ని శిఖయుఁ బోలె.

వ. టిట్టిభ! యవలోకింపు నారికేళబకజాతీయంబులై
యాజగజెట్టి గోడిపుంజులు మెడలునిక్కించుచు
తెక్కలల్లార్చుచుఁ "గొక్కొక్కొ" యని కాల్ద్రి
వ్వి క్రొవ్వున నిగిడి తరళతారకోద్వృత్తరక్తాంత
లోచనమండలంబులై యొండొంటిం గదిసి
చుఱచుఱఁ జూచి యేచిన కోపాటోపంబున
గుప్పించి యుప్పర మెగసి చరణాంగుళీకుటిల
నఖశిఖాకోటికుట్టనంబులం జికుదొంగడు లెగయం వ
క్షస్స్థలంబులు వ్రచ్చి వంగరలాడియుం ద్రోసియు
లాసియు నాసాపుటంబులం బుటబుటన నడునెత్తిం జొ
త్తిలు నెత్తురు విఱ్ఱఁగఁ గఱచియుఁ బఱచియుఁ గొఱ
కొఱం గొఱుకుముఖంబున గుఱుకుగుఱుకు మనుచు
సవ్యాపసవ్యంబుల నోహరిం బక్షవిక్షేపంబులం
బడలువడ నడిచియు నొడిచియు నడికినడికిఁ దప్పిం
చుకొని సలిచప్పుడుగాకయుండం గాళ్లక్రిందికిఁ
దూఱియు జీరియు మాటిమాటికి "ఘాటఘాట
ఘాట" యని కృకాఘాటంబుక్కుఁ దండసంబులు
వోనిముక్కులం జెక్కులం జిక్కఁగా నొక్కి యిట్ట

ట్టనక బిట్టూనిపట్టి గాలంపుఁగొంకులభంగి వంక లగుకొంకికత్తులం గడుపులొడిచికొని చించి చెండాడి కొండొకసేపు వాలిసుగ్రీవుల విధంబున, వింధానువిందుల చందంబున, మురారిచాణూరుల ప్రకారంబున, నేకాంగయుద్ధంబుసేసి చారణగంధర్వ గరుడ విద్యాధర శ్లాఘనీయంబుగా నమోఘపరాక్రమంబు సలిపి వీరవ్రతంబేపాఱ వాహ్యాళీమండలంబుపం దమకుఁదార పాయగిలం బడి పోటుగండ్ల రొప్పు రుధిరంబులం దొప్పఁదోఁగి మూర్ఛాంధకారంబున మునుంగుచున్నయవి.

సీ. హా! కుమారస్వామియాపవాహ్యములార
హా! మంత్రదేవతాస్వామ్యములార
హా! కాలవిజ్ఞానపాకకోవిదులార
హా! భూతభుక్తికుంభార్హులార
హా! యహల్యాజారయభనహేతువులార
హా! బలాత్కారకామాంధులార
హా! నిరంకుశమహాహంకారనిధులార
హా! కామవిజయకాహళములార
హా! ఖగేంద్రంబులార కయ్యమున నీల్గి
పోవుచున్నారె దేవతాభువనమునకు

మీఱు రంభాతిలోత్తమా మేనకాది
భోగకార్యార్థమై కోడిపుంజులార.

వ. అని యటపోవుచు నాదక్షిణంబున పైఁడికుం
డల మొగసాలతోడిది మాధవశర్మకూఁతురు
మధుమావతిదేవి మందిరంబు.

మధుమావతియిల్లు

గీ. సింహళద్వీపమునఁ గాని సృష్టిలోనఁ
బద్మినీజాతి లేదనుపలుకు కల్ల
తెలిన మధుమావతీదేవి దేవకన్య
పద్మినీజాతి దోర్గంటిపట్టణమున.

చ. మలయజగంధి యైనమధు
మావతి యూర్పులకమ్మఁదావి చెం
గలువల సౌరభంబునకుఁ
గాదిలిచుట్టము చక్రవాకులం
కలకల నవ్వు దానిచను
కట్టు విశాలతదీయనేత్రముల్
తొలకరిక్రొమ్మెఱుంగు సయి
దోడులు మిండలు గండుమీలకుఁ.

ఉ. టిట్టిభసెట్టిగారు వినుఁ
డీ యొకచొక్కపుజోగి రేయి రో

వ ట్టిడి దీనితోఁ గలసి

భైరవతంత్రముఁ దీర్చి మెచ్చి సా

ధాట్టమునన్ లిఖించె నఖ

రాక్షరభంగిఁ దెనుంగుఁబద్యమున్

బుట్టువుపే రనాగతము

భోగము భాగ్యముఁ బ్రస్ఫుటంబుగన్.

క. ఈతలిరుంబోడికిఁ గల

భూతభవద్భావికాలముల జన్మములన్

జాతులు ప్రస్ఫుటములుగా

నాతఁడు లిఖియించెఁ బద్య మల్లదె కంటే!

సీ. అలకాపురంబున నంగారవర్ముఁడన్

గంధర్వపతికన్య కమలపాణి

యాదివ్యగంధర్వి కపరావతారంబు

మధుమావ తోర్గంటిమండలమున

నాసుందరాంగి దాక్షారామమునఁ బుట్టు

భువనమోహిని చిన్నిపోతియనఁగ

నట్టిసత్ స్త్రీజాతి యాసానికూఁతురు

చిరకాలమున సదాశివునిఁ గూడి

పావనం బైన తమిలేటిపరిసరమున

వేఁగికురువాటికాదేశవిపినభూమిఁ

గోవు లను పెరిచెంచులకులమునందుఁ
గడిమిగత్తులయమ్మి నాఁ గలుగఁగలదు.

గీ. కడిమికత్తులమ్మి నిడువాలుఁగన్నులు
గండుమీల నడఁచు మిండగీఁడ!
దానిచన్నుదోయి ధారాసురత్రాణ
కటకకుంభికుంభకలహకారి.

మదాలస

వ. ఈ మఘమావతీదేవి చెలియలు మదాలస మన మీసాలప్పయద్వివేదులకొడుకు శ్రీధరునకు ననుపులంజెయై యుండు; నాకంజాక్షిం జగిలియారంజకుం డచ్చోటనే యున్నవాఁడని విన్నార మరయుదము గాక యనుచు మోసాలం జొచ్చి కక్ష్యాంతరమ్ములు గడచి గాజు టోవరిముందట గటకంబళంబులమీఁదఁ దమలోఁ జిటపొటవోవుచుం గూడియుంగూడకయున్న యప్ప చెలియండ్రను మామయాత్మజునిం జూచి గోవిందుండు మందస్మితంబున,

గీ. ఆహా వెట్టితి జొన్నగడ్డాగ్రహార
వృత్తి యేనూఱుమూకలవృత్తమునకు

ననుభవింపుఁడు నీవు మదాలసయును
నరసనంసార మింతయు నధ్రువంబు.

గీ. మిన్న కున్నార లిదియేమి మీరు ముగురు
నీఁగకును బోకవెట్టినయట్టిభంగి
హెచ్చుగుం దింతమాత్ర మేదేని గలదె
మానసంబు గోపము మాకు లేమియును దోఁచె.

వ. అనిన మధువావలి గోవిందమంచనశర్మతోఁ
నిట్లనియె.

సీ. నీకుఁ జెప్ప నేమి మా కీవు తోఁబుట్టఁగ
వైనమున్ జెప్పక యడఁపరాదు
నీమవిష్వ్యంకుండు నిర్భాగ్యుఁ డీతండ
యీపోయినట్టిరే యేకతమున
మామదాలస కేళిమందిరాంతరమున
హంసతూలికపాన్పు నందు నొంటి
నిద్రించి యుండంగ నీవిబంధం బూడ్చి
యటు చేయవలసినయట్టు చేసె
మధుమదారంభమున మేను మఱచి యపుడు
మోసపోయితి మీనాఁడు ముట్టఁ దెలియఁ
జెలియలికి నాకు గొడ్డేఱ కలఁకవుట్టె
బ్రాహ్మణుఁడౌ వీఁడు విశ్వాసపాతకుండు.

క. నడురేయి మధుమదంబున
నోడ లెఱుఁగక యున్న నన్ను నోవరిలోనన్
దడవెను గుడిలో నుండియు
గుడిశాల్లను దీసె వీఁడు గోళకుఁడరయన్.

వ. పాడిపంతంబు లెఱిఁగిన పెద్దవు నీవు మాభాగ్య కృతంబున విచ్చేసితివి యజ్ఞానకృతంబునకుం బ్రాయశ్చిత్తంబు విధింపు మని మఱియును,

శా. హాలాపానమదాతిరేకమునఁ బ
ర్యంకంబుపై నొంటి ని
ద్రాలస్యంబున నుంటదక్క, మఱి యే
యన్యాయమున్ జేయ నే
నేలా పాపము గట్టె! నీభయము వో
నే ముట్టెదన్ శుద్ధికై
వాలాయంబును మీనకేతనుని ది
వ్యశ్రీపదాంభోజముల్.

వ. అనిన గోవిందుండు మీరు విటజన ధర్మసూత్రం బెఱుంగ రిది యన్యాయంబు గాదు వేశ్యాజనంబునకు వావివరుస యెక్కడిది? తొల్లి నముచిసూదనునకు ననుపులంజెయై యూర్వశి యతని కొడుకుఁ గవ్వడిం గామింపదే! రావణుండు నల

కూంబరుని రంభోరు సంభోరుహాక్షి రంభం గోడ
లిని సంభోగింపక సాగ నిచ్చెనే! వారకాంతను
దల్లి, దాసి, యక్క, చెలియలు, కూఁతురు, దాది
యని కేళికాగేహంబునం బరిహరించుట విట
ధర్మంబుగాదు.

గీ. జాణతనము గల్గి సవరతనము గల్గి
తెలివి గల్గి మోరతీపుగల్గి
చేయలంతి తనకుఁ జేకూడినప్పుడు
వాని వలపు లంజెవారె యుంట.

వ. అనిపలికి సౌముఖ్యంబు సంపాదించి,

చ. వదినెయు, లంజెయుఁ, విటుఁడు,
వైరము లాత్మల నుజ్జగింపుఁ డ
భ్యుదయపరంపరావిభవ
భోగము లందుఁడు మేము వోయివ
చ్చెద మని వారిసత్కృతులు
చేకొని మంచనశర్మ వెళ్లెఁ ద
త్సదన మపారభాగ్యధన
సంపద కెంతయుఁ జోద్యమందుచున్.

చ. కొడుకులు కూఁతులుం గలిగి,
కూడునుఁ బాడియుఁ ద్రవ్యతండమై

విడిముడి లాఁతుగాఁ గలిగి,

వెండియుఁ బైఁడీయు నిండ్లలోపలఁ

దడఁబడఁ దారు బంధువులుఁ

దామరతంపరలై, సుఖించువా

రుడుపతిమౌళిమౌళి నొక

యుమ్మెతపూ విడువాసవేడుకన్.

సూర్యాస్తమయము

వ. అనుచు మధుమావతీదేవి భవనంబు వెలువడి కట్టాయితం బైన ఘుటశాసిపుంగవుండు నింగి చెఱంగు మొన ద్రాలిన పతంగబింబంబుంగను గొని టిట్టిభ! యదె చూడు, వరుణరాజ వారాంగ నావిలాసదర్పణానుకారియై యహర్పతి గ్రుంకం బోయె నింక మనకు సేవంకం దడయఁబని లేదు కుహాళీచషకంబుల నారికేళంపు మధువుం గ్రోలి మత్తిల్లి వీరె మందిరోద్యానవీథులం బల్లవాధ రలు పుష్పగంధికానృత్యంబులు పరిభవించెదరు; వారు కొందఱు మందిర ప్రాంగణంబున వారాం గనాజనంబులు విచిత్రశ్లోకంబు లనేక రాగంబు లంగూర్చి లాస్యాంగం బుత్తమంబుగాఁ జూపె దరు; మఱియు నంత రాంతరంబులం బ్రచ్ఛేదన

సైంధవ ద్విమూఢకస్థిత పార్శ్వాదిమార్గాభినయ భేదంబులు రసభావభావనామోదమధురంబుగా శాతోదరు లభినయించెదరు. ఇవ్విధంబున వినోదంబు లిన్నియుం జూడం దలంచితిమేని కామమం డప గృహప్రవేశంబునకుం గార్తాంతికుండు వెట్టిన మూహూర్తంబు సరిగడచు నిపుడు పుష్యనక్షత్రంబున నాల్గవపాదంబు నడచుచున్నయది కాలావర్త విషనాడి కాస్పర్శనంబు లేక యమృతద్వంద్వంబుగూడి యుండుబింబాననాధరోష్ఠపల్లవామృత పారణలాభంబునకుం గారణంబు గాం గలిగి యున్నయది యివ్వేశవాటంబు వీథీవిటంకం బతిక్రమించి వేవేగం జనవలయు నిదె యాంటది యొకసురపొన్నక్రీనీడ క్రీడాభరంబున గన్నియ లంగూడి కందుకక్రీడ యొనర్చుచున్నయది దీనిన లవోక వోలె నైనం జూడవలయునని చూడం జని,

బంతులాట

శా. పంచారించిన లేంతచన్నులపయిం
బ్రాలంబముల్ గ్రాలంగాం
గాంచీనూపురకంకణక్వణనముల్
గర్జింప బాలాజనుల్

కించిన్న్యంచపదం బితడమనుగాఁ
గ్రీడించెన ర్భ్యాడుమా!
చంచత్కాంచనకంమకత్రయములన్
సవ్యాపసవ్యంబులన్

నట్టువునికోడలు

వ. అనుచుం గతిపయపదంబు లహుగఁ గట్టెమర నొకచెట్ట (నట్టు?) వునికోడలు గోడలు నక్కిచూడఁ బోడగని యమ్మచ్చెకంటి మున్న దన్నుకింగినది యగుట టిట్టిభున కెఱింగించి గోవిందమంచనశర్మ యిట్లనియె.

క. వ్రాలె నరవిందలోచన
పాలిండులు చూడఁజూడఁ బ్రసవాంత్యమునన్.
ఏలా యీమాటలపని?
వ్రాలుట చోద్యంబె చక్రవాకులకోదమల్?

వ. అనుచుం జనునప్పుడు ముందట నొక సైరికునిం గని టిట్టిభునకుం జూపి యిట్లనియె.

సైరికుఁడు (హాలికుఁడు)

గీ. మాఘమాసంబు పులివలె మలయుచుండఁ
బచ్చడం బమ్ముకొన్నాఁడు పణములకు
ముదితచన్నులు పొగలేని ముర్మురములు
చలికి నొఱగోయ కేలుండు సైరికుఁడు.

ఉ. దిక్కరికుంభకుంటముల
దీకొను చన్నులు; కాముతేరిపై
టక్కుపుగండుమీల నను
డాల్కనుకన్నులు, క్రొమ్మెఱుంగుతో
నుక్కివమాడు మేనిపస,
యొడ్లకుఁగల్గునె యోరుఁగంటియం
దక్కలవాడలోని వెల
యాండ్రకుఁదక్కఁ గిరాటటిట్టిభా!

వ. అనుచు నటచని వేశవాటంబు వెడలి భైరవాల యద్వారంబునఁ బాడిపంతంబునం గూడిన పౌర విటలోకంబుం గనుంగొని యేమి ధర్మాసనంబుఁ దీర్చెదరొకో యని యడిగిన,

జారధర్మాసనము

సీ. మును తనకూఁతు దీముగఁ జూపి రోవట్టు
పరదేశివిటునిచేఁ బణము గినిసి,
ననుపుపల్లవుని సన్నసన్న రప్పించి
యతనిశయ్యకు దాని ననిపిపుచ్చి,
కైసేసి తనయింటిదాసి నావిప్రున
కాతిథ్య మొనరింప ననుమతించె,

దాని నాద్విజుఁడు ప్రాతఃకాలమునఁజూచి
అవట బెడదవెట్టిన యప్పు బెదరదయ్యె
పిల్ల కోపంబుతో నిల్లు వెళ్లివచ్చి
తలనగుల కీప్రసంగ మంతయును జెప్ప
వారు రప్పింపవచ్చె నీవదరుజఱభి
లంజెతల్లియె యిదియు గుల్లాముగాక.

వ. అనిన నజ్జఱభిభయంబు నొంది సభాసదులకు దండప్రణామంబు సేసి యాత్రావిళు నుద్దేశించి,

శా. నీకుం జేసినబాస రొట్టెదిరొయి తుం
డీరద్విజశ్రేష్ఠ! మా
రాకాచంద్రనిభాస్య కాకతిమహా
రాజేనిఁ బుత్తెంచినం
గైకో; దెట్టులు నేమిసేయుదును; శృం
గారంపు లేఁదోఁటలోఁ
బైకొం గెత్తి, కుచంబు లొత్తి, పరిరం
భం బీను లేఁగోర్వికిఁ.

వ. మన్ముత్తు నూరక రట్టుసేయుట ధర్మంబు గా దను చున్నయాధూర్తజఱభిం జూచి యవ్విటలోకంబు

"ప్రోడ నొక్కనినిమిత్తంబున భంగపెట్టు ట
యుక్తం" బని "నీవు విటధర్మంబెఱిగినవాఁడ
వానతీయవలయు" ననిన గోవిందుండు,

క. కందర్పశాస్త్రవేదులు
నిందుకు పాణ్మాసచింత యేలా నెఱపన్
సందేహింపక గొఱిగిం
పందగు నీజఱభిజుట్టువట్టి రయమునన్.

గీ. ముక్కుసోణంబుదాఁకను జెక్కు టొకటి
బోసినోరుగఁ బండ్లూడఁ బొడుచు టొకటి
గూబ లంటఁగఁ జెవిదోయి గోయు టొకటి
లంజెతల్లి యొనర్చుకల్లలకు శిక్ష.

వ. మాకుం దోఁచిన ధర్మంబుఁ జెప్పితిమి. యథా
పరాధంబుగా నీయధమజాతిని దండింపుఁడు
మఱియు నొక్క విన్నపంబు.

మ. స్మరదివ్యాగమకోవిదుల్, మదనశి
క్షాతంత్రవిద్యావిదుల్,
సురతారంభమహాధ్వర ప్రవణు, లి
చ్ఛోప్సుండు వేశ్యానరుల్
తిరమై నాకు ననుజ్ఞ యిం డిపుడు (తా
క్రీయూకమైయొప్పున?)

ప్పురుషార్థంబు నెఱుంగఁబోయెడఁబున
ర్యాభామినీవాటికిఁ.

(ఇక్కడను గొంత గ్రంథపాతమయియుండును)

నిశాముఖము

వ. అనంతరంబ భాస్వంతుండు వరుణరాజ శుద్ధాంతకాంతాసివాస మాణిక్యదర్పణంబై చరమగిరికటకకాననంబు మాటునం జాటువడియెఁ, గాశ్మీర పరాగ చ్ఛటాభాసురం బైన సంధ్యారాగంబు నింగియుంగిలికంబునం బెట్టి క్రీడోద్ధూతధూర్జటిజటాజూటవల్లీమతల్లి కామల్లి కాకోరకాకారంబులై తారకంబులు వియత్తలంబునఁ దళతళ వెలింగె, విభావరీపురంధ్రీకర్ణపూర చాంపేయకుసుమసాదృశ్యసౌభాగ్య సంపత్సంపాదనలంపటంబులై భువనప్రదేశంబులు ప్రకాశించె, నెఱసంజయుమసమసకని చీకట్లునుం గలసి దిక్సౌధకూటవాటీనికురుంబంబుల వేలవిడిచిన కురువిందపూసలపేరునుంబోలె పొలుపుమిగిలె నప్పుడు గోవిందశర్మ గోధూళిలగ్నంబున నార్యవాటికఁ బ్రవేశించి కామమంజరీ చౌర్యరతి విహారసంకేతస్థలంబు లైన రథ్యాముఖ శివచత్వరప్రపామంట

పంబులు విలోకింపుచుఁ, గులటాజాలతిలకంబు
లకుం గుంటెనకత్తియు నగు కొత్తైమజంగమబో
డితలకుం గ్రేఁగంటిమాపు సన్నఁ దనరాక యెఱిం
గింపుచు, నవ్వేళకుం జూడ గూఢవివిక్తంబునుం,
బూర్వపరిచితంబునుం, బహుజనశూన్యంబును, వి
వాహకాలోచితవృత్తస్తనభారవివిధవిలాస విప్ర
వాసకన్యాసనాథంబును, విశ్రాంతిస్థలంబును, నైన
యొక్క తిమ్మడిసానిమందిరంబున విడిసి, తనరాక
దేవమాత్రామిషంబున నప్పూజరివిధవచేత నెఱిం
గింపం బంచి, వీరభద్రేశ్వరస్థానంబు వెనుక బొడ్డ
నబావియందు గృతసంధ్యావందనుండై నిజాంత
ర్గతంబున,

ఉ. కంగటికాలు పుచ్చుకొని
ఖంగనఁ గాలుకిరీటకూటముల్
లొంగఁ గొనంగ లేరు, రవి
నోరుఁ దటాలనఁ దన్న లేరు, క
న్నింగల మూని దర్పకుని
నేర్పఁగ లేరు, లలాటపట్టకో
త్సంగము చేరునే యహహా!
తక్కటివేల్పులకై మసంజలుల్.

వ. అనుచు శివార్చనంబు దీర్చి సుఖాసీనుండై టిట్టిభునితో నిట్లనియె.

మ. వదనాంభోరుహ ఘ్రాత్కృ(?) మాపవన ని
ర్వాణప్రదీపంబు
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...

చ. పొగలినచీకువాల నడు
ప్రొద్దున యౌవనగర్వవిక్రియా
మదమున వింజ మూ కిడిన
హాట్కృ(?) బురంబు జనంబు నిద్దురం.
గదిరిన వేళ నాయెడకుఁ
గామినిరానలవాటుసేతకై
. . . .
నిమీలితాక్షియై.

ఉ. పట్టపునీలిచేల గడి
తాబుగఁ గచ్చ బిగించి, క్రిందుగాఁ

గట్టి కటారికోల కర
కంజమునం ధరియించి, గుబ్బచ
న్కట్టునఁ గోఁపుటాగి తొడి,
గ్రక్కున నన్నడు రేయి వచ్చి, నా
కట్టెదురం జొహారు లనుఁ
గాంత భటుండయి నవ్వటాలకున్.

వ. అపుడుం బెక్కు ప్రకారంబుల నాకాముకుండు పూర్వ వృత్తాంతంబు కట్టనుంగుఁ జెలికాఁడైన కిరాటటిట్టిభ సెట్టితో నుబ్బున నుగ్గడింపుచుఁ గామమంజరీ సందర్శనోత్కంఠాతిసంకులంబైన చిత్తంబు మన్మథాయత్తంబై యుండఁ, గొండంత యాశతో ధార్మికధర్మపతి యెప్పుడువచ్చునో యనియువ్విళ్లూరుచుం దృణంబు చలించినం, జీమచిటుకన్ననుం, జెవి వ్రాలంబెట్టియాలించుచు, భామినీవిలోకనోత్సవం బాసన్నం బగుటం జేసి

....

దీపంబునుంబోలెఁ బరితాపంబు వహించుచుండ, నంతఁ జంద్రుండు పురందర హరిద్దరీకుహర గర్భాంతరాళంబుననుండి కంఠీరవంబునుం బోలె మింటికి లంఘించి మయూఖనఖరంబులం

దిమిరకుంభికుంభంబులు వ్రచ్చివందఱలాడి నభః
క్రోడంబున సుడుగణంబు లనుముత్తియంబుల
వెదఁజల్లె నావేళ నిండువెన్నెలగాయఁ బ్రాణ
నాయకుండు వచ్చుట గని విని పరమహర్షో
త్కర్షంబున,

గీ. వీరభద్రేశ్వరార్చనావిధి నెపమున

. . . .

. . . .

. . . .

కామమంజరి

మ. కరపద్మంబునఁ బైఁడిపళ్లెరమునం
గంధాక్షతల్ పచ్చక
ప్పురము౯ వీడెముగొంచుఁ గ్రొత్తముసుఁగుం
బొన్పట్టునీరంగితో
మురిపెం బొప్పఁగవచ్చెఁ జౌర్యరతసం
భోగార్థమై కామమం
జరి గోవిందునియొద్దకు౯ శివనమ
స్కారచ్ఛలం బొప్పఁగ౯.

క. మోదంబున రాకాచం
ద్రోదయదేవతయుఁబోలె నొయ్యనఁ జని శా

తోదరి గోవిందుని శ్రీ
పాదంబుల కెఱఁగె భక్తిభయలజ్జలతోఁ.

ఉ. మచ్చికయుం బ్రమోదమును
మన్ననయుఁ నయమ్ముఁ విలాసమ్ముఁ
మెచ్చును నేర్పడం దనకు
మేయిడి మ్రొక్కినకామమంజరిఁ
గ్రుచ్చియుఁ గౌఁగిలించె సరి
గుబ్బచనుంగవ రెండుఁ గ్రేవలఁ
బచ్చనివింటిజోదు పయి
పైఁబులకంబులు నారువోయఁగఁ.

వ. అనంతరం బాసనాసీనుఁడైన నగ్గోవిందుండు
కామమంజరిం జూచి,

మ. అరవిందాస్య! తలంచిచూడ నిది య
త్యాశ్చర్యమో కాని నీ
సరసాలాపము లాదరించి వినఁగా
సంభావనం జూడమిఁ
ఖరపాకంబయి కర్ణరంధ్రముల కం
గారంబుగా బిట్టుని
ష్ఠురముల్ పల్కెడు రాజకీరములు గం
డుంగోయిల ల్వాణియుల్.

వ. అని జారదంపతులు పూజరివారియింటిముంగిట
వెన్నెలబైటనుండి టిట్టిభునకుం గట్టాఁడిముత్తి
యంబునుంబోని తమ్మళిసానిం గూర్పు నేర్పు
విచారించి సన్నపు తెలుంగునం బూజరిసానిం
బిలిచి కనకనిష్కంబుతోడఁగూడఁ గర్పూరంబు
వీడియం బచ్చడియచేతిలోనం బెట్టి యాపాద
మస్తకంబువీక్షించి శిరఃకంపంబు సేసి,

సీ. బంగారుతలుపులు పాయంగ ఘట్టించి
లావణ్యవిత్త మేలా వ్రయించె
లావణ్యవిత్తమేలావ్రయించునుగాక
యతిమాత్ర మేలా ప్రయాసపడియె
నతిమాత్ర మాయాస మనుభవించునుగాక
విటజనంబుల నేల వెడ్డుకొలిపె
విటజనంబుల కారవేరంబు సేయఁగా
నేల నిర్మింపఁడో యెనయుమగని
సొమ్ముపోక మహాప్రయాసమ్మురాక
ప్రజలబాధ నిరర్థ కారంభణంబు
తెలమి సిద్ధింపనేమిగాఁ దలఁచెనొక్కొ
సరసిజాసనుఁ డీతలోదరి సృజించి.

చ. దారసెమునందు చుట్టుకొని
తోరణకట్టె నురోవిభాగముర్
నిరుడు పయోజకోశరమ
ణీయతఁ దాల్చెను, వర్తమానవ
త్సరమున నొప్పె హేమకల
శంబులబాగున, ముందటేటికిం
గరినిభయానచన్నుఁగవ
కౌఁగిలిపట్టులు గాకయుండునే.

గీ. సన్నచూపులఁ బూజరిసానిఁ బిలిచి
పసిఁడిటంకంబు పరిరంభపణముసేసి
టిట్టిభునితోడ నేఁడు కూడింపు కూఁతు
నేకశయ్యా సహాయసుశ్రీకి మించ.

క. కన్నెతిక ముడుప వేతే
సొన్నాటంకములు రెండు చుట్టంబులలోఁ
గన్నుమొఱంగెడునేర్పును
విన్నాణము మాకుఁ గలదు వెఱ పేమిటికిర్.

వ. అని నుతింపంజెప్పి బొమలమీఁద వెండ్రుకలు
ద్రావాల పూజరిసానిబిడ్డను వెడ్డువెట్టి టిట్టిభుని చేతి
కిచ్చి యచ్చ వెన్నెలలం బొరపొచ్చెంబులేని

మచ్చికల చంద్ర మండలంబుమీద దృష్టినిలిపి
టిట్టిభుండు విన నిట్లనియె.

సీ. కలశపాథోరాశిగారాపునందన!
కల్యాణములు మాకుఁ గలుగఁజేయు
కుసుమకోదండునికూరిమిమామ! సౌ
ఖ్యాభ్యుదయంబు మా కాచరింపు
రాకావిభావరీరమణీమనోహర!
సంతోషములు మాకు సవదరింపు
శౌరిపట్టపుదేవికూరిమిసయిదోడ!
యైశ్వర్యములు మాకు నాచరింపు
మనుచు గొజ్జంగి నీరను నర్ఘ్యమిచ్చి
పచ్చికప్పుర మందంద బడిసివైచి
మ్రొక్కి రనురాగసంపద మూరిఁబోవ
జారజాయాపతులు నిందుఁ జందురునకు.

క. వటులది దోరసముద్రము
విటులది యోర్గల్లు కవిది వినుకొండమహా
పుటభేదన మీత్రితయము
నిటగూర్చెను బ్రహ్మ రసికులెల్లను మెచ్చన్.

చ. ముదమున ముల్కినాటిపుర
మోహనశైలసువర్ణకందరా
సదనుఁడు కాలభైరవుఁడు
శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవ
ముల్ గృపసేయుఁ గవీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశమహీరుహంబునకుఁ
దిప్పయవల్లభరాయమంత్రికిన్

వ. అని యందఱును యధాసుఖంబుగ నిజస్థానం
బుల కరిగి సుఖయించుచుండిరి.

గద్య.

ఇది శ్రీమన్మహామంత్రిశేఖర వినుకొండతిప్ప
యామాత్యనందన చందమాంబాగర్భపుణ్యో
దయ సుకవిజనవిధేయ వల్లభరాయ ప్రణీ
తంబైన క్రీడాభిరామం బనువీధినాట
కంబున సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

సంపూర్ణము.

Printed at Padma & Co., 17, Sunkurama Chetty Street, Madras